

AZƏRBAYCAN

VƏKİLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Şurası

“Mübahisələrin həllində mediasiyanın rolu” vəkil Lalə Nağıyeva

“Publik hüquqi şəxslər haqqında qanunvericiliyin tətbiqi perspektivləri”
vəkil Fariz Şirinov

*“Ödənişsiz hüquqi yardım göstərilməsinin effektiv sisteminin yaradılması
sahəsində xarici ölkələrin (Polşa Respublikasının) təcrübəsi”*
VK-nın Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağirov

“Azərbaycanda vəkillik haqqında qanunvericiliyin inkişaf tarixindən”
Ədliyyə Akademiyasının baş müəllimi - h.f.d. İlham Abbasov

*“Cinayət-Prosessual Məcəllədə yeni prosessual şəxs: ölmüş təqsirləndirilən şəxsin
hüquqi varisi”* əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə

“Özünüifadə, yoxsa təbliğat” hüquqşünas Gülşən Cəbi

“Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə sənəd qəbulu başlamışdır”
yerli mətbuat səhifələrindən

“Hüquq yavaş-yavaş planetar sərhədləri sıxıb çıxır”
beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

“Düzgün tətbiq edildikdə, hüquq həyatı asanlaşdırır” asudə (vəkil Nazlı Əhmədova)

“Sualınıza vəkil cavab versin” rubrikası

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşrin bu sayı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə və “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İctimai Birliyinin təşkilatı dəstəyi ilə işıq üzü görmüşdür. Jurnal, Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədr müavini, hüquqşünas

Korrektor: *İsrafil Əlili* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə koordinatoru, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,

SKS Plaza, 7-ci mərtəbə

Tel/Faks: +994 12 492 28 83

e-mail: info@lawreform.az

vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

© “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB, 2016

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qf/m²,
Sifariş № _____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
veb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsaibələr və mövqələr

- 2 “Mübahisələrin həllində mediasıyanın rolu” vəkil **Lalə Nağıyeva**
- 7 “Publik hüquqi şəxslər haqqında qanunvericiliyin tətbiqi perspektivləri” vəkil **Fariz Şirinov**
- 18 “Ödənişsiz hüquqi yardım göstərilməsinin effektiv sisteminin yaradılması sahəsində xarici ölkələrin (Polşa Respublikasının) təcrübəsi” **VKRH-nin üzvü Anar Bağirov**
- 23 “Azərbaycanda vəkillik haqqında qanunvericiliyin inkişaf tarixindən” **Ədliyyə Akademiyasının baş müəllimi - h.f.d. İlham Abbasov**
- 30 “Cinayət-Prosessual Məcəllədə yeni prosessual şəxs: ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisi” **əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə**
- 37 “Özünüifadə, yoxsa təbliğat” **hüquqşünas Gülşən Cəbi**

Məhkəmə aktları

- 40 “Vergi Məcəllənin 65.2-ci maddəsinin Konstitusıyanın 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinə və 73-cü II hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” **KM-nin 17/03/2016-cı il tarixli Qərarı**
- 46 İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Axverdiyev Azərbaycana qarşı” **29/01/2015-ci il tarixli Qərarı**

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 64 Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyünə sənəd qəbulu başlamışdır.
- 64 Hakimliyə namizədlərin sənədlərinin qəbulu mayın 1-dək uzadılmışdır.
- 65 Yeni İXM və onun gətirdiyi yeniliklər ilə tanış olun.
- 65 Respublika məktəblərində “Hüquq və Mən” layihəsi keçirilməkdədir.

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 66 Hüquq yavaş-yavaş planetar sərhədləri sıxıb çıxır.

66 Vəkilin intizam məsuliyyətinə münasibətdə Avropa Məhkəməsinin qərarı

67 Avropa Məhkəməsi ifadə azadlığı ilə bağlı maraqlı qərar qəbul etmişdir.

67 Anna Alaburda ali məktəbdən 125000 ABŞ dolları təzminat tələb edir.

Asudə

69 “Düzgün tətbiq edildikdə, hüquq həyatı asanlaşdırır” vəkil **Nazlı Əhmədova**

71 **“Sualınıza vəkil cavab versin” rubrikası**

Müsaibələr və mövqelər

Lalə Nağıyeva

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

MÜBAHİSƏLƏRİN HƏLLİNDƏ MEDİASİYANIN ROLU

Layihəsi ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış 12 noyabr 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər kəsin öz hüquq və azadlıqlarını məhkəmələrdə müdafiə etməsinə zəmanət verir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinə əsasən hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətlərindən yaxud hərəkətsizliyindən məhkəməyə şikayət edə bilər.

Azərbaycan Respublikasında son illər ərzində aparılan, əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və möhtərəm Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən məhkəmə hüquq islahatları sayəsində tamamilə yeni və beynəlxalq standartlara cavab verən, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının daha da etibarlı müdafiəsini təmin edən müasir məhkəmə sistemi yaradılmış və bu sahədə əldə edilmiş nailiyyətlər və qabaqcıl təcrübə ölkəmizdə bu islahatlara önəmli dəstək verən Avropanın aparıcı dövlətləri tərəfindən də etiraf olunmaqdadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyevin 2010-cu il 22 iyun tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər" və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə" Qanunla yerli iqtisad məhkəmələrinin bazasında inzibati-iqtisadi məhkəmələr yaradılmış və 2011-ci ilin yanvar ayının 1-dən "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosesual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 30 iyun 2009-cu il tarixli Qanunu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosesual Məcəlləsi və "İnzibati İcraat haqqında" Qanun Respublika ərazisində qüvvəyə minmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, həm ümumi, həm də İnzibati-İqtisadi məhkəmələrə olan müraciətlərin sayının ilbəil artması müşahidə edilir. Ümumilikdə, yeni məhkəmə sisteminin fəaliyyətə başladığı 2000-ci ildən etibarən mülki xarakterli mübahisələrin sayı dəfələrlə artmışdır. Rəsmi statistik məlumata görə 2005-ci ildə məhkəməyə daxil olan iddiaların mülki mübahisələr üzrə ümumi sayı 65.989, iqtisadi mübahisələr üzrə isə 5.017 olmuşdur. Lakin artıq 2015-ci ildə mülki mübahisələr üzrə bu rəqəm artaraq 300.170, iqtisadi mübahisələr üzrə isə, 13.722 çatmışdır. Bununla yanaşı 2011-ci ildən başlayaraq inzibati mübahisələr üzrə məhkəməyə cəmi 6.818 iddia daxil olmuş, lakin artıq 2015-ci ildə həmin rəqəm artaraq 15.987 çatmışdır.

Məhkəmələrə ən çox əmlak, vərəsəlik, nikahın pozulması və aliment tələbinə dair müraciətlər daxil olur. Əlbəttə, vətəndaşların məhkəmələrə müraciətlərinin artması məhkəmələrə olan inamın bariz nümunəsidir. Bununla yanaşı göstərmək lazımdır ki, məhkəmələrə olan müraciətlərin sayının artması hakimlərin yüklənməsinə səbəb olur və bu da nəticədə baxılan işlərin keyfiyyətinə

müəyyən qədər təsir edir.

Məhkəmələrə olan müraciətlərin sayının azaldılması, yəni hakimlərin yükünün azaldılması məqsədilə mübahisələrin məhkəmədən kənar alternativ həlli yollarını axtarmaq lazımdır. Xarici ölkələrdə mübahisələrin məhkəmədən kənar alternativ həlli yollarının axtarışı mediasiya – vasitəçilik ideyasını və mediator-vasitəçi missiyasını meydana çıxarmışdır. Mediasiya latın mənşəli söz olub (mediare) hərfi mənası vasitəçilik etmək deməkdir. Yəni, mediasiya üçüncü neytral tərəfin, yaxud tərəflərin iştirakı ilə kompromisin tapılması, mübahisənin həlli, barışığın əldə olunması prosesidir.

Mübahisələrin məhkəmədən kənar həlli dedikdə, üçüncü tərəfin iştirakı ilə mübahisələrin məhkəmə baxışı olmadan həllinə nail olmaq başa düşülür.

Avropa ölkələrinin, Avstraliyanın, Çinin, Kanadanın və Amerika Birləşmiş Ştatlarının təcrübəsi göstərir ki, mediasiya çox böyük effekt verir. Məsələn, ABŞ-da mübahisələrin 70 faizi, Çin Xalq Respublikasında isə mübahisələrin 30 faizi məhkəmədən kənar formada mediatorların köməyi ilə həll olunur. Çin Xalq Respublikasında mediasiyani hətta “Xalq təbabəti” adlandırırlar.

Çin Xalq Respublikasında 29 dekabr 2007-ci il tarixli “Əmək mübahisələrinin mediasiyası və arbitrajı haqqında” və 28 avqust 2010-cu il tarixli “Xalq vasitəçiliyi haqqında” Qanunlar qəbul edilmişdir. Çin Xalq Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 8-ci bölməsi bütövlüklə barışıq proseduruna həsr edilmişdir.

“Xalq vasitəçiliyi haqqında” 28 avqust 2010-cu il tarixli Çin Xalq Respublikası Qanununa əsasən mediativ komitələr dedikdə, “xalq barışdırıcı komissiyaları” başa düşülür. Çin Xalq Respublikasının qanunvericiliyinə görə yetkinlik yaşına çatmış, mübahisələrin həlli sahəsində müvafiq peşəkar hazırlıq keçmiş, müəyyən təhsil səviyyəsinə, hüquqi biliklərə (hüquq təhsilinə malik olmaq mütləq deyil) və siyasi mədəniyyətə malik, qərəzsiz Çin Xalq Respublikasının vətəndaşı vasitəçi-mediator ola bilər.

“Kanadanın Ontario əyalətinin mülki məhkəmə icraatı qaydaları”nın 24.1-ci maddəsinə əsasən mübahisələrin ədalətli və daha tez həlli, həmçinin məhkəmə xərclərinin azaldılması məqsədilə mediasiya prosedurunun keçirilməsi mütləq sayılır. Yəni Kanadanın Ontario əyalətinin məhkəmələrində mediator vəzifəsi vardır və məhkəməyə daxil olan mülki iddialara ilk olaraq mediator tərəfindən baxılıb həll edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Fransa Mülki Prosesual Məcəlləsinin 131-1-ci maddəsinə görə məhkəməyə mülki iddia barədə ərizə qəbul edildikdən sonra hakim ilk olaraq mübahisə edən tərəfləri məhkəməyə çağırır və onlara mübahisənin bütövlüklə və ya onun müəyyən hissəsinin mediator tərəfindən həll oluna biləcəyini söyləyir. Fransa məhkəmələri mübahisə edən tərəflərə mübahisənin mediatorun iştirakı ilə həlli üçün 3 (üç) aya kimi vaxt verə bilər. Qeyd edilən 3 (üç) aylıq müddət mediatorun xahişi ilə daha 3 (üç) aya kimi uzadıla bilər. Fransa Mülki Prosesual Məcəlləsinin 131-3-cü maddəsinə uyğun olaraq həm fiziki, həm də hüquqi şəxs mediator ola bilər.

Həmçinin “Məhkəmə araşdırılmasına kimi mediasiyanın məcburi xarakteri haqqında” 3 may 2010-cu il tarixli Argentina Federal Qanununun 1-ci maddəsində hər bir məhkəmə araşdırılmasından öncə mübahisəyə mütləq qaydada mediator-vasitəçi tərəfindən baxılması nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan Argentina Qanununun 4-cü maddəsinə görə cinayət xarakterli işlərdən, boşanma, nikahın etibarsız hesab edilməsi, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmə və qohumluğun müəyyən edilməsi ilə bağlı işlərdən başqa bütün mübahisələrə ilkin olaraq mütləq qaydada mediator-vasitəçinin iştirakı ilə baxılır.

10 oktyabr 1967-ci il tarixli Belçika Məhkəmə Məcəlləsinin 1724-cü maddəsinə görə istənilən mülki mübahisə mediasiya proseduru vasitəsilə həll edilə bilər. Məhkəmə araşdırılmasından öncə və ya məhkəmə araşdırılması zamanı hakim mübahisə edən tərəflərə istədikləri mediatora müraciət etmələrini təklif edir. Amma, Kanadanın Ontario əyalətinin, Fransanın və Argentinanın qanunvericiliklərindən fərqli olaraq Belçika qanunvericiliyində məhkəmə araşdırılmasından öncə mübahisəyə mütləq qaydada mediator-vasitəçi tərəfindən baxılması nəzərdə tutulmamışdır.

Qeyd olunmalıdır ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzv dövlətlərindən 39 maddədən ibarət 14 iyun

2007-ci il tarixli “Mediasiya haqqında” Moldova Respublikasının Qanunu, 20 maddədən ibarət 27 iyul 2010-cu il tarixli “Vasitəçinin iştirakı ilə mübahisələrin tənzimlənməsinin alternativ proseduru haqqında (mediasiya proseduru haqqında)” Rusiya Federasiyasının Qanunu, 28 maddədən ibarət 28 yanvar 2011-ci il tarixli “Mediasiya haqqında” Qazaxıstan Respublikasının Qanunu, 19 maddədən ibarət 12 iyul 2013-cü il tarixli “Mediasiya haqqında” Belarus Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

03 iyul 2015-ci il tarixdə 42 maddədən ibarət “Mediasiya haqqında” Moldova Respublikasının yeni Qanununun qəbul edilməsi ilə əlaqədar 14 iyun 2007-ci il tarixli Moldova Respublikasının eyni adlı Qanunu qüvvədən düşmüşdür.

Vasitəçinin iştirakı ilə mübahisələrin tənzimlənməsinin alternativ proseduru haqqında (mediasiya proseduru haqqında)” Rusiya Federasiyası Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən mediasiya proseduru mülki hüquq münasibətlərindən, o cümlədən sahibkarlıq və digər iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində, həmçinin əmək və ailə hüquq münasibətlərindən yaranan mübahisələrə tətbiq edilir. Mülki məhkəmə icraatı qaydasında baxılan mübahisələr yarandıqdan sonra mediasiya proseduru tətbiq edilə bilər. Kollektiv əmək mübahisələrinə, həmçinin mediasiya prosedurunda iştirak etməyən üçüncü şəxslərin hüquq və mənafelərinə yaxud ümumi maraqlara toxunulan və ya toxunula bilən mübahisələrə mediasiya proseduru tətbiq edilmir.

Analoji qaydalar demək olar ki, “Mediasiya haqqında” Belarus Respublikası Qanununun 2-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

“Mediasiya haqqında” Qazaxıstan Respublikasının Qanununda mediasiyanın daha geniş sahədə tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, həmin Qanunun 1-ci maddəsinə görə mediasiyanın tətbiq dairəsinə aiddir - fiziki və hüquqi şəxslərin iştirakı ilə mülki, əmək, ailə və digər hüquq münasibətlərindən, habelə cinayət məhkəmə icraatı qaydasında böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlər, digər cinayət hüquq pozuntuları (əgər Qazaxıstan Respublikasının qanunları ilə digər qayda müəyyən edilməyibsə) və icra icraatı həyata keçirilərkən yaranan münasibətlər.

Amma, nə Moldova Respublikasının, nə Rusiya Federasiyasının, nə Belarus Respublikasının, nə də Qazaxıstan Respublikasının qanunvericilik aktlarında məhkəmə araşdırmasından əvvəl mübahisəyə mediator-vasitəçi tərəfindən baxılmasının məcburiliyi öz əksini tapmamışdır.

“Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbulu məhkəmələrdə mülki işlərin, həmçinin böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərlə bağlı işlərin azalması səbəbindən məqsədəuyğun olardı.

Həmçinin nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda bir ailənin, elin, cəmiyyətin ən yaxşı və hörmətli adamı kimi ağsaqqalın sözü, ağbirçəyin öyüdü həmişə mühüm əhəmiyyət daşıdığından qəbul ediləcək “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda birinci instansiya məhkəmələrində mediator vəzifəsinin təsis edilməsi və həmin vəzifəyə hər bir ərəzi vahidində ağsaqqal kimi tanınan insanların təyin edilməsi müsbət hal olardı.

Bir sıra avropa ölkələrinin qanunvericiliyində təsbit olunduğu kimi mediativ sazişin icrasının daha rahat təmin edilməsi məqsədilə, belə sazişin notariat qaydasında təsdiqlənməsi məqsədəuyğun olardı. Çünki notariat qaydasında təsdiq edilmiş saziş icra vərəqəsi qüvvəsinə malik olacaq.

Qeyd olunmalıdır ki, həm “Qurani-Kərim”də, həm də “Bibliya”da mübahisələrin dostcasına, xeyirxah vasitəçilərin iştirakı ilə həll edilməsinin fəzilətlərindən geniş bəhs edilir.

Mediasiya alternativ mübahisə həlli metodları arasında ən geniş yayılan və ən uğurlusudur. Mediasiyanın mübahisələrin həllində istifadəsini mümkün edən əsas tələb mübahisə tərəflərinin könüllü razılığıdır. Mediasiya yalnız hər iki və ya bütün (mübahisədə tərəflərin sayı çox olarsa) tərəflərin razılığı əsasında mümkündür.

Mediasiya əks, ziddiyyətli mövqenin, konfliktin mövcudluğundan və bunu məhkəməsiz, bitərəf vasitəçinin – mediatorun köməyi ilə aradan qaldırmaq istəyindən yaranır. Məhkəmələrdən, hakimlərdən fərqli olaraq, mediatorlar qanunvericiliyin bu və ya digər normalarına əsaslanaraq qərar vermir, mübahisə tərəflərinin özlərinə ziddiyyətlərin həlli yollarının axtarılıb tapılmasında kömək edir, buna şərait yaradır.

Məlum olduğu kimi, məhkəmələrə o işlər gedib çıxır ki, ortada cinayət faktı vardır, mübahisə, ziddiyyət artıq açıqlanmışdır, yəni məxfilikdən çıxmışdır, tərəflərdən biri digərinin ciddi cəzalandırılmasını (cinayət işlərində) tələb edir, yaxud (mülki mübahisələrdə) öz iddiasında ısrarlıdır, qəbul ediləcək qərarın məhkəmədən sonra məcburi qaydada yerinə yetirilməsinə zərurət, həm də nəzarət vardır.

Mediasiya və mübahisənin digər alternativ həlli üsulları o hallarda tətbiq olunur ki, tərəflər arasında mübahisələr vardır və onu danışıqlar, qarşılıqlı razılaşmalar yolu ilə həll edib, həm də bunu müvafiq qaydada sənədləşdirməklə yekunlaşdırmaq istəyi, arzusu ifadə edilmişdir. Mediasiyanın əsas üstünlüyü də ondadır ki, mübahisənin həllinə qarşılıqlı istək vardır, burada tərəflər problemin sülh, danışıqlar yolu ilə həllində maraqlıdırlar və belə bir mövqe nümayiş etdirirlər.

Məhkəmə çəkişmələri adətən tərəflərdən birinin “qalib”, digərinin “məğlub” olması ilə bitirsə, münasibətlər pozulursa, bəzən daha böyük narazılıqların təməli qoyulursa, mediasiyada hər şey könüllüdür, belə hallara yer yoxdur. Burada adətən uduş=uduş (win-win) formulu qüvvədədir.

Mediasiyada üçüncü tərəf yalnız mübahisə tərəflərinin sərbəst qərar qəbul etməsi prosesində onlara yardım göstərir. Tərəflər spesifik mübahisənin həllində kömək almaq üçün üçüncü tərəfə müraciət edirlər, vasitəçi də ünsiyyətin yaxşılaşdırılmasına kömək edir və beləliklə, tərəflər bir-birlərinin mövqelərini daha yaxşı anlayır və mübahisəni birgə həll etməyə hazır olurlar. Rahat şəraitdə öz mübahisələrini ortaya qoyub sərbəst müzakirə açır, çıxış, həll yolu axtarırlar. Tərəflər digər həll yolundan, konkret məhkəmələrdən fərqli olaraq vaxta, pula qənaət edirlər, tərəfdaşla münasibəti pozurlar. Mediasiyada könüllü qəbul edilməyən qərar olmadığı kimi, məcburi icra da yoxdur.

Mediasiya metodu məhkəmə mübahisə üsulunu bir çox məqamlarda üstələyir. Mediasiya mübahisələrə münasibətdə əks qütblü yanaşmalardan kənarlaşmağa və tərəflərin mövqe və maraqlarında fərqliliyi qəbul etməyə, onları qeyri-müəyyən hesab etməməyə imkan yaradır. Yaradıcı yanaşma və gələcək əməkdaşlığa şüurlu meyl əvvəllər mümkün görünən nəticələri mümkün edir.

Mediasiya tərəflərin vaxt, pul və emosional qüvvələrinə qənaət etməyə imkan verir. Onun aparılması zamanı prosesin şəraiti, təşkili və məzmunu mübahisə iştirakçılarının özləri tərəfindən birgə müəyyən edilir. Bu üsul konfliktin özündən, kimin doğru, kimin günahkar olduğunu araşdırmaqdan və qalibiyyətdən çox, konstruktiv həllin tapılmasına istiqamətlənir. Mediasiya tərəflərə gələcəyə baxmağa və yaradıcı qabiliyyətlərindən istifadə etməyə imkan verir.

Mediasiyanın köməyi ilə mübahisənin həlli zamanı əldə olunmuş razılıqlar bir qayda olaraq daha uzunömürlü olur, hadisələrin real vəziyyətinə, tərəflərin istəyinə daha uyğundur, bu da onların həyata keçirilməsini qarşılıqlı qəbul edilən və təbii addım kimi səciyyələndirir.

Dünyada geniş yayılmış mediasiya prosedurunun hər bir mübahisə zamanı tətbiq edilən müəyyən mərhələləri var. Belə ki, mediasiya prosedurunun başlanğıcında mediator mübahisə edən hər bir tərəfdən mübahisənin mahiyyətinin yazılı şəkildə ifadə olunmasını istəyir. Mediasiya proseduru bir qayda olaraq bütün tərəflərin iştirak etdiyi iclas ilə başlayır. Mediator tərəflərə prosedurda öz rolunu və prosedurun konfidensial olmasını izah edir. Sonra isə problemin müzakirəsi başlayır, bu zaman mediator tərəflərə bir-birləri ilə birbaşa ünsiyyətdə olmaq imkanı verə bilər. Prosedurun müddəti baxılan mübahisənin mürəkkəbliyindən asılıdır. Bəzi alimlər haqlı olaraq hesab edirlər ki, əvvəllər məhkəmədə işləmiş mediatorlar digər mediatorlarla müqayisədə üstünlüklərə malikdirlər, çünki onlar tərəflərə mübahisənin həlli üçün məhkəməyə müraciət edildiyi halda hansı qərarın qəbul ediləcəyi barədə əsaslandırılmış fikir söyləyə bilirlər.

Əvvəllər mediasiya əsasən ailə və əmək mübahisələrinin həllində tətbiq edilirdi. Hal-hazırda isə mediasiya metodundan daha çox sahələrdə, məsələn, istehlakçıların hüquqları ilə bağlı mübahisələrin həllində, kommersiya və s. istifadə olunur. Ona görə ki, mediasiya prosedurunun effektiv, dayanıqlı xarakteri onu geniş dairəli münaqişələrin həllində istifadə edilməsinə imkan verir.

Qeyd etmək istərdik ki, ailə münasibətləri - mediasiyanın tətbiq edilməsi ilə bağlı olan əsas sahələrdəndir. Evli cütlüklər, valideynlər və övladlar, qardaş və bacılar, həmçinin digər qohumlar arasındakı münasibətlər adətən şəxsi maraqlar və yüksək emosionallıqla bağlı olur. Məlumdur ki, ailə həyatında çox tez-tez fikir ayrılıqları olur, bu isə psixoloji və hüquqi problem yaradır. Bəzən uzanan və çətin həll edilən münaqişələr ailə münasibətlərində böhrana gətirir. Bu zaman ən müdrik çıxış yolu kimi ailə mediatoruna müraciət etmək olar. Mediasiya ailə münaqişələrini məhkəməyə müraciət etmədən həll etməyə kömək edə bilər.

Ailə mediasiyası mediasiyanın digər formalarından onunla fərqlənir ki, burada münasibətlər psixologiyasına xüsusi diqqət yetirilir, münaqişənin həlli zamanı mediator psixoloji metodlardan istifadə edir.

Ailə mediatoru ər-arvad münasibətlərini tənzimləməyə çalışır, bu zaman o, ilk növbədə hər iki tərəfə qulaq asır, onların mövqeyini, tələb və arzularını aydınlaşdırır, emosiyaları sakitləşdirir, kompromis yaratmağa çalışır, vəziyyəti kənardan öyrənir, tərəflərin razılığı əsasında məsələnin yeni həll variantlarını və imkanlarını təqdim edir, danışıqların məxfiliyini qoruyur. Ailə mediatoru tanış insan, yaxud kənar insanlar ola bilər, lakin hər bir halda neytral adam olmalıdır.

Fariz Şirinov

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

**PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXSLƏR HAQQINDA
QANUNVERİCİLİYİN TƏTBİQİ PERSPEKTİVLƏRİ**

Hazırkı məqalədə Publik hüquqi şəxslər haqqında yeni qanunvericiliyin təhlili və onun tətbiqi perspektivi müzakirə olunur.

Bu məqalə çərçivəsində biz «*publik hüquqi şəxslər*» adlanan institutun tarixi əhəmiyyətindən və ümumi fəlsəfəsindən deyil, qanunun müddələrinin təsvirindən və tətbiqi perspektivlərindən söhbət açacağıq. Belə ki, 24 ildən artıq olan müstəqillik tariximiz onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında məhkəmələr və inzibati orqanlar hər hansı hüquq institutunun tarixçəsini, fəlsəfəsini, qanunun ruhunu deyil, onun zahirini görünüşünü, yazı üslubunu və qanun mətnində istifadə edilmiş sözlərin anlamlarını əsas götürərək qərarlar verir, hüquqi hərəkətlər (hərəkətsizliklər) edirlər.

Hazırkı məqalə çapa hazırlanan ərəfədə «Publik hüquqi şəxslər haqqında» Qanuna dəyişikliklər olunaraq bəzi müddəalar dəyişdirildi (4 mart 2016-cı il tarixli qanun). Biz çalışdıq ki, hazırkı məqalədə həmin müddəalara da münasibət bildirək.

Aktualıq

«Publik hüquqi şəxslər haqqında» 29 dekabr 2015-ci il tarixli 97-VQD sayılı Qanun (bundan sonra hazırkı mətn üzrə ismin müvafiq halında – **Qanun**) və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəllənin (bundan sonra – **Mülki Məcəllə**) 43-cü maddəsinə müvafiq dəyişikliklər (29 dekabr 2015-ci il tarixli, 98-VQD sayılı Qanun) 2016-cı ilin fevral ayında dərc olundu və qüvvəyə mindi. əslində dövlət və (və ya) bələdiyyələr tərəfindən ictimai funksiyaları icra edən qurumların yaradılması zərurəti çoxdan hiss olunmaqda idi. Təsadüfi deyildi ki, Mülki Məcəllənin 64.6 maddəsinin müddəası olan «*Dövlət orqanları və yerli özünüidarə orqanları təsərrüfat ortaqlıqlarının və cəmiyyətlərinin iştirakçıları kimi çıxış edə bilməzlər*» tələblərinə baxmayaraq bir sıra mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları və yerli icra hakimiyyəti orqanları bir sıra kommertiya hüquqi şəxs təsis etmiş (Məsələn, «Bakı Sərnişin Nəqliyyat» MMC, «1 sayılı Rayonlararası İstehsalat Təmir-Tikinti Tresti», Gəncə şəhər Reklam və Xidmət İdarəsi) onların qanuna zidd olaraq dövlət qeydiyyatına alınmasına müyəsər olmuşlar. Eynilə də yaxud da təbiətinə görə kommertiya qurumu olmayan təhsil müəssisələri və s. bu kimi qurumlar başqa təşkilati-hüquqi forma olmadığından təsərrüfat cəmiyyətləri kimi qeydiyyata alınmışlar. Bu hallar barədə müraciətlər olduqda isə müvafiq orqanlar «başqa təşkilati-hüquqi forma olmadığından» bu təşkilatların yaradıldığı qeyd edilir. Əslində isə Qanun üzrə KİV-də çıxış edən bir sıra natiqlərin də qeyd etdikləri kimi, dövlət kommertiya hüquqi şəxsləri yaratmamalı, pul qazanmamalıdır. Dövlət vergilər üzərində qurulmuş, cəmiyyətin idarə edən və ali məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsində göstərilədiyi kimi, «*İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi*»ndən ibarət olan ali bir təşkilatdır.

Lakin ən inkişaf etmiş dövlətlərdə - Almaniyada, ABŞ-da və s. ölkələrdə belə bu təşkilat bir sıra hallarda kommertiya əsaslı, lakin cəmiyyət üçün son dərəcə vacib funksiyaların icrasına nail olmağa məcbur qalır ki, əlavə vergi yükü yaratmadan öz ali missiyasını uğurla həyata keçirə bilsin.

Təhlil edilən hüquq institutunun adı və təkliflər

Hazırkı məqalədə təhlil edilən hüquq institutu «publik hüquqi şəxs» adlanır. Bildiyimiz kimi «publik» sözü bu kontekstdə latında «pūlic» sözündən düzəldilib və sözün birinci mənası «cəmiyyətə xas olan», «cəmiyyətə aid» deməkdir, məsələn «**Jus publicum**» söz birləşməsi «dövlət hüququ» mənasını verir. Lakin İngilis, Fransız və Avropa dillərində «pūblic» və ya «publique» sözü həm «cəmiyyətə xas olan», həm də «dövlətə xas olan» mənalarını verir. Məsələn «public officer» söz birləşməsi ingiliscə «dövlət məmuru», «public notary» söz birləşməsi dövlət notariusu mənalarını, eləcə də fransızca «service public» dövlət qulluğu, «agent public» dövlət qulluqçusu mənalarını, italyanca «amministrazione pubblica» sözləri «dövlət hakimiyyət orqanı» və ya «icra hakimiyyəti orqanı» mənalarını verir.

Lakin biz bir az sonra görəcəyik ki, «publik hüquqi şəxs» adlanan qurumun fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarında məsələ tək dövlət orqanlarından yox, həm də bələdiyyələrdən, yəni yerli özünüidarəetmə orqanından gedir.

Nəzərə alsaq ki, «publik» sözü milli qanunvericinin dilinə yad bir sözdür və qanun çıxdığı ilk gündən bu söz məsxərə obyektinə çevrilib, onda həmin sözün əvəz edilməsinin və daha anlaşılıqlı terminlə əvəz edilməsinin nə qədər vacib olduğunu görürük.

Bir də qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində bir neçə şəxsin vahid bir məqsədə nail olmaq üçün birləşməsi «təşkilat» sözü ilə qeyd edilir. Bundan başqa hüquqi şəxsin anlayışı Mülki Məcəllədə belə qeyd edilib: «*Hüquqi şəxs qanunla müəyyənləşdirilən qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, xüsusi yaradılmış elə bir **qurumdur** ki, mülkiyyətində ayrıca əmlakı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlakla cavabdehdir, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq hüququna malikdir*». Bu anlayışda biz dövlətdən və bələdiyyədən başqa formal/qanuni bir şəxs kimi yaradılmış təşkilata «**qurum**» deyildiyini görürük.

Bundan başqa, uzun illər həm dövlət, həm də ictimaiyyət üçün əhəmiyyətli hadisələri qeyd etmək üçün dilimizdə «geniş ictimaiyyət», «geniş ictimai» ifadələri işlədilmişdir. Bu ifadələr sovetlər dövrünə aid iclas protokollarında, qurultay sənədlərində, KPMK iclas stenoqramlarında da görmək mümkündür.

Təklif

Yuxarıda qeyd edilənləri, habelə qanunda publik hüquqi şəxsin məhz «*ümumdövlət və ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olan*» qurum olduğunu göz önündə tutaraq qanunvericilikdə «publik hüquqi şəxs» ifadəsinin «*ümumdövlət və ictimai əhəmiyyətli təşkilat*» ifadəsi ilə və ya «*ümumdövlət və ictimai əhəmiyyətli qurum*» ifadəsi, amma sözlərə qənaət etmək, həm də qurumun mahiyyətini əks etdirmək üçün «*ictimai əhəmiyyətli qurum*» ifadəsi ilə əvəz olunması məqsədəuyğun görünür (bundan sonra mətn üzrə «ictimai əhəmiyyətli qurum» sözündən istifadə ediləcək).

Mülki Məcəllədə «publik hüquqi şəxs»

29 dekabr 2015-ci il tarixli, 98-VQD sayılı Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə Mülki Məcəlləyə dəyişiklik edilmiş və «publik hüquqi şəxs» barədə müddəalar 43.-cü maddəyə (**Hüquqi şəxslərin anlayışı və onun növləri**) əlavə edilmişdir. Dəyişikliyə məruz qalan maddələrdən biri 43.5-ci maddədir ki, onun hal-hazırda qüvvədə olan mətni belədir: «43.5. Hüquqi şəxslər fəaliyyətinin əsas məqsədi mənfəət götürməkdən ibarət olan (kommertiya hüquqi şəxsləri) və ya əsas məqsədi mənfəət götürməkdən ibarət olmayan və götürülən mənfəəti iştirakçıları arasında bölüşdürməyən (qeyri-kommertiya hüquqi şəxsləri), *habelə ümumdövlət və ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olan (publik hüquqi şəxslər)* qurumlar ola bilər». Bu maddədən biz anlayırıq ki, publik hüquqi şəxslər

nə kommersiya, nə də qeyri-kommersiya təşkilatlarına aid edilməmiş, ayrıca kateqoriya kimi göstərilmişdir. Qanunverici bununla ehtiva etmişdir ki, publik hüquqi şəxslər həm kommersiya, həm də qeyri-kommersiya hüquqi şəxsi kimi fəaliyyət göstərə bilər. Bu çox unikal bir təşkilatı hüquqi formadır. Təcrübədə daimi olaraq belə fəaliyyət göstərən hüquqi şəxs olmadığından (ictimai birliklər və fondlar da öz nizamnaməsinə uyğun kommersiya fəaliyyətləri ilə məşğul ola bilərlər) bu hüquqi şəxsin vergitutma sxeminin də ayrıca tənzimlənməsinə ehtiyac duyulur. Lakin hələ ki, Vergilər Məcəlləsinə düzəliş edilməyib, belə nəticəyə gəlmək olar ki, vergi orqanları ictimai birliklərə tətbiq etdikləri qaydaların oxşarını (analogiyasını) publik hüquqi şəxslərə tətbiq edəcəklər.

Bundan savayı, Mülki Məcəllədə dövlətin mülki münasibətlərdə iştirakına bir sıra normalar həsr edilmişdir ki, bunlar da pərakəndə şəkildə «Hüquqi şəxslər» adlanan fəsildə öz əksini tapmışdır və vahid bir sistem halında təqdim edilməmişdir. Bu isə öz növbəsində təcrübədə dövlət tərəfindən təsis edilmiş qurumların hüquqi statusuna dair bir sıra hüquqi mübahisələrə yol açır. Məsələn, birjaların işi ilə bağlı Ali Məhkəməyə qədər şikayətləndirilən və nəticədə qurumun hüquqi statusu ilə bağlı öz hüquqi həllini tapmamış bir sıra problemlər mövcuddur (nümunə kimi Bakı Əmtəə Birjasının işini qeyd etmək olar).

Oxşar problem yerli özünüidarə qurumlarında da müşahidə olunur. Yerli özünüidarə qurumlarından yalnız bələdiyyələr barədə Mülki Məcəllədə göstərişlər var. Lakin digər bu cür yerli özünüidarə qurumları (məhəllə komitələri, çoxmənzilli binanı tərkib hissəsi sahiblərinin ümumi yığıncağı və s.) barədə göstərişlər ümumiyyətlə mövcud deyil. Bu isə həmin qurumların fəaliyyətini mümkünsüz edib, bir sıra yerli institutlara dair qanunvericilik müddəalarını işləksiz vəziyyətə gətirib, yerli əhəmiyyətli problemlərin isə effektiv həlli mümkünsüz olmuşdur.

Mülki Məcəllədə publik hüquqi şəxslərə aid digər norma belə səslənir «43.7. *Publik hüquqi şəxslərin fəaliyyəti bu Məcəllə və «Publik hüquqi şəxslər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir.*».

Bu norma Mülki Məcəllənin fəlsəfəsindən bir qədər kənara çıxır. Belə ki, Mülki Məcəllədə qeyd olunan bütün təşkilati-hüquqi formaların əsas bünövrəsini təşkil edən normalar məhz Mülki Məcəllənin özündə yer alır (bax. 64 – 119-cu maddələr). Ancaq bu halda Mülki Məcəllə başqa bir qanuna istinad edərək təşkilati-hüquqi formanın əsas elementlərini belə açıqlamır. Bu hal isə gələcəkdə bir sıra hüquqi kazuslara yol açacağı şübhə doğurmur. Bu kazuslar dövlət tərəfindən təsis edilmiş fondların hansı formada yenidəntəşkilə barədə (dövlətə məxsus fond, yoxsa publik hüquqi şəxs), publik hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalının tərkib hissələri barədə, həmin kapitalla payların bölgüsü, idarəçiliyi, həmin şəxslərin səhm buraxma imkanları və sair bu kimi məsələlərlə dair mübahisələrlə əlaqədar yaranması ehtimalı böyükdür. Sözü gedən mübahisələrə səbəb «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Konstitusiyaya qanunun iki müxtəlif maddələrinin eyni müstəvidə tətbiqi müşküllüyündən doğur. Həmin maddələrin birində deyilir ki: «2.5. *Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi mülki hüquq normalarını əks etdirən digər məəcəllə və qanunlarla ziddiyyət təşkil etdikdə Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi tətbiq edilir*», digərində isə «10.3. *Ziddiyyət təşkil edən normativ hüquqi aktlar bərabər hüquqi qüvvəyə malikdirsə, konkret münasibətlərə sahə normativ hüquqi aktı tətbiq edilir, bu şərtlə ki, həmin münasibətlər eyni hüquqi tənzimləmə sahəsinə aiddir*». Belə olan halda Qanunun mülki münasibətləri tənzimləyən normaları ilə inzibati, maliyyə və s. məsələləri tənzimləyən normaları biri birindən ayırmalı, üstünlüyün hansı müddədə başlayıb, hansı müddədə bitməsinə uzun-uzadı qeydiyyat orqanlarına, nəzarət orqanlarına izah etməliyik. Halbuki, bu boşluğun aradan qaldırılması üçün çox səmərəli hüquqi texnika mövcuddur.

Təklif:

Mülki Məcəllədə Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının mülki münasibətlərdə iştirakının xüsusiyyətlərinə həsr edilmiş ayrıca fəsil olmalıdır. Həmin fəslidə digər təşkilati-hüquqi formalarla yanaşı publik hüquqi şəxslər barəsində də həmin qurumlar barədə qanunvericiliyin «onurğa sütununu» təşkil edən müddəalar əks olunmalıdır.

Qanunun tənzimləmə mövzusu

Qanunun 1-ci maddəsi qanunun tətbiqi dairəsinə (tənzimləmə mövzusunə) həsr edilib. Lakin həmin normada sadalananlarla Qanunun maddələrinin sırası uyğunsuzluq təşkil edir. İdealda bunlar eyni olmalıdır. Qeyd olunan qüsurun təcürbi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, belə qüsuralara sonradan yeni qanunvericilik aktları layihələri barədə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları öz rəyini Nazirlər Kabinetinə və ya digər səlahiyyətli orqanlara təqdim edərkən, həmişəki kimi, qanunun tənzimləmə mövzusunə istinad edəcəklər. Bu da bir sıra fikir ayrılığına, hətta yersiz olaraq yeni qanun layihələrinin tənqidinə və nəticədə növbəti mərhələyə ya təqdim olunmamasına, ya da təhrif olunmuş (qol-qanadı kəsilmiş) versiyada sərgilənməsinə gətirib çıxarır.

Qanunun ilkin redaksiyasında 1.2-ci maddəsində deyilirdi: «1.2. *Bu Qanun dövlətə məxsus müəssisələrə şamil edilmir*». Nə Mülki Məcəllədə, nə də Qanunda «müəssisə» sözünün mənası açıqlanmayıb. Digər sahəvi qanunvericilikdə bu terminin başa düşülməsi üçün müddəalara rast gəlinə də «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Konstitusiyaya Qanununun mətni yuxarıda gətirilmiş 10.3-cü maddəsi baxımından həmin müddələrin şərh təcürbi əhəmiyyət kəsb etmir.

Deməli Qanunun ilkin mətnindəki 1.2-ci maddəsindən belə çıxırdı ki, qanuni yaradılmış və fəaliyyət göstərən elmi-təcürbə müəssisələri, təhsil müəssisələri, kənd təsərrüfatı müəssisələri ilə yanaşı, indiyə qədər Mülki Məcəllənin 64.6-cı maddəsinin ziddinə olaraq müxtəlif dövlət qurumları tərəfindən yaradılmış və fəaliyyət göstərən kommersiya hüquqi şəxsləri öz qanunazidd fəaliyyətlərinin davam etmələri üçün hüquqi zəmin yaranmışdı.

Lakin 1.2-ci maddənin Qanundan ümumiyyətlə çıxarılması yenə də dövlət tərəfindən yaradılmış bir sıra MMC-lərin müqəddəratını həll etmir və nəzərimizcə qanunvericilikdə boşluqlar yaradır.

Təklif

Yuxarıda şərh edilənləri rəğmən, Nazirlər Kabinetinin yeni qanun layihələri ilə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarından rəylərin keyfiyyətini artırmaq məqsədi ilə Qanunun 1-ci maddəsindəki «*publik hüquqi şəxslərin yaradılması, fəaliyyət göstərməsi və təşkili qaydalarını müəyyən edir*» ifadəsinin daha geniş yazılması, 1.2-ci maddəsinin isə aşağıdakı mətndə bərpa edilməsi məqsədə uyğundur: «1.2. *Bu Qanun dövlətə məxsus bütün müəssisələrə şamil edilir*».

Anlayış qüsurları

Qanunun 2-ci maddəsi anlayışlara həsr olunub. 2.1-ci maddə belə ifadə olunub: «*Publik hüquq – ümumdövlət və ya ictimai maraqların təmin edilməsi ilə bağlı olan münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusudur*». Bu anlayışda «və ya» bağlayıcısı onu göstərir ki, publik hüquq ya ümumdövlət maraqlarını, ya da ictimai maraqları əhatə etməlidir. Hər iki maraqların üst-üstə düşməsi halı isə nəzərdə tutulmayıb. Bu maddə mahiyyətcə Qanunun sonrakı maddəsi «publik hüquqi şəxs» anlayışında qeyd edilmiş «dövlət və bələdiyyə» ifadəsi ilə ziddiyyətə girir. Belə düşünsək ki, dövlət ümumdövlət maraqlarını, bələdiyyə isə ictimai maraqları təmsil edir, digər tərəfdən də Qanunun 2.2-ci maddəsi bələdiyyə ilə dövlətin eyni zamanda (müştərək) publik hüquqi şəxs yaratmasını nəzərdə tutub, onda 2.1-ci maddədə «və ya» bağlayıcısının ziddiyyətli olduğunu görürük. Məntiqlə də bir çox hallarda ümumdövlət maraqları ilə ictimai maraqlar üst-üstə düşür, məsələn, yolların çəkilişi, çağdaş infrastrukturun yaradılması və s.. O səbəbdən, düşünmək olar ki, bəhs edilən hüquqi şəxslər həm ayrı ayrılıqda, həm də eyni zamanda ümumdövlət və ictimai maraqları əhatə edə bilərlər.

Bunda başqa, Qanunda nəzərə alınmayıb ki, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən «*I. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir*». Bu mənada dövlətin ictimaiyyət maraqlarına söykənməyən məqsədləri **ola bilməz**. Belə məqsədlərin olması dövlətin yaranış təməlinə zidd olar. Bu baxımdan ümumdövlət maraqları elə respublika əhəmiyyətli geniş ictimaiyyətin maraqlarıdır. Bir də bəhs edilən hüquqi şəxslər vasitəsi ilə bələdiyyələr tərəfindən müdafiə olunan yerli ictimai maraqlar ola bilər.

Təklif

Qanunun 2.1-ci maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilməsi məqsədə uyğundur «*İctimai əhəmiyyətli hüquq – ümumdövlət və (və ya) yerli əhəmiyyətli ictimai maraqların təmin edilməsi ilə bağlı olan münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusudur*».

Qanunun növbəti maddəsi belə səslənir:

«2.2. *Publik hüquqi şəxs – dövlət və bələdiyyə adından və ya publik hüquqi şəxs tərəfindən yaradılan, ümumdövlət və ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olan, dövlət və ya bələdiyyə orqanı olmayan təşkilatdır*». Burada «*dövlət və bələdiyyə adından və ya publik hüquqi şəxs*» ifadəsi hüquqi terminalogiyada belə anlaşılır ki, dövlətlə bələdiyyə mütləq birgə/müştərək hüquqi şəxs yaratmalıdırlar, belə ki «*dövlət*» sözü ilə «*bələdiyyə*» sözləri arasında «*və*» bağlayıcısı yazılıbdır. Əlbəttə ədəbiyyatda «*və*» bağlayıcısı həm birləşdirici, həm də ayırıcı kimi istifadə edilə bilər. Lakin eyni cümlədə «*və ya publik hüquqi şəxs*» ifadəsi ona dəlalət edir ki, bu ifadədən əvvəlki «*və*» bağlayıcısı ancaq birləşdirici kimi başa düşülə bilər. Gərçi, bu qanunla eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə dövlət adından təkbaşına olaraq publik hüquqi şəxsin yaradılmasını nəzərə alsaq, anlaşılır ki, qanun müəlliflərinin əsl niyyətləri bəhs edilən maddənin daha geniş tətbiqi olmuşdur. Bu mənada «*və*» bağlayıcısının ya vergül ilə əvəz edilməsi ya da «*və (və ya)*» bağlayıcısı ilə əvəz edilməsi zəruridir. Bu fikir yuxarıda qeyd edilmiş ümumdövlət və ictimai maraqların üst-üstə düşməsi halı ilə də sıx bağlıdır.

Bundan savayı, həmin maddədə bir publik hüquqi şəxs tərəfindən digər publik hüquqi şəxs təsis edilməsi imkanı nəzərdə tutulmuşdur. Bu norma, həmin hüquqi şəxs kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olduqda, olduqca təhlükəli sui-istifadə amili yaratmış olur. Həmin sui-istifadə amilinin yaratdığı təhlükənin açıqlanmasından əvvəl Mülki Məcəllənin bəzi maddələrinə diqqət salaq: «88.2. *Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin yeganə iştirakçısı bir şəxsdən ibarət digər təsərrüfat cəmiyyəti ola bilməz*», həmin Məcəllənin 98.5-ci maddəsinin sonuncu cümləsi «*Səhmdar cəmiyyətinin yeganə iştirakçısı bir şəxsdən ibarət digər təsərrüfat cəmiyyəti ola bilməz*». Qeyd olunan qadağaların Mülki Məcəllədə təsbit edilməsinin səbəbi kommersiya qurumları «başsız atlı» effektindən istifadə etməmələri, mülki məsuliyyətdən yayınmaq üçün müxtəlif maliyyə «torlarının» təsis edilməsinin qarşısını almaqdır. Təsəvvür edin (başsız atlı effekti), bir kommersiya qurumu ikincisini təsis edir, o da üçüncüsünü təsis edir, üçüncüsü də dördüncüsünü təsis edir və bu minvalla yaradılmış silsilə hüquqi şəxslərin sonuncusu birinci hüquqi şəxsin paylarını (səhmlərini) satın alır. Nəticədə bir halqa təsis edirik ki, onun sonuncu benefisiar iştirakçısı (xeyirgötürəni) formal olaraq aradan çıxır. Belə hüquqi şəxslər qrupunun birini formal olaraq müflisləşdirmək olar və hamısı nəticədə iflasa uğrayıb yüzlerce kreditorların hüquqlarını pozurlar.

Digər tərəfdən ikinci, üçüncü nəsil törəmə hüquqi şəxslər əslində birinci hüquqi şəxsin tam kontrolu altındadır və ortada olan hüquqi şəxslər sadəcə formal olaraq törəmə təşkilatları kontrol edirlər. Bu nəzarət imkanı 6-cı maddədə daha aydın görünür: «6.3. *Dövlətin adından yaradılan publik hüquqi şəxsin və onun törəmə publik hüquqi şəxsin nizamnaməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən, bələdiyyə adından yaradılan publik hüquqi şəxsin və onun törəmə publik hüquqi şəxsin nizamnaməsi isə müvafiq bələdiyyə tərəfindən təsdiq edilir*», yəni ikinci, üçüncü və sair nəsil hüquqi şəxslərin də nizamnamələri ilkin hüquqi şəxsi təsis edən dövlət orqanı və (və ya) bələdiyyə tərəfindən təsdiq edilməlidir. Lakin bu vəziyyətdə ilkin hüquqi şəxsi yaratmış dövləti və (və ya) bələdiyyəni məsuliyyətdən yayındırır və sui-istifadə amili yaratmış olur. Məsələn, təsəvvür etsək ki, bir bələdiyyə publik hüquqi şəxs yaradar, həmin publik hüquqi şəxs də ikincisini yaradar, ikincisi də üçüncüsünü təsis edər və sonuncu başlaya bilər tam hüquqazidd, qanunsuzluqlar, özbaşınalıqlar törətməyə, sonra da bələdiyyədən bunun hesabını soruşanda, bələdiyyə iddia edə bilər ki, onun bu qanunsuzluqlardan xəbəri olmayıb «bəs bu üçüncü (dördüncü, beşinci) nəsil hüquqi şəxsdir. Bizim nəzarətimizdə deyil. Bilsəydik, imkan verməzdik» bununla da kələfin ucun suya atmış olurlar. Nəzarətimizcə belə sui-istifadə hallarının qarşısını almaq üçün ancaq belə bir hüquqi müddəa yazmaq olar ki, yalnız iki təsisçisi (dövlət və bələdiyyə) olan hüquqi şəxs, törəmə hüquqi şəxs yarada bilər.

Təklif

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq Qanunun 2.2-ci maddəsi belə mətndə verilə bilər:

«2.2. İctimai əhəmiyyətli qurum – dövlət və (və ya) bələdiyyə adından, yaxud bir neçə təsisçisi olan ictimai əhəmiyyətli qurum tərəfindən yaradılan, ümumdövlət və (və ya) yerli əhəmiyyətli ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olan, dövlət və (və ya) bələdiyyə orqanı olmayan və müstəqil hüquqi şəxs olan qurumdur».

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olma imkanı

Qanunun 3-cü maddəsinə görə «3.1. *Publik hüquqi şəxslər sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yalnız o hallarda məşğul ola bilərlər ki, bu fəaliyyət onların yaradılması zamanı və nizamnaməsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa xidmət etsin və bu məqsədlərə uyğun gəlsin*». Həmin Qanunun 5-ci maddəsinə əsasən «5.2. *Publik hüquqi şəxs yalnız nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş fəaliyyət ilə məşğul ola bilər*»; və nəhayət Qanunun 6-cı maddəsinə görə isə onun nizamnaməsində əks olunmalı olan məsələlərdən biri belə təsbit olunub: «6.2.3. *fəaliyyətin məqsədi və istiqamətləri... 6.2.7. əmlakının formalaşma mənbələri, maliyyə fəaliyyətinin əsasları*». Qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, nizamnamədə fəaliyyət istiqamətlərində kommersiya fəaliyyəti nəzərdə tutulmuş olsa belə, əmlakının formalaşma mənbəyi kimi kommersiya fəaliyyəti göstərilmiş olsa belə, əgər məqsədləri düzgün göstərilməyibsə, onda Qanunun 3.1-ci maddəsinə əsasən həmin fəaliyyətlə məşğul **ola bilməz**. Yəni nizamnamədə belə hüquqi şəxsin məqsədləri bir-bir göstərməli, sonra hər bir məqsədə uyğun fəaliyyət istiqamətləri (prinsipləri) qeyd edilməli, əmlak formalaşmasında da konkret məqsədə uyğun konkret kommersiya fəaliyyəti növü təsbit edilməlidir. Bir biri ilə bu cür zincirvari normaların hər hansı həlqəsi olmazsa, onda qurumun kommersiya fəaliyyəti hüquqi cəhətdən mübahisələndirilə bilər.

Bundan başqa, Qanunun 3.1-ci maddəsində istifadə edilmiş hüquqi konstruksiya («*nizamnaməsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa xidmət etsin və bu məqsədlərə uyğun gəlsin*») Mülki Məcəllənin 48.6-cı maddəsinin ikinci cümləsindəki tənzimləmə üsulu ilə eynidir. Müqayisə üçün: «*Qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yalnız o hallarda məşğul ola bilərlər ki, bu fəaliyyət onların yaradılması zamanı qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa xidmət etsin və bu məqsədlərə uyğun gəlsin*». Bu mənada publik hüquqi şəxslərin kommersiya fəaliyyətlərinin tənzimləməsi üsulu ilə qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərinin kommersiya fəaliyyətinin tənzimləmə üsulu ilə eynilik təşkil edir. Çox güman ki, vergi orqanları və ədliyyə orqanları da publik hüquqi şəxslərə də qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərinə tətbiq etdikləri normaların analoqlarını tətbiq edəcəklər. Yəni publik hüquqi şəxslər ictimai birliklərin dövlət orqanı tərəfindən yaradılan analoqu kimi görünür.

Təsərrüfat cəmiyyəti yaratma hüququ

Qanunun 3.2-ci maddəsinə görə: «3.2. *Publik hüquqi şəxs nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş halda təsərrüfat cəmiyyətləri yarada və ya onlarda iştirak edə bilər*». Bu norma Mülki Məcəllənin 88.2-ci və 98.5-ci maddələrindəki məhdudiyətlərin ruhuna zidd görünür. Düzdür biz Mülki Məcəllənin hərfi mənasına müraciət etdiyimizdə belə anlaşılır ki, məhdudiyət bir tək təsisçisi olan kommersiya təşkilatının təkbaşına törəmə kommersiya təşkilatının yaradılmasına aiddir, publik hüquqi şəxs isə tənzimləmə üsuluna görə kommersiya təşkilatı deyil, əksinə qeyri-kommersiya təşkilatlarına yaxındır. Amma gərçi, görəndə ki, Mülki Məcəllənin 88-ci və 98-ci maddələrdəki qadağalar kommersiya sui-istifadəsi əleyhinə normalardır, onda bəlli olur ki, kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan publik hüquqi şəxs yenə də kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan törəmə təşkilat yaratdıqda eyni minvalla sui-istifadə üçün əsas yaranmış olur. Bu yolla dövlət orqanları yenə də dolayısı ilə kommersiya qurumları təsis etməyə nail olub, ciblərinə pul qazanmaqla məşğul ola bilərlər. Məsələn, bir nazirlik təşəbbüs irəli sürür, öz nəzarətində publik hüquqi şəxs yaradır, sonra həmin publik hüquqi şəxs yüzlərcə MMC təsis edir; publik hüquqi şəxs isə müqəvva rolunu oynayır. Azərbaycan reallıqlarında bir müddət sonra belə də olacağına şübhə etməyə lüzum yoxdur.

Təklif

Qanunun 3.2-ci maddəsi çıxarılsın.

Mənfəətin bölüşdürülməsi

Qanunun 3-cü maddəsində mənfəətin bölüşdürülməsi ilə bağlı yazılıb: «3.3. *Publik hüquqi şəxsin mənfəəti onun nizamnaməsində nəzərdə tutulmayan məqsədlər üçün yalnız təsisçinin qərarı ilə müvafiq olaraq dövlət büdcəsinə və yerli büdcəyə köçürülə bilər*». Bu halda yenə də belə çıxır ki, dövlət tərəfindən yaradılmış hüquqi şəxsin mənfəəti dövlət büdcəsi ilə yanaşı bələdiyyənin büdcəsinə köçürülə bilər. Ancaq eynilə həmin norma bələdiyyə tərəfindən yaradılmış hüquqi şəxsin mənfəətinin dövlət büdcəsinə yönəldilməsinə də imkan verir. Avropa oyunları ilə bağlı büdcəoldurma təcrübəmizə nəzərə salsaq görərik ki, bələdiyyə hüquqi şəxslərinin bu cür istismarı heç də xam xəyal deyil. Amma Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrinin əksəriyyətinin potensialının və onların iş bacarıqlarının yetərli səviyyədə olmamasını, habelə digər qüsurlarını nəzərə alaraq, güman etmək olar ki, onların da publik hüquqi şəxs yaratmaları üçün «yuxarılardan» kimsə onlara məsləhət verməlidir, onlar da məsləhət verənlər qurumun potensialından istifadə edərək nə isə iş görəcəklər. Belə olan halda bələdiyyə hüquqi şəxsinin qazandıqlarının da dövlət və bələdiyyə büdcəsi arasında bölüşdürülməsi ədalətli görünür.

Hüquqi şəxsin yaradılması

Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən: «4.1. *Publik hüquqi şəxs dövlət adından müvafiq icra hakimiyyəti orqanı, bələdiyyə adından isə müvafiq bələdiyyə orqanları tərəfindən yaradılır. 4.2. Bu Qanunun 4.1-ci maddəsinə uyğun olaraq yaradılan publik hüquqi şəxslər tərəfindən də nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş halda publik hüquqi şəxslər yaradıla bilər*».

Hal-hazırda dövlət adından Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən yaradılır, halbuki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 fevral 2016-cı il tarixli 759 sayılı Fərmanına əsasən Qanunun 4.1-ci maddəsi üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının siyahısı Azərbaycan Respublikası Prezident tərəfindən müəyyən olunacaqdır. Lakin hal-hazırda publik hüquqi şəxslərin Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən yaradılması səbəbi ondadır ki, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının əsasnamələrində publik hüquqi şəxs yaratmaq səlahiyyəti nəzərdə tutulmayıb. Nazirlər kabineti də belə hüquqi şəxsləri yaradılması, qeydiyyatı, hesabatlılığı xüsusiyyətlərini tənzimləyən normaları qəbul etməyib. Əlbəttə dövlət orqanları belə bir hüquq qabiliyyətinə malikdirlər ki, onların təsis sənədində (nizamnaməsində və ya əsasnaməsində) yazılmayan səlahiyyəti icra edə bilməzlər. Səlahiyyət qazıldıqda belə, qaydalar, təlimatlar, tənzimləyici normalar olmalıdır ki, həmin səlahiyyətlərin icra mexanizmini əks etdirsin. Əks təqdirdə dövlət orqanlarının atdığı hər addım mübahisələndirilə bilər, bürokratik və digər əngəlliklərə rast gəlir, fəaliyyətləri effektiv olmur. Bütün bunları həll etmək üçün qanunaltı qanunvericiliyə (Nazirlər Kabineti qərarları, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları) ehtiyac duyulur. Publik hüquqi şəxslər haqqında isə belə qanunvericilik hələ ki, mövcud deyil.

Digər tərəfdən, bələdiyyələrin də əsasnamələrində publik hüquqi şəxs yaratma imkanları nəzərdə tutulmayıb, onların yaradılmasına dair müddəalar normativ xarakterli aktlarla tənzimlənməyib.

Üçüncü istiqamət də, dövlətlə bələdiyyələrin müştərək hüquqi şəxsləridir ki, onların da fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi üçün bir tək yaradılan hüquqi şəxslərin nizamnamələri yetməz. Həm onların maliyyə mənbələrinin tənzimlənməsi, həm müştərək qurumun yaradılması və qərarların razılaşdırılması prosedurları mütləq təsbit edilməlidir. Əks təqdirdə həmin hüquqi şəxslərin yaradılması da, fəaliyyəti də kor-təbii, pərakəndə xarakter daşıyır, kompleks yanaşma tətbiq etmək mümkün olmaz, nəticədə bu fəaliyyətdən nə cəmiyyət, nə də dövlətçilik yararlanmaz.

Hüquqi şəxsin qeydiyyatı

Qanunun 4.4-cü maddəsinə əsasən «4.4. *Publik hüquqi şəxs «Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq*

icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra hüquqi şəxs statusunu əldə edir». Bu halda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətləri Vergilər Nazirliyinə həvalə edilib. Belə güman etmək olar ki, bir müddət sonra qeydiyyat səlahiyyəti ASAN xidmətlərə ötürüləcək. Bir tərəfdən bu hal qeydiyyat proseduru asanlaşdırır. Lakin publik hüquqi şəxslərin qeyri-kommersiya təşkilatları ilə uyğunluğuna dair məzkur normaları nəzərə alsaq belə qənaətə gəlmək olar ki, qeydiyyat orqanı qismində Ədliyyə Nazirliyi daha uyğundur. Çünki kommersiya fəaliyyəti publik hüquqi şəxsin Qanuna görə fakultativ fəaliyyətdir (əsas fəaliyyət istiqaməti deyil, istisna olaraq nizamnaməsi ilə nəzərdə tutulduğu halda məşğul olduğu fəaliyyətdir).

Vergilər Nazirliyi kommersiya hüquqi şəxslərinin qeydiyyatı ilə məşğul olur və bu vergilərin düzgün tənzimlənməsi baxımından əlverişlidir. Ancaq təəssüflə qeyd etməliyik ki, Vergilər nazirliyi tərkibində fəaliyyət göstərən birpəncərənin təcrübəsi transmilli kommersiya qurumları təcrübəsi, hətta milli qanunvericilik baxımından heç də peşəkar görünmür, bəzi hallarda isə hətta Mülki Məcəlləyə ziddir. Məsələn, Vergilər Nazirliyinin internet saytında uzun illər dərc olunan 2 səhifəlik nizamnamə formaları Mülki Məcəlləyə birbaşa zidd idi. Bu günə qədər də o dövrdə qeydiyyata alınmış hüquqi şəxslərin hüquqi əqdlər bağlamaqda, kredit təşkilatlarında hesab açma və əməliyyat həyata keçirmə məsələlərində müşküllüklər mövcuddur. Onların icra orqanlarının səlahiyyətləri, nəzarət orqanlarının səlahiyyətləri Mülki Məcəlləyə zidd olaraq Nizamnamədə qeyd edilməmiş, təsisçilərin öhdəliyinə buraxılmışdır deyə, səlahiyyətləri müəyyən etmək çətinidir. Bundan başqa, birpəncərənin tabe olduğu Vergilər Nazirliyi qurumlarında çalışan əməkdaşlar təhsilcə hüquqşünas deyillər. Ona görə də Nizamnamələrdə mütərəqqi normaları qeyd etmək olduqca çətin olur. Ədliyyə nazirliyində isə belə çətinliklər olmur. Onda həm icraçılar, həm nəzarət edən qurumlar hamısı hüquqşünaslardan komplektləşir.

Təklif

Bu cür hüquqi şəxslərin qeydiyyatı Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən aparılması daha peşəkar nizamnamələrin yazılmasına imkan yaradar.

Nümunəvi nizamnamələr

Qanunun 6-ci maddəsinə əsasən «6.1. Müxtəlif sahələr üzrə publik hüquqi şəxsin nümunəvi nizamnaməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən oluna bilər». Bu norma «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Konstitusiya qanununun 64.4-cü maddəsinə ziddir («64.4. Dövlət orqanı üçün hüquq və vəzifələr onun səlahiyyətlərini təşkil edir və bu səbəbdən normativ hüquqi aktda həmin orqanın hüququ konkret icraçının mülahizəsindən asılı olan bu və ya digər hərəkətlərin edilməsi, dispozitiv imkan kimi müəyyənləşdirilə bilməz. Normativ hüquqi aktda dövlət orqanının səlahiyyətlərinin həddindən artıq ümumiləşdirilmiş formada müəyyən edilməsinə, «orqan edə bilər», «bir qayda olaraq», «müstəsna hallarda yol verilir», «orqan öz səlahiyyətləri daxilində», «zərurət olduqda» və bunlara bənzər qeyri-müəyyən ifadələrdən istifadə olunmasına yol verilmir»).

Belə ki, həddən ziyadə diskresiyon səlahiyyət nəzərdə tutur. Bir tərəfdən baxdıqda elə görünə bilər ki, nümunəvi nizamnamələrin olması bir sıra tənzimləmə problemlərini həll edə bilər. Nümunəvi sənədlərin mənfə cəhəti ondan ibarətdir ki, nümunəvi sənədi qəbul etmiş orqan həmin nümunədəki hüquqi və digər risklərə görə məsuliyyəti üzərinə götürmüş olur. Təəssüf ki, Azərbaycan Respublikası tarixində həmin məsuliyyətin reallaşmasını görmürük. Bu nümunələr sonda həm fəaliyyətin səmərəliyini aşağı salır, həm biznesin önünü kəsir, amma nümunəni təsdiq etmiş şəxs isə məsuliyyət daşımır

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanına əsasən Qanunun 6.1-ci maddəsi üzrə səlahiyyətlər «Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti və Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi» tərəfindən həyata keçirilir. Bu müddəadan da məlum olmur ki, sadalanan orqanlar hamısı nizamnamə nümunələrini birgə təsdiq edirlər, yoxsa onlar arasında hansısa səlahiyyət bölgüsü var. Ehtimal etmək olar ki, Prezident tərəfindən təsis olunan hüquqi şəxslər üçün nümunələr də Prezident tərəfindən, Nazirlər Kabineti

tərəfindən təsis edilən və bir neçə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən birgə təsis edilən hüquqi şəxslər üçün Nazirlər Kabineti, digər dövlət orqanları tərəfindən təsis edilənlər üçün isə Dövlət əmlak komitəsi tərəfindən nümunələr təsdiq olunacaq.

Bundan başqa, Ədliyyə Nazirliyi bələdiyyələrin yaratdığı hüquqi şəxslər üçün nümunəvi sənəd qəbul etsə, bələdiyyələrə köməklik etmiş olar. Hərçənd ki, Qanunun 6.1-ci maddəsi üzrə Ədliyyə Nazirliyinə səlahiyyət verilməyib. Amma bu səlahiyyətin qanunda yazılması həmin nümunənin imperativ norma kimi qəbul edilməsinə dəlalət edir, bu da bələdiyyələrin imkanlarını son dərəcə məhdudlaşdırır.

Təklif

Qanunun 6.1-ci maddəsinə aşağıdakı mətndə verilsin: «6.1. Müxtəlif sahələr üzrə dövlət adından və ya dövlətin iştirakı ilə təsis edilən ictimai əhəmiyyətli qurumun nümunəvi nizamnaməsi həmin qurumu təsis edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən, həmin icra hakimiyyəti orqanının normativ hüquqi aktı ilə təsdiq olunur». Belə olduqda hər bir hüquqi şəxs üçün nümunəvi nizamnamələr elə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının özü tərəfindən normativ hüquqi akt ilə təsdiq olunur, onun fəaliyyətinə uyğunlaşdırılır, Ədliyyə Nazirliyində də qeydiyyatdan keçər və ümumi məsələlərdə unifikasiya aparmaq mümkün olar.

Ədliyyə Nazirliyi isə, qanunda yazılmasa belə, tövsiyə xarakterli aktı ilə bələdiyyələr üçün nümunəvi nizamnamələr təklif edə bilər. Mövcud qanunvericilik Nazirliyə belə imkan yaradır.

Hüquqi şəxsin əmlakın statusu

Qanunun 7-ci maddədə publik hüquqi şəxsin əmlakının statusu müəyyən olunmayıb. Amma hüquqi şəxslərin ümumi anlayışına əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, onun sərəncamına verilmiş əmlak həmin hüquqi şəxsin mülkiyyətinə verilir. Lakin bizim dövlət orqanlarının işləmə qabiliyyətini nəzərə alaraq, bu ümumi müddəanın publik hüquqi şəxslərə tətbiqinin nə dərəcədə nəzərə alınacağına təxmin etmək çətindir.

Təklif

Qanunun 7.3-cü maddəsinə hüquqi şəxsin sərəncamına verilmiş əmlakın və onun fəaliyyətindən əldə edilmiş əmlakın həmin hüquqi şəxsin mülkiyyətində olmasına dair müddəa daxil edilməlidir. əlavə də edilməlidir ki, müqavilə əsasında onun istifadəsinə də əmlak verilə bilər.

Hüquqi şəxslərin qrant və ianələrin verilməsi

Qanunun 7.2-ci maddəsinə əsasən: «7.2. Publik hüquqi şəxsin əmlakı nizamnamə fondundan, ona təsisçilər tərəfindən verilmiş digər əmlakdan, habelə dövlət və ya yerli büdcələrdən ayrılan vəsaitlərdən, fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq görülmə işlərdən, göstərilən xidmətlərdən əldə edilən daxilolmalardan, ianələrdən, qrantlardan və nizamnamədə müəyyən edilmiş digər mənbələrdən daxil olan vəsaitlərdən formalaşa bilər». Qrantlar haqqında qanunvericilik nəzərdə tutur ki, qrantlar haqqında məlumatlar ədliyyə nazirliyinə verilir və ədliyyə nazirliyi bildiriş verir ki, məlumatı qeydiyyatı aldı. Amma ianələr haqqında ümumi qanunvericilik yoxdur. QHT-lər haqqında qanunvericiyə əsasən QHT-lərin aldığı ianələr barədə məlumatlar Maliyyə Nazirliyinə verilir. Ancaq bu yeni hüquqi şəxslər mahiyyətinə və tənzimləmə üsuluna görə qeyri-kommersiya qurumlarına oxşar olsa da, onların ianələrinin qeydiyyatı və ya dövlətin məlumatlandırılması barədə Qanunda bir rəhbər göstəriş yoxdur.

Təklif

Qanuna hüquqi şəxslər tərəfindən qrant və ianələr almasına dair xüsusi normalar yazılsın və onların qeydiyyatı və məlumatlandırma məqamları açıqlansın. Bundan başqa, Qanunun 6.2-ci maddəsinə də «**Qrantların və ianələrin qəbul edilməsi qaydası**» adlı yarımmədə əlavə edilsin.

Əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun həyata keçirilmə qaydası

Qanunun 7.3-cü maddəsinə əsasən: «7.3. *Publik hüquqi şəxsin əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam vermək hüquqlarının həyata keçirilməsi qaydası onun nizamnaməsi ilə müəyyən edilir*». Bu normanın təcübədə səmərəli tətbiqi mümkün deyil. Əvvəla belə norma Qanunun 6.2-ci maddəsində sadalanmayıb. Qanunun 6.2.6-cı və 6.2.7-ci maddələrini isə 7.3-cü maddəsində təsbit edilənləri tam əhatə etmir. Hüquqi şəxsi qeydiyyatı alan orqan isə haqlı olaraq 6.2-ci maddəsinə əsas götürəcəkdir. Digər tərəfdən, qeydiyyat orqanını təcübəsinin mükəmməl olmadığını və heç o dərəcədə də mükəmməl olmalı olmadığını nəzərə alaraq, tam əminliklə demək olar ki, təcübədə «*əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam vermək hüquqlarının həyata keçirilməsi qaydası*»nın əsasları Nizamnamədə, təcübəatlarının isə həmin hüquqi şəxsin lokal, təşkilati-hüquqi aktlarında (reqlamentində) təsbit ediləcəkdir. Qanunun 7.3-cü maddəsi isə sadəcə formal olaraq nizamnamədə ümumi sözlərlə icra olunacaq. Başqa cür də mümkün deyil. İctimai münasibətlərin hər ani dəyişikliyinə görə nizamnamə dəyişmək mümkün deyil. Lakin aktlar vasitəsi ilə isə əmlak münasibətlərinin tənzimlənməsində çevikliyə nail olmağa imkan verir.

Məsuliyyətin bölüşdürülməsi

Qanunun 7.5-ci maddəsinin əvvəli ilə («*Dövlət və bələdiyyə müvafiq olaraq yaratdıqları publik hüquqi şəxsin öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildir*») Qanuna 4 mart 2016-cı il tarixli Qanunla dəyişiklik edilənə qədər qüvvədə olmuş 7.6-cı maddəsi («*Dövlət və bələdiyyə müvafiq olaraq yaratdıqları publik hüquqi şəxsin üzərinə götürdüyü hər hansı öhdəliklərə görə cavabdeh deyildir*») mahiyyətə üst-üstə düşürdü. Ancaq hüquqi şəxsin onu təsis etmiş dövlət və (və ya) bələdiyyə orqanının öhdəliklərinə görə məsuliyyəti məsələsi açıqlanmayıb. Bundan başqa, əgər publik hüquqi şəxs digər publik hüquqi şəxs tərəfindən yaradılacaqsa, onda məsuliyyəti necə bölüşdürüləcəyi məlum deyil.

Təklif

Qanunun 7.6-cı maddəsi aşağıdakı redaksiyada bərpa edilsin: «7.6. *İctimai əhəmiyyətli hüquqi şəxslə onun təsisçisi (təsisçiləri) arasında bağlanan müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, ictimai əhəmiyyətli hüquqi şəxs onun təsisçisinin (təsisçilərinin) öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımır*».

Təsisçilərin səlahiyyətləri

Qanunun 8.2-ci maddəsi ilə «*Publik hüquqi şəxsin təsisçisinin səlahiyyətlərinə*» aid olanlar sadalanıb. Əvvəla nəzərə alınmayıb ki, Qanunda, Mülki Məcəllədə olduğu kimi, təsisçinin ancaq müstəsna səlahiyyətləri sadalanmalıdır ki, təsisçilərə nizamnamə və (və ya) reqlamentlə əlavə səlahiyyətlər verilə bilsin. Amma hal-hazırda Qanunun 8.2-ci maddəsi elə yazılıb ki, təsisçiyə əlavə səlahiyyət vermək mümkün deyil. Deməli icra orqanının hüquqlarının yuxarı orqana vermək üçün mütləq direktorlar/müşahidə/himayə şurası yaradılmalı, əlavə səlahiyyətlər həmin orqana verilməlidir. Bunda əlavə, həmin Qanunun 8.2-ci maddəsi publik hüquqi şəxs tərəfindən törəmə publik hüquqi şəxs yaratması haqqında qərarın təsisçi tərəfindən qəbul edilməsi və belə halda nizamnamənin təsdiqinin təsisçi tərəfindən həyata keçirilməsini nəzərdə tutmayıb, bu isə elə Qanunun özünün 2.2-ci maddəsi ilə uyğun zülmə təşkil edir.

Nəzarət və icra orqanları

Qanunun 8.3-cü maddəsinə əsasən: «8.3. *Bu Qanunun 4.1-ci maddəsinə uyğun olaraq yaradılan publik hüquqi şəxs həmin orqanın təyin etdiyi rəhbər və ya kollegial icra orqanı (bundan sonra – rəhbər) tərəfindən idarə olunur*». Bu maddədə «*rəhbər və ya kollegial icra orqanı*» ifadəsindən belə məlum olur ki, «*rəhbər*» dedikdə icra orqanı nəzərdə tutulur. Amma hüquqi şəxsin təkbaşçı rəhbərinin adı (direktor, baş direktor və s.) qeyd edilməyib. Düşünmək olar ki, bu müsbət haldır və rəhbər vəzifəsinin adı nizamnamədə seçilə bilər. Lakin kollegial icra orqanının bəzi səlahiyyətləri Mülki Məcəllədə digər qurumlar üçün nəzərdə tutulduğu kimi Qanunda da təsbit edilsin ki, minimal tələblərə riayət edilsin. Əks təqdirdə publik hüquqi şəxsə nəzarət edən bəzi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən sui-istifadə ediləcəyi istisna edilmir.

Təklif

Qanunun 8-ci maddəsində kollegial icra orqanı (idarə heyəti) iclaslarının keçirilməsi, səsvermə və s məsələlərə dair dispoitiv normalar təsbit edilməsinə ehtiyac duyulur.

Audit və sair nəzarət mexanizmləri

Qanunda hüquqi şəxsin məcburi kənar auditinə, daxili audit qurumuna dair, habelə Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarına, beynəlxalq korporativ idarəetmə standartlara və sair bu kimi standartlara istinadlar edilməyib. əslində bu standartlara istinadlar nizamnamədə qeyd edilə bilər. Lakin icbari kənar audit məsələsi mütləq qaydada qanunda əks olunmalıdır ki, una riayət olunsun. Əks təqdirdə həmin hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin norma auditi və səmərəliliyinin artırılması sübhə altındadır.

Təklif

Qanuna məcburi kənar auditə dair və daxili audit üzrə struktur bölməsinə dair müddəalar əlavə edilsin.

Anar Bağırov

*Vəkillər Kollegiyası
Rəyasət Heyətinin üzvü*

**ÖDƏNİŞSİZ HÜQUQİ YARDIM
GÖSTƏRİLMƏSİNİN EFFEKTİV SİSTEMİNİN
YARADILMASI SAHƏSİNDƏ XARİCİ ÖLKƏLƏRİN
(POLŞA RESPUBLİKASININ) TƏCRÜBƏSİ**

Hazırda Azərbaycan Respublikasında ödənişsiz hüquqi yardım məsələsi dərin və hərtərəfli araşdırma mərhələsindədir. Görülən işlərin başlıca məqsədi bu konstitusion hüququn təmin olunması üçün effektiv mexanizmlərin doktrinal bazasını işləyib hazırlamaq və qanunvericilik səviyyəsində təsbit etməkdir. Hesab edirik ki, qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olunması baxımından qabaqcıl dünya ölkələrinin, xüsusən Avropa Birliyi ölkələrinin yanaşmalarını araşdırmaq, milli təcrübənin yaradılmasında onlara müraciət etmək zəruridir. İndiki məqalə çərçivəsində biz Polşa Respublikasının analoji təcrübəsini nəzərdən keçirəcəyik.

Polşa Respublikasında ödənişsiz hüquqi yardım sisteminin doktrinal hazırlanma və bilavasitə işə salınma təcrübəsini öyrənməklə, həmin təcrübədən ən vacib və mütərəqqi oriyentirləri nəzərə ala, Azərbaycan Respublikasında analoji sistemin işə salınma prosesini sürətləndirə bilərik. Ümumiyyətlə, qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi bizə istənilən məsələdə, o cümlədən baxılan konstitusion hüququn effektiv realizəsi üçün zəruri olan normativ-hüquqi əsasların işlənilib hazırlanmasında faydalı ola bilər. Tədqiq olunan mövzunun aktuallığı da məhz bu amillə şərtlənir.

Məqalənin məqsəd və vəzifəsi Polşa Respublikasında ödənişsiz hüquqi yardım sisteminin normativ bazasının hazırlanma və işə salınma təcrübəsini araşdırmaq, Azərbaycan Respublikasında analoji sistemin yaradılması üçün həmin təcrübənin münasib cəhətlərindən istifadə etməkdir.

Qeyd edək ki, Polşada hüquqi və mülki məsləhət xidmətinin kompleks və dayanıqlı mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması məqsədilə 2011-ci ildən etibarən geniş layihə işlərinə başlanılmışdı. Əmək və Sosial Siyasət Nazirliyinin təşəbbüsü ilə başlanılan layihə işlərində Universitet hüquq məsləhətləri fondu, Hüquq və cəmiyyət fondu, İctimai işlər institutu, Mülki məsləhət büroları assosiasiyası kimi səriştəli təşkilatlar iştirak etdi. Layihə işlərinin məqsədi Polşada hüquqi və mülki konsultasiyalar (məsləhətlər) sferasını gücləndirmək və inkişaf etdirmək üçün nümunəvi (model) həll üsullarını və dövlət siyasətinin prinsiplərini işləyib hazırlamaq idi.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsində təsbit olunmuş hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququna bizim cəmiyyət üçün xarakterik yanaşmalardan fərqli olaraq, Polşada hüquqi məsləhətlər almaq hüququ mülki məsləhətlər almaq hüququndan ayrılmaz hesab edilir. Hüquq ədəbiyyatında vətəndaşların həmin hüququ məhz bu cür də adlanır: "hüquqi və mülki məsləhətlər almaq hüququ". Qeyd olunan iki anlayışı aşağıdakı kimi fərqləndirmək olar.

Hüquqi məsləhət praktik hüquqşünaslar (yaxud hüquqşünasların rəhbərliyi ilə tələbə-hüquqşünaslar) tərəfindən hüquq informasiyasının və hüquqi yardımın təqdim edilməsi şəklində realizə olunur ki, bu da:

- mütəmadi olaraq göstərilir;
- qanunvericiliklə problemləri olan şəxslərə təqdim olunur;

- həmin problemlərin aradan qaldırılmasına yönəlir;
- ödənişsiz əsaslarla həyata keçirilir (1, 58) [1].

Mülki məsləhətlər daha geniş diapazona malikdir, belə ki, hüquq təhsili olmayan şəxslər tərəfindən də təqdim oluna bilər. Onun məqsədi vətəndaşları öz problemlərini həll etmək üçün bilinməsi lazım gələn hüquq və vəzifləri barədə məlumatlandırmaq, habelə optimal qərar seçimində onlara yardım etməkdir. Mülki məsləhətlər, məsələn, mənzil məsələləri, sosila müavinətlər, sosial sığorta üzrə müavinətlər, məşğulluq, işsizlik və sair bu kimi məsələlər üzrə təqdim olunur. Bu növ məsləhətlər sayəsində vətəndaşlar dövlətn təqdim etdiyi imkanlardan daha yaxşı istifadə edir, onların dövlət xidmətlərinə çıxışı asanlaşır, habelə bu xidmətlərin keyfiyyət səviyyəsi daim yüksəldilir.

Təbii ki, Polşada ödənişsiz hüquqi məsləhətlə yanaşı ödənişsiz mülki məsləhət alma hüququnun da olması dövlətin öz vətəndaşlarına yüksək qayğısına dəlalət edir. Bundan əlavə, ödənişsiz mülki məsləhət almaq imkanlarının mövcudluğu cəmiyyətdə hüquq mədəniyyəti və hüquq düşüncəsi səviyyəsinin yüksəlməsinə tövhə verir, ölkənin ictimai quruluşuna bütövlükdə müsbət təsir göstərir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Polşada hazırda mövcud hüquqi və mülki məsləhətlər sistemini işə salmazdan əvvəl dövlət siyasətində yeni prinsiplər və problemlərin həll modelləri işlənilib hazırlandı. Model və tövsiyələri hazırlayan işçi qrup belə bir qənaətə gəlmişdi ki, sistemin yaradılmasına görə məsuliyyət dövlətin və yerli idarəçiliyin üzərinə düşməlidir. Çünki nəzərdə tutulan sistem artıq mövcud olan informaiya-məsləhət infrastrukturkarı, imkan və nailiyyətləri üzərində qurulmalı, məsləhətə ehtiyacı olan hər kəsin xidmətlərə bərabər çıxışını, təqdim olunan hüquqi və mülki yardımın müvafiq keyfiyyət və standartlara cavab verməsini təmin etməli idi.

Lahiyyə işləri gedişində işçi qrup hüquqi və mülki məsləhətlərin qanunvericilik tərifi müəyyən etdi. Qəbul olunan tərifə görə, hüquqi və mülki məsləhətlər – hüquqi və mülki problemlərə məruz qalan müxtəlif subyektlərin (ilk növbədə fiziki şəxslərin) vətəndaş mövqelərini möhkəmləndirmək üçün təqdim olunan xidmətlər növüdür. Məsləhətlər aşağıdakı əsas xidmətləri özündə ehtiva edir:

- məsləhət üçün müraciət etmiş şəxslərə onların probleminə aid normalar barədə hüquqi informasiyanın verilməsi;
- müraciət etmiş şəxslərə onların hüquqi problemləri ilə bağlı müfəssəl, konkret və fərdi qaydada seçilmiş informasiyanın hazırlanaraq çatdırılması, habelə işin məhkəmə mərhələsinə keçməsinədək problemin həllinə dair məlumat xarakterli yardımın göstərilməsi;
- müraciət etmiş şəxslərin mülki problemlərinin mümkün həll üsulları və mümkün nəticələr barədə müfəssəl, konkret və fərdi qaydada seçilmiş informasiyanın hazırlanması və verilməsi; qərar qəbulunda və davranış üsulu seçimində müstəqilliyinə hörmət etmək şərtilə onların dəstəklənməsi və lazım gələn hallarda birgə hərəkətlər planının hazırlanması, habelə onun realizə olunmasına köməklik göstərilməsi. Məsləhət xidmətlərinə zəruri hallarda əlavə yardımlar, məsələn, vasitəçilik xidmətləri daxildir.

İşçi qrup həll modellərinin üç konsepsiyasını təqdim etmiş və onları aşağıdakı elementlərə görə fərləndirmişdi: məsləhət alma hüququ olan şəxslərin dairəsi; sistemin təşkili; sistemin monitorinqi və qiymətləndirilməsi; təkliflərin realizə olunması üçün tələb olunan xərclərin qiymətləndirilməsi; hüquqi və mülki məsləhət xidmətləri göstərən subyektlər və şəxslər; sistemin təqdim etdiyi xidmətlərdən istifadə meyarları.

Birinci konsepsiya Universitet hüquq məsləhətləri fondunun dəstəyi ilə, Hüquq və cəmiyyət institutunun mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmışdı. Onların təklifinə uyğun olaraq, ödənişsiz hüquqi məsləhətlərdən istifadə edə bilmək üçün şəxslər həm subyektiv (ailədə adam başına düşən gəlirin bu modeldə göstəriləndən az olması), həm də predmet (onların hüquqi problemi bu modeldə göstərilən hüquqi xidmətlər siyahısına daxil olmalıdır) meyarlarına cavab verməlidir. Qeyd olunan meyarlar dövrü olaraq yoxlanılmalı və üzə çıxan tələbatlardan, habelə mövcud maliyyə və təşkilati imkanlardan asılı olaraq genişləndirilə bilər.

Bu konsepsiya yerli (dairə) idarəetmə səviyyəsində geniş səlahiyyətləri olan Hüquqi Yardım Şurasının yaradılmasını təklif edirdi. Şura mərkəzi büdcədən maliyyələşən nazirliklərdən birinin nəzdində yaradılmalı və hər hansı təsisatdan asılı olmadan işləməli idi.

Təklif olunan Şura yalnız məsləhət xidmətləri göstərməklə məhdudlaşmır, həmçinin və ilk növbədə aşağıdakılara səlahiyyəti olan idarəetmə orqanı kimi nəzərdə tutulurdu: məsləhət subyektlərinə sertifikatların verilməsi, xidmətlər üçün standartların müəyyən edilməsi, sistemin mütəmadi tədqiq edilməsi, strategiyaların qurulması, monitoring və qiymətləndirmə fəaliyyəti.

Qarşıda duran və həll edilən məsələlərdən asılı olaraq maliyyə təminatı nəzərdə tutulmuşdu. Hər bir dairədə hüquqi və mülki məsləhət xidmətlərini təşkil edən ixtisaslaşmış vahid (təşkilat) fəaliyyət göstərməli, bu təşkilat dairə səviyyəsində məsləhət xidmətlərini koordinasiya etməli, belə xidmətlər göstərən müxtəlif ictimai və fərdi subyektlərlə əməkdaşlıq qurmalı, sistemin müştəri kontingentini sistem xidmətləri, onlara çıxış imkanları barədə lazımı səviyyədə məlumatlandırmalı idi.

Konsepsiyaya əsasən, xidmətlər yalnız müvafiq sertifikat almış subyektlər tərəfindən göstərilir və müştərilər belə subyektlər arasından seçim etməkdə tam sərbəstiyə malik olur. Ödənişsiz hüquqi yardımlara hər kəs üçün ciddi riayət olunan vahid qaydalı çıxış imkanları təmin edilir, məsləhət xidməti göstərən bütün subyektlər müəyyən olunmuş standartlara əməl etmələri şərtilə maliyyə alırlar.

Müvafiq məsləhət xidmətləri göstərən subyektlər qismində qeyri-hökumət təşkilatları, tədris müəssisələri, hüquq firmaları və digər səriştəli təsisatlar çıxış edə bilərlər. Dövlət müəssisələrinin bu sistemdə yalnız yardımçı funksiyalar daşması mümkündür hesab edilmişdi. Məsləhət xidmətləri müvafiq hüquq təhsili olan şəxslərlə yanaşı, belə təhsili olmayan, lakin müvafiq sahədə kifayət qədər təcrübəsi olan şəxslər tərəfindən də göstərilə bilər.

Hüquqi yardım sistemi *evidence based policy* (ictimaiyyətin biliklərə əsaslanan sistemi) prinsipini həyata keçirməlidir. Bununla əlaqədar olaraq, insanların sistem xidmətlərinə çıxışına olan maneələri, hüquqi yardıma olan tələbatın həcmi, müştərilərin xidmətdən razılıq səviyyəsini və bütövlükdə xidmətlərin keyfiyyət səviyyəsini müəyyən etmək üçün, sistemin işə salındığı andan etibarən kompleks və mütəmadi araşdırmaların başlanılması nəzərdə tutulmuşdu.

Baxılan konsepsiyanın müəllifləri sistemin işə salınması üçün lazım gələcək xərcləri də hesablamışdılar. Xərc məsələsi bizim hazırkı araşdırma baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsə də, vacib məqamı qeyd etmək lazım gəlir ki, ödənişsiz hüquqi yardımdan istifadə üçün predmet və subyekt meyarlarının müəyyən edilməsi sistemin işə salınma və çalışma xərclərini ciddi şəkildə azaltmağa zəmin yaradır. Xüsusən, məhdud büdcə ayırmaları şəraitində bu meyarlar ödənişsiz hüquqi yardımdan yalnız maddi imkanları həqiqətən zəif insanların yararlanmasını təmin edir.

Mülki məsləhətlər bürosunun ekspertləri tərəfindən hazırlanmış ikinci konsepsiya hüquqi və mülki məsləhətlərə hamılıqla çıxış imkanı təklif edirdi. Lakin bu lahiyədə də alternativ modelin mümkünlüyü göstərilir. Belə ki, subyektə görə məhdudiyət meyarı olmasa da, maliyyə imkanlarından asılı olaraq predmet meyarının tətbiqi mümkün hesab edilmişdi. Daha aydın desək, sistemin fəaliyyəti üçün ayrılan büdcə vəsaitlərinin həcmindən asılı olaraq, göstərilən ödənişsiz xidmətlərin siyahısını genişləndirmək, yaxud məhdudlaşdırmaq məqsədəuyğun sayılmışdı.

Bu konsepsiyaya uyğun olaraq, hüquqi və mülki məsləhət xidmətlərinə görə mərkəzi səviyyədə məsuliyyət əmək və Sosial Siyasət Nazirliyinin üzrinə qoyulmalı, habelə müvafiq vəzifələrin bir qismi qeyri-hökumət təşkilatlarının öhdəsinə verilməlidir.

Məsləhət xidmətinin xüsusi xarakterini nəzərə alaraq əlavə orqanın, məsələn, Hüquqi və mülki yardım şurasının yaradılması nəzərdə tutulur ki, bu təşkilat qeyri-hökumət təşkilatlarının, yerli idarəetmə orqanlarının, dövlət hakimiyyətinin nümayəndələrindən və müvafiq ixtisaslı ekspertlərdən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərməlidir. Sistemli xidmətin təşkil olunması isə yerli (dairə) idarəetmə orqanlarının səlahiyyətinə aid edilir.

İkinci konsepsiyaya görə, məsləhət xidmətləri ilk növbədə qeyri-hökumət təşkilatlarının şəbəkəsinə əsaslanmalıdır, hansıların ki, əsas fəaliyyəti və ya əsas fəaliyyət sahələrindən biri bu cür xidmətləri göstərməkdir. Xüsusi hallarda, məsələn, ərazidə qeyri-hökumət təşkilatları fəaliyyət göstərmirsə, məsləhət xidmətlərinin görülməsi sosial yardım mərkəzlərinə və ailələrə yardım üzrə rayon mərkəzlərinə həvalə edilə bilər.

Məsləhət xidmətləri göstərmək hüququnu əldə etmək üçün subyektlər keyfiyyətli xidmət

göstərilməsini təmin edəcək potensiala malik olmalıdırlar ki, bura müvafiq kadrlar, texnoloji, instrumental və institusional resurslar aiddir. Onu da qeyd edək ki, bu konsepsiyaya görə, sistemdə kommersiya təşkilatlarının iştirakına yol verilmir.

Xidmət göstərən şəxslər üçün kompetentlik şərti – onların ali hüquqi təhsilə və ya ixtiaslaşmış tədris yolu ilə alınmış müvafiq ixtisasa sahib olmasıdır. Təklif olunan sistem modelinə görə, ali təhsil almaqda olan tələbələr də məsləhət xidmətləri göstərə bilirlər, lakin bunun üçün müvafiq nəzarət tələb olunur.

Sistemin fəaliyyətini nəzarətdə saxlamaq üçün daimi əsaslarla fəaliyyət göstərən monitoring və qiymətləndirmə mexanizmləri işə salınmalıdır. Nəzarət və monitoring nəticəsində əldə olunan informasiya və aparılan analizlər sistemin qüsurlarının aradan qaldırılması və təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq qanunvericilik təşəbbüslərinin işlənilib hazırlanmasını hədəfləyir.

Üçüncü konsepsiya İctimai işlər institutu tərəfindən, məsləhət xidmətləri sisteminin həcmi və təşkil edilmə üsulunu layihələndirmək məqsədilə hazırlanmışdı. Bu modelə uyğun olaraq, 18 yaşı (hüquqşünasların olmadığı halda isə 13 yaşı) tamam olmuş hər bir vətəndaş ehtiyacı yaranan məsləhət xidmətlərindən istifadə hüququna malik olmalıdır. Bununla belə, xidmətlərə hamılıqla çıxış yalnız əsas xidmət növlərinə aid edilir, əlavə xidmətlər (məsələn, vasitəçilik) müvafiq benefisiar meyarlarına riayət etmək şərti ilə göstərilə bilər.

Xidmət sisteminin fəaliyyətinə görə məsuliyyət sosial müdafiə sahəsində mərkəzi orqana (Əmək və Sosial Siyasət Nazirliyi) həvalə olunur. Nazirlik bu sfera üzrə fəaliyyətini ədliyyə və dövlət idarəetməsi nazirlikləri ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirir. Təklifə uyğun olaraq, Əmək və Sosial Siyasət Nazirliyi sistemin təşkil olunması, maliyyələşdirilməsi və nəzarət aparılması ilə bağlı qanunvericilik səlahiyyətlərini həyata keçirməlidir.

Üçüncü konsepsiyaya uyğun olaraq, Hüquqi və mülki məsləhətlər şurasına aşağıdakı vəzifələr həvalə olunmuşdu: tətbiq edilməli standartların hazırlanaraq Nazirliyə təqdim olunması; sistemin monitoringi, iş səviyyəsinin qiymətləndirilməsi; sistemin fəaliyyətini tənzim edəcək hüquqi aktların hazırlanmasında məsləhətçi qismində iştirak.

Sistemin çalışması üçün daha bir vacib orqan qismində hüquqi və mülki məsləhətlər Agentliyi nəzərdə tutulmuşdu ki, onun da əsas vəzifələri: sistemin fəaliyyəti üçün ayrılan maliyyə vəsaitlərinin ünvanlı subsidiyalar çərçivəsində bölüşdürülməsini təmin etmək; əsas və əlavə xidmətlərin cari monitoringini təşkil etmək; xidmətlər göstərən tədris-məsləhətçi və təşkilatlandırıcı subyektlərə lazımi dəstəyi təmin etməkdir. Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər Hüquqi və mülki məsləhətlər agentliyinin xətti ilə ünvanlı dotasiyalar şəklində və müəyyən edilmiş alqoritm üzrə dairələrə və voyevodalıqlara (Polşada inzibati ərazi vahidi) yönəldilməli idi.

Üçüncü konsepsiyaya görə, hüquqi və mülki məsləhət xidmətlərinin subyektləri qismində ictimai (publik) təsisatlar (sosial yardım institutları, istehlakçı hüquqlarının müdafiəçiləri, Dövlət əmək müfəttişliyi, sosial sığorta orqanları və s.) və publik olmayan təsisatlar (tələbə hüquq profilaktoriyaları, özəl hüquq firmaları və s.) çıxış edə bilərdilər. İkinci qrup təsisatlar öz xidmətlərini müqavilə əsaslı sistem çərçivəsində göstərməli, lakin xidmət həcmi müəyyən edilməsi və maliyyələşdirmə məsələsi ümumi qaydalarla həyata keçirilməli idi. [2] Nəzərdən keçirilən konsepsiyalar ödənişsiz hüquqi yardım sistemi ilə bağlı problemlərin həllinə müxtəlif yanaşmaların mümkün olduğunu bir daha təsdiq edir. Hesab edirik ki, müxtəlif yanaşmaların hər birinin daha mütərəqqi və məqsəduyğun cəhətlərini öyrənərək, habelə Azərbaycan Respublikasında hər kəsə ödənişsiz və keyfiyyətli hüquqi yardım göstərilməsinin hüquqi və praktik reallıqlarını nəzərə alaraq, yekunda optimal həll variantını işləyib hazırlamaq mümkündür.

Mülki məsləhət xidmətləri ideyası da ciddi yanaşma tələb edir. Belə ki, ölkəmizdə vətəndaşların lazımi, faydalı və mötəbər informasiyaları vaxtında alması ilə bağlı qüsurlar mövcuddur. Fikrimizcə, bu qüsurları aradan qaldırmaqla vətəndaşların həyatını xeyli dərəcədə asanlaşdırmaq, əhalinin sosial müdafiə səviyyəsini yüksəltmək, habelə hüquq mədəniyyətinin inkişafına təkan vermək mümkündür. Ödənişsiz hüquqi və mülki yardımlar sisteminin hazırlanması zamanı bu xidmətlərin subyektiv və predmet meyarları ilə məhdudlaşdırılması prioritet məsələdir. Dövlətimizin maliyyə reallıqlarını,

xüsusən, dövlət hesabına vəkillik xidməti haqlarının aşağı olmasını nəzərə alaraq, məhdudlaşdırıcı meyarlar tətbiq etməyə bu məsələdə dövlət büdcəsinin maliyyə yükünü əhəmiyyətli səviyyədə azaltmaq olar.

Və şübhəsiz ki, ödənişsiz və keyfiyyətli hüquqi yardımların göstərilməsini tənzim edən milli hüquq normalarını hazırlayarkən, bu cür xidmətləri göstərəcək subyektlərə qarşı tələb və şərtlər müfəssəl şəkildə işlənilib təsbit olunmalıdır.

Mənbələr:

1. Tomasz Schimanek Czym jest prawne i obywatelskie poradnictwo specjalistyczne prowadzone przez organizacje pozarządowe? // Obywatel i Prawo. Wybrane problemy i rekomendacje – Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych.- 2012. - 81 s
http://www.inpris.pl/fileadmin/user_upload/documents/projekt_systemowy/Obywatel_i_Prawo_VI_-_raport.pdf;

2. Grzegorz Wiaderek, Paweł Maranowski. Bezpłatne poradnictwo prawne i obywatelskie w Polsce. Propozycja rozwiązań instytucjonalno-prawnych oraz założeń polityki państwa. – Warszawa: ZWP MPiPS. – 2013.
http://www.inpris.pl/fileadmin/user_upload/documents/Bezp%C4%B9%E2%80%9Aatne_poradnictwo-materia%C4%B9%E2%80%9A_konferencyjny.pdf

İlham Abbasov

Ədliyyə Akademiyasının baş müəllimi - h.f.d.

AZƏRBAYCANDA VƏKİLLİK HAQQINDA QANUNVERİCİLİYİN İNKİŞAF TARİXİNDƏN

Hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu şəraitində vəkillik institutunun insan və vətəndaşların hüquqlarının qorunmasında, onların pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsində rolu şəxsizdir.

Hüquqda hər bir institutun, təsisatın inkişaf istiqamətini müəyyən etmək üçün bu institut və ya təsisat haqqında qanunvericiliyin inkişaf tarixini öyrənmək zəruridir.

Ona görə də məqalədə vəkillik institutunun yaranması və inkişafı tarixinə müraciət etməyi lazım bilirik.

Azərbaycanda vəkillik institutunun təşəkkül tapması, təbii ki, Azərbaycanın Araz çayı bounca iki yerə parçalanması nəticəsində Şimali Azərbaycanın keçmiş Çar Rusiyasına zorla birləşdirilməsi dövründən başlayır və bu institutun inkişafı keçmiş Çar Rusiyasının müvafiq qanunvericiliyinin inkişafı ilə bağlı olmuşdur.

İlk dəfə Rusiyada vəkillik çar II Aleksandrın hakimiyyəti dövründə 1864-cü ildə aparılan hüquqi islahatlar çərçivəsində yaranmışdı. Vəkillik o zaman özünüidarə edən təşkilat kimi planlaşdırılmış və yaradılmışdı. Bu o demək idi ki, vəkillik nəhəng dövlətin güclü polis rejimindən asılı olmayan faktiki özünüidarə təşkilatı idi. Lakin bununla bərabər, mütləqiyyət heç bir halda vəkilliyin liberal, hökumət əleyhinə və ya müxalifətçi qrup kimi yaradılması ilə heç çür razılaşmaq istəmirdi. Elə ona görə də dərhal vəkillik özünün müstəsna vəziyyətinə görə demokratik hərəkatının dayacağı kimi yaranmaması üçün tədbirlər görülməyə başladı [14, səh.7].

1874-cü il əks islahatları vəkilliyi əhəmiyyətli dərəcədə zəiflətdi. Keçən əsrin (XIX əsrin - İ.A.) sonunda vəkilliyə münasibətdə yeni termindən -«silk» terminindən istifadə olunmağa başladı ki, bu da indiki halda «təhsil və davranışla birləşən və səciyyəvi ictimai funksiyaları yerinə yetirən» hüquqşünasların birliyini bildirirdi. Ancaq vəkilliyə münasibətdə silk haqqında yalnız Sankt-Peterburq, Moskva və Xarkov vəkillərinə münasibətdə danışmaq olardı. Digər regionlarda vəkillik, faktiki olaraq, yaranmadı- yalnız ayrı-ayrı vəkillər var idi, heç bir halda «peşəkarların birliyi» yox idi [14, səh.7].

ABŞ-da isə ilk dəfə ABA (Amerika Hüquqşünaslar Assosiasiyası) 1878-ci ildə 21 ştatı təmsil edən 75 hüquqşünas tərəfindən təsis edilmişdir [11, səh.3].

Bu sahədə Çar Rusiyasının milli ucqarlarında, o cümlədən Azərbaycanda da vəziyyət daha ağır idi. Çar Rusiyası dövründən Azərbaycanda vəkillik xidmətindən yalnız hakim sinfin nümayəndələri, varlılar istifadə edə bilirdilər. Hakim sinfin nümayəndələri və varlıların da heç də hamısı vəkillik xidmətindən istifadə edə bilmirdilər. Belə ki, yalnız öz hüquqlarını bilən, vəkillik institutu haqqında az-çox məlumatı olanlar vəkillik xidmətindən yararlanırdılar.

Cəmiyyətin aşağı təbəqəsinin, kasıbların isə vəkillik haqqında elementar məlumatları olmadıqlarından, həmçinin, maddi cəhətdən imkansızlıqlarından vəkillik xidmətindən, ümumiyyətlə, kənar qalmışdılar.

Çar Rusiyası dövründən milli ucqar hesab edilən Azərbaycanda vəkillik institutu haqqında görkəmli ədib, dramaturq, filosof və dövlət xadimi M.F.Axundovun yazdığı «Mürافیə vəkillərinin hekayəti» əsərini oxumaqla və ya bu yaxınlarda tamaşaya qoyulmuş həmin tamaşaya baxmaqla bununla bağlı kifayət qədər düzgün təsəvvürlər əldə etmək olar.

«Mürافیə» sözü ərəb mənşəli olmaqla, məhkəmə prosesi, mühakimə olunma, məhkəmə sözləri kimi başa düşülür [2, səh.363].

M.F.Axundovun əvvəlki komediyalarından fərqli olaraq, «Mürافیə vəkillərinin hekayəti»ndə hadisələr Cənubi Azərbaycanda, Təbriz şəhərində cərəyan edir. Ümumiyyətlə, bu komediyadan etibarən M.F.Axundov əsas əsərlərinin mövzusunun İran həyatından alındığıdır. Bunun əsas səbəbi müəllifin öz yaxasını Çar sensorunun təqiblərindən qurtarmaq olmuşdur. Qafqaz canişinliyində məsul vəzifədə çalışan M.F.Axundov məhkəmələrin və məhkəmə məmurlarının eyiblərini açıq və kəskin tənqid edə bilməzdi. Odur ki, sonuncu dram əsərində o, hadisələri Təbrizə keçirməyə məcbur olmuşdu. Lakin əsərdə müəllif dolay yolla yerli məhkəmələrin qanunsuzluğunu, özbaşınalığını və rüşvətxorluğunu da kəskin satira atəşinə tuturdu [10, səh.259].

Qeyd etmək yerinə düşər ki, şəriət qanunlarına görə vərəsəlik hüququna yalnız kişinin kəbin kəsilməmiş arvadı malikdir. Müsəlman kişiləri-siyqə, mütə yolu ilə iki və daha çox arvad ala bilərdilər. Lakin onlar bütün vərəsəlik hüquqlarından məhrum edilirdilər [10, səh.259-260].

M.F. Axundovun həmin əsərdəki fikirləri, onun vəkillərin rüşvət müqabilində məhkəmə prosesində haqsız necə haqlı etməyə cəhd etmələrini ciddi surətdə tənqid edərək, rüşvət alan, haqlını qoyub, haqsız müdafiə edən vəkilləri bədii boyalarla ifşa etmişdir.

M.F. Axundovun «Mürافیə vəkillərinin hekayəti» əsərindəki Ağa Mərdan obrazının mövqeyi, işə münasibəti, aldığı rüşvət müqabilində sübutları saxtalaşdırması Çar Rusiyasının milli ucqarlarında, o cümlədən Şimali Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vəkillərin böyük əksəriyyəti üçün xarakterik idi.

Çar Rusiyasında məlum 25 oktyabr 1917-ci ildə baş vermiş (yeni stillə 7 noyabr 1917-ci ildə-İ.A.) çevrilişindən (Böyük Oktyabr sosialist inqilabı nəzərdə tutulur-İ.A.) sonra 28 may 1918-ci il tarixdə həmin vaxt fəaliyyətini dayandırmış Zaqafqaziya Seyminin Azərbaycandan seçilmiş deputatları Tiflisdə Qafqaz Canişininin iqamətgahında toplaşaraq, Azərbaycan Milli İslam Şurasının qərarı ilə Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsini qəbul edir, Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasını bəyan edir və bitərəf deputat Fətəli xan Xoyski başda olmaqla, ilk hökumətini təşkil edir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamentinin ilk iclası 7 dekabr 1918-ci ildə Bakı şəhərində açılır. Parlament cəmi 17 ay fəaliyyət göstərir.

Parlamentin fəaliyyəti dövründə 145 iclası keçirilir. Həmin dövrdə Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamentinin müzakirəsinə 270-dən yuxarı qanun layihəsi çıxarılmışdır ki, onlardan da 230-u təsdiq edilmişdir. **Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin və onun Nazirlər Şurasının qəbul etdiyi və əlimizdə olan sənədlərinin öyrənilməsi göstərir ki, həmin qurumlar tərəfindən vəkillik haqqında müvafiq aktlar qəbul edilməmişdir.**

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Şurası «Rusiya və Zaqafqaziya qanunlarının qüvvəsinin müvəqəti saxlanması haqqında» 23 iyun 1918-ci il tarixli qərar qəbul etmişdir. Həmin qərarla göstərilirdi ki, hazırda idarəçilik və məhkəmə sahələrinə dair qüvvədə olan bütün qanunlar hökumət tərəfindən qanunla müəyyən olunmuş qaydada onların ləğv edilməsinə və ya dəyişdirilməsinə qədər öz qüvvəsində saxlanılsın. **Məhz buna əsasən deyə bilərik ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə vəkillik institutu barədə qanun və ya qərar qəbul edilmədiyindən həmin dövrdə vəkillik keçmiş Çar Rusiyasının müvafiq qanunvericiliyi əsasında təşkil olunaraq, fəaliyyət göstərmişdir [13, səh.193].**

25 oktyabr 1917-ci ildə (yeni stillə 7 noyabr 1917-ci ildə-İ.A.) baş vermiş oktyabr çevrilişindən sonra məhkəmə haqqında ilk dekret RSFSR XKS tərəfindən 1917-ci il noyabr ayının 24-də qəbul edilmişdir. Məhkəmə haqqındakı 1 №-li bu dekretlə Çar məhkəmə, prokurorluq, istintaq orqanları

və Çar vəkilliyi ləğv edilmiş, yerində yeni sovet məhkəmələri və inqilabi tribunallar yaradılmışdır. Azərbaycan XI Qızıl Ordunun köməkliyi ilə 28 aprel 1920-ci ildə zorla sovetləşdirildikdən sonra Azərbaycan SSR İnqilab Komitəsinin və Xalq Ədliyyə Komissarlığının 1920-ci il 11 may tarixli əmri və 1920-ci il 13 may tarixli qərarı ilə burjua məhkəmə orqanları, yəni Azərbaycan məhkəmə palatası, Bakı və Gəncə mahal məhkəmələri, onların yanında olan prokurorlar və məhkəmə müstəntiqləri, bərişiq məhkəmələri (şöbələri), habelə xüsusi vəkillik, məhkəmə pristavları ləğv edilmişdir [8, səh. 28-29].

Müttəhimi müdafiə məsələsi vaxtı ilə Azərbaycan SSR İnqilab Komitəsinin və Ədliyyə Xalq Komissarlığının xalq məhkəməsi haqqında 1920-ci il 12 may tarixli dekretində həll edilmişdi. Həmin dekretin 40-49-cu maddələri müdafiəçilər və ittihamçılar kollegiyasına və mülki prosesdə tərəflərə həsr edilmişdi [8, səh. 154].

Azərbaycan SSR-nin xalq məhkəmələri, istintaq komissiyaları, ittihamçılar və müdafiəçilər kollegiyaları yaradılmış və məhkəmə haqqında 1920-ci il 12 may tarixli dekretə əsasən fəaliyyət göstərməyə başlamışlar [13, səh.155].

Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının I Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı tərəfindən 19 may 1921-ci ildə qəbul edilmiş I Sovet Konstitusiyası 104 maddədən ibarət olmaqla, həmin Konstitusiyada vətəndaşların müdafiə hüququndan söhbət getmirdi [3, səh. 1-17]. Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 21 iyul 1923-cü il tarixli qərarı ilə (QK, №-7, maddə 306) qəbul olunmuş Cinayət-Prosessual Məcəlləsində (**bundan sonra CPM-də-İ.A.**) vəkilin-ibtidai araşdırmada iştirakı nəzərdə tutulmamış, ümumiyyətlə, vəkil –müdafiəçiyə ayrıca maddə həsr edilməmiş, Məcəllənin bir sıra maddələrində, o cümlədən CPM-nin 251, 252, 265, 280-ci maddələrində müdafiəçinin yalnız məhkəmə prosesində iştirakı nəzərdə tutulurdu [18, səh.71, 74, 78-79].

Keçmiş Azərbaycan SSR-nin V çağırış Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı tərəfindən 26 mart 1927-ci il təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR-nin sayca ikinci Konstitusiyasında da vətəndaşların müdafiə hüququ, konstitusion prinsip kimi, nəzərdə tutulmamışdır [3, səh. 20-34].

Keçmiş SSRİ-nin Stalin Konstitusiyası adlandırılan 5 dekabr 1936-cı ildə qəbul edilmiş SSRİ Konstitusiyasının (Əsas Qanunun) əsasında 14 mart 1937-ci ildə IX Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı tərəfindən təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR-nin Konstitusiyasında (Əsas Qanununda) vətəndaşların əsas hüquq və vəzifələri bölməsində (XI fəsildə) vətəndaşların müdafiə hüququ, ümumiyyətlə, nəzərdə tutulmamışdır. Həmin Konstitusiyanın 118-ci maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR-in bütün məhkəmələrində, qanunda istisna nəzərdə tutulmamışsa, işlərə açıq baxılır və müttəhimin özünü müdafiə etmək hüququ təmin olunur [4, səh.20].

Yalnız 8 dekabr 1960-ci il tarixli Qanunla təsdiq edilmiş CPM-nin 18-ci maddəsi şübhə edilən şəxsin, müqəssirin və müttəhimin müdafiə hüququnun təmin edilməsini nəzərdə tuturdu [5, səh.13].

Həmin Məcəllənin 57-ci maddəsi cinayət mühakimə üsulunda müdafiəçinin iştirakı adlanırdı. CPM-nin 57-ci maddəsinin birinci hissəsində göstərilirdi ki, müdafiəçi işdə iştirak etməyə ittihamın elan olunduğu vaxtdan, cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxs tutulduqda, yaxud ittiham elan olunana qədər ona həbs növündə qətimkan tədbiri tətbiq olunduqda isə, tutma protokolunun, yaxud bu qətimkan tədbirinin tətbiqi haqqında qərarın ona elan olunduğu vaxtdan, lakin tutulduğu andan 24 saatdan gec olmayaraq buraxılır. CPM-nin həmin maddəsinin ikinci hissəndə göstərilirdi:«Vəkillər, həmkarlar ittifaqlarının və sair ictimai təşkilatların nümayəndələri bu təşkilatların üzvlərinin işləri üzrə müdafiəçi sifəti ilə buraxılırlar.Təhqiqat aparən şəxsin, müstəntiqin, prokurorun qərarı, yaxud məhkəmənin qərardadına əsasən müdafiəçi qismində ər (yaxud arvad), yaxın qohumlar və şübhə edilən şəxsin, yaxud müttəhimin qanuni nümayəndələri, sair şəxslər buraxıla bilərlər» [5, səh. 36].

Qeyd edilən CPM-nin 61-ci maddəsində müdafiəçinin hüquq və vəzifələri nəzərdə tutulurdu.

Beləliklə, keçmiş Sovetlər dövründə vəkillik haqqında qəbul edilmiş, normativ-hüquqi aktlarla müqayisədə, sözügedən CPM-də müdafiəçinin (vəkilin) hüquqları əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir.

Keçmiş Azərbaycan SSR-in 8 dekabr 1960-cı il tarixli CPM-nin qəbulu ilə əlaqədar Azərbaycan SSR Ali Sovetinin elə həmin tarixli qərarı ilə «Azərbaycan SSR Vəkillər Kollegiyası haqqında Əsasnamə» təsdiq edilmişdir. Lakin Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 9 avqust 1965-ci il tarixli Fərmanı ilə (sonradan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə təsdiq edilmişdir-İ.A.) həmin Əsasnamə qüvvədən düşmüş hesab edilərək, «Azərbaycan SSR Vəkillər Kollegiyası haqqında» yeni Əsasnamə təsdiq edilmişdir [4, səh. 461-471].

Həmin Əsasnamənin 1-ci maddəsində göstərilirdi ki, ibtidai istintaq və mühakimə zamanı müdafiə məqsədlərini həyata keçirmək üçün, habelə vətəndaşlara, müəssisələrə, idarələrə, kolxozlara və digər təşkilatlara başqa hüquqi yardım etməkdən ötrü Azərbaycan SSR Vəkillər Kollegiyası fəaliyyət göstərir.

İnkişaf etmiş sosializm (!) cəmiyyətinin Konstitusiyası hesab edilən və 21 aprel 1978-ci il tarixdə doqquzuncu çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbədənənar yeddinci sessiyasında qəbul olunmuş Azərbaycan SSR-nin Konstitusiyasının (Əsas Qanunun) 6-cı fəslə (37-ci maddədən 67-ci maddə daxil olmaqla) Azərbaycan SSR vətəndaşlarının əsas hüquqları, azadlıqları və vəzifələrinə həsr edilmişdir. Lakin həmin fəsildə vətəndaşların müdafiə hüququ, çox qərībədir ki, nəzərdə tutulmamışdır. Yalnız Konstitusiyanın 170-ci maddəsində göstərilirdi ki, müttəhimin müdafiə hüququ təmin edilir.

Konstitusiyanın 173-cü maddəsində göstərilirdi ki, vətəndaşlara və təşkilatlara hüquqi yardım üçün vəkillər kollegiyası fəaliyyət göstərir, qanunvericiliklə nəzərdə tutulan hallarda vətəndaşlara hüquqi yardım pulsuz göstərilir [3, səh. 69-94].

Keçmiş Azərbaycan SSR-nin Ali Soveti tərəfindən 13 noyabr 1980-ci il tarixdə «Azərbaycan SSR-nin vəkillik haqqında Əsasnamə»nin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan SSR-nin Qanunu təsdiq edilmiş və bununla da Sovetlər dönəminin əvvəlki illərində vəkillik haqqında qəbul edilmiş qanunvericilik aktları ilə müqayisədə daha təkmlil və demokratik normativ akt qəbul edilmişdir [15, səh. 155-168].

Beləliklə, keçmiş Sovetlər dönəminin vəkillik haqqında ilk normativ-hüquqi aktlarının sonradan qəbul edilmiş müvafiq normativ-hüquqi aktları ilə müqayisəli təhlili göstərir ki, keçmiş Sovetlər dövlətinin sonradan qəbul etdiyi normativ-hüquqi aktlarda vəkillik institutunun hüquqları, əvvəlki normativ-hüquqi aktlara nisbətən, əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir. Lakin vəkilliyin hüquqlarının genişləndirilməsinə keçmiş kommunist ideologiyası kontekstində qiymət verilməklə, bu vəziyyətə tənqidi yanaşılması zəruridir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Sovetlər dönəmində vəkillik, faktiki olaraq, keçmiş Sovet dövlətinin, cəmiyyətdə hegemon statusa malik Sov.İKP-nin (Kommunist Partiyasının-İ.A.) əlində bir alət idi. Təsadüfi deyildir ki, Vəkillər Kollegiyasının işinə keçmiş SSRİ-nin Ədliyyə Nazirliyi rəhbərlik edir və Vəkillər Kollegiyasına rəhbərlik edən idarə və ya şöbə SSRİ və müttəfiq respublikaları ədliyyə nazirliklərinin strukturlarına daxil idi. **Keçmiş SSRİ Ədliyyə Nazirliyi 25 dekabr 1972-ci il tarixdə «Vəkillər Kollegiyalarının fəaliyyətinə rəhbərliyi yaxşılaşdırma haqqında» 26 №-li Əmrin qəbul edilməsi də dediklərimizə əyani sübutdur [16, səh. 448-451].**

Keçmiş SSRİ Ədliyyə Nazirinin müavini tərəfindən 20 noyabr 1980-ci il tarixdə «Vəkillər Kollegiyalarının icra və nəzarət-təftiş orqanlarına seçkilərin keçirilməsi qaydaları haqqında Təlimat» təsdiq etmişdir. Belə faktlar yeganə hal olmamış və belə əmr, sərəncamların siyahısını artırmaq da olardı [17, səh. 221-224].

Bütün bunlar isə onu göstərir ki, Sovetlər dönəmində vəkillik institutu heç də faktiki müstəqil olmamış, bu institut həmin dövrdə, digər inzibati orqanlar kimi, əslində dövlət qurumlarının ayrılmaz tərkib hissəsi olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası 18 oktyabr 1991-ci ildə öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra hüquqi, demokratik dövlət quruculuğunu inkişaf yolu seçmişdir.

Dövlət müstəqilliyi illərində ümummillil lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizin ictimai-siyasi həyatının bütün sahələrində köklü dəyişikliklər baş vermiş, hüquqi islahatlar, o cümlədən məhkəmə-hüquq islahatları həyata keçirilmişdir.

Hazırda bu islahatlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilir.

Layihəsi ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və 12 noyabr 1995-ci il tarixdə ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbul edilməsi xalqımızın tarixində ən parlaq səhifələrdən biridir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsində göstərilir ki, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Konstitusiyanın 61-ci maddəsinin I hissəsində göstərilir ki, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır [1, səh.21]. Ölkədə aparılan hüquq, o cümlədən məhkəmə hüquq islahatlarının nəticəsi kimi, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 28 dekabr 1999-cu ildə «Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və qanuna sonrakı illərdə yeddi dəfə əlavə və dəyişiklik edilərək qanun daha da təkmilləşdirilmişdir. Qanunun 1-ci maddəsinin I hissəsinə görə Azərbaycan Respublikasında vəkillik hüquqi müdafiə fəaliyyətini peşəkarcasına həyata keçirməli olan müstəqil hüquqi təsisatdır. Həmin maddənin II hissəsinə görə isə vəkillik qanunun aliliyi, müstəqillik, demokratizm, humanizm, ədalət, aşkarlıq və konfidensiallıq prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir [12, səh.3]. **Beləliklə, Vəkillər Kollegiyası heç bir dövlət qurumuna tabe olmamaqla, müstəqil bir qurum kimi fəaliyyət göstərir.**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkəmizdə demokratik institut olan vəkilliyin inkişafına həmişə diqqət və qayğı göstərmişdir. Təsadüfi deyildir ki, ölkə başçısı cənab İlham Əliyev 11 mart 2005-ci ildə «Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər barədə» 669 №-li Sərəncam imzalamışdır.

Qanunun 1-ci maddəsinin III hissəsində göstərilir ki, vəkillərin və onların birliyinin peşəkar fəaliyyətinə prokurorluq, məhkəmə, digər dövlət orqanları, ictimai birliklər, hər hansı müəssisə, idarə, təşkilat və vəzifəli şəxs tərəfindən müdaxiləyə, təzyiqə yol verilməməsi, vəkillərin hüquqlarının bərabərliyi, özünüidarəetmə, vəkillər və vəkillik fəaliyyətinə dair məsələlər üzrə müstəqil qərar qəbul edilməsi vəkilliyin əsasını təşkil edir [12, səh.3].

Ümummilli lider Heydər Əliyev ölkə başçısı kimi 3 fevral 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv edilməsi haqqında müraciət etmiş və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 10 fevral 1998-ci il tarixdə həmin müraciətə baxaraq, müstəsna cəza tədbiri kimi, ölüm cəzasını cinayət cəzalarının siyahısından çıxarılması haqqında müvafiq qanun qəbul etmişdir [6, səh. 58-73].

Həmişinin, ümummilli lider Heydər Əliyev hələ bundan əvvəl 22 fevral 1998-ci il tarixdə «İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanını imzalamışdır [9, səh.83-95].

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsində göstərilir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir.

Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 18 iyun 2007-ci il tarixli 2231 №-li Sərəncamı ilə hər il iyunun 18-nin Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqları günü kimi qeyd edilməsi qərara alınmışdır. Azərbaycan Respublikası 25 yanvar 2001-ci il tarixdə Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvlüyünə qəbul edildikdən sonra Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın və onun 1, 4, 6 və 7 sayılı Protokollarının təsdiq edilməsi barədə 25 dekabr 2001-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununu qəbul etmişdir [9, səh.11].

Azərbaycan Respublikasının, Avropa Şurası kimi, mötəbər quruma tamhüquqlu üzv kimi qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 14 iyul 2000-ci il tarixdə «Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilmiş və Qanunun 3-cü maddəsində Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual

Məcəlləsinin müddələrinin 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minməsi göstərilmişdir [7, səh. 1-623].

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CPM-nə görə artıq müdafiəçi ittiham tərəfi ilə məhkəmə prosesində paritet əsaslarla çıxış edən müdafiə tərəfinə daxil edilmişdir (92-ci maddə). Məcəllənin 92.1-ci maddəsində göstərilir ki, cinayət prosesində müdafiəçi qismində Azərbaycan Respublikasının ərazisində vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək hüququna malik olan vəkil iştirak edə bilər. Həmin maddədə daha sonra göstərilir ki, müdafiəçi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti və onun iştirakı ilə baxılan cinayət işinin xarakteri ilə eyniləşdirilə bilməz [7, səh. 90-98].

Bu o deməkdir ki, vəkil şəxsin törətdiyi cinayətin xarakterindən, motivindən, həmin cinayətin əxlaq nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilməsindən asılı olmayaraq, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən və məhkəmə qarşısında dayanan istənilən şəxsin müdafiə hüququnu həyata keçirə bilsin. Bu vəkillik institutunun ölkəmizin hüquqi, demokratik dövlət quruculuğunun tələbindən irəli gələn tamamilə yeni xüsusiyyətidir.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 92.10.1-ci maddəsində göstərilir ki, müdafiəçiyə (vəkilə) müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olaraq hər hansı hərəkəti etmək, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini və təqsirini təsdiq etmək, ona qarşı qaldırılmış mülki iddianı qəbul etmək, onun iştirakı ilə aparılan prosessual hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək və onun hüquqlarının həyata keçirilməsinə mane olmaq qadağan olunur. **Bu o deməkdir ki, təqsirləndirilən şəxs məhkəmə prosesində özünü təqsirli bilməsə, vəkil heç bir halda, yüngül cəza təyin edilsə belə, ittiham hökmünün çıxarılması haqda məhkəmədən (hakimdən) xahiş edə bilməz.**

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasının qüvvədən düşmüş CPM-si ilə Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CPM-nin müqayisəli təhlilindən görünür ki, vəkilin hüquqları qüvvədə olan CPM-də, qüvvədən düşmüş CPM-nə nisbətən, əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir. Bu isə ölkəmizdə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatlarının mahiyyətindən doğur.

Hər bir hüquqi təsisat, institut və ya qanun doqma, ehkam deyildir, belə ki, zaman keçdikcə hər bir qanun və ya hüquqi təsisatın da təkmilləşdirilməsinə, qanunda olan boşluqların aradan qaldırılmasına ciddi ehtiyac vardır. Bu mənada «Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında» Qanun və bu haqda digər müvafiq qanunvericilik aktları da istisnalıq təşkil etmir.

«Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında» 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununda 18-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası ümumi yığıncağın qərarı ilə vəkillərin etik davranış qaydalarını qəbul etməlidir. **Lakin «Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsindən on iki il keçməsinə baxmayaraq vəkillərin etik davranış qaydaları qəbul edilməmişdir. Bu isə hüquqi demokratik dövlət quruculuğu ilə bir araya sığmır və buna heç bir halda haqq qazandırmaq olmaz.**

Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 67-ci maddəsində göstərilir ki, kassasiya instansiyası məhkəməsində, məhkəmə aktlarından əlavə kassasiya qaydasında şikayət verildikdə, yeni açılmış hallar üzrə iş yenidən baxıldıqda işdə iştirak edən şəxslər yalnız vəkillə birgə məhkəmədə iştirak edirlər. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır. Bu o deməkdir ki, yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ insan və vətəndaşın vəzifəsi deyil, hüququdur. **Beləliklə, dövlətin ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik qanunu ilə müəyyən edilmiş hüququn vətəndaşların vəzifəsi kimi müəyyən etməyə heç bir orqanın və ya təsisatın səlahiyyəti yoxdur. Buradan aydın olur ki, Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 67-ci maddəsinin kassasiya instansiyası məhkəməsində, məhkəmə aktlarından əlavə kassasiya qaydasında şikayət verildikdə, yeni açılmış hallar üzrə iş yenidən baxıldıqda işdə iştirak edən şəxslərin yalnız vəkillə birgə məhkəmədə iştirak etmək tələbi Konstitusiyanın 61-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə ziddiyyət təşkil edir.**

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 147-ci maddəsinin I hissəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir. Bu o deməkdir ki, digər qanunvericilik aktları, o cümlədən Mülki-Prosessual Məcəlləsi də qəbul edilərkən Konstitusiyanın tələblərinə uyğun olmalıdır. Lakin Azərbaycan Respublikasının MPM-nin kassasiya, əlavə kassasiya instansiyasında, həmçinin, yeni açılmış hallar üzrə işə baxarkən vəkilin məcburi iştirakı barədə tələbi ölkəmizin ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik qanunun-Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 147-ci maddəsinin I hissəsi ilə ziddiyyət təşkil edir.

Həmçinin, «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsi üçüncü hissəsinin «v» bəndində göstərilir ki, cinayət törətməkdə ittiham olunan hər bir şəxs şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə müdafiə olunmaq hüququna malikdir. **Buradan aydın olur ki, mülki prosesin kassasiya, əlavə kassasiya və yeni açılmış hallar üzrə icraatla müqayisədə cinayət prosesinin eyniadlı mərhələlərində ikili standartta yol verilir. Ona görə də mülki-prosessual qanunvericiliyindən kassasiya, əlavə kassasiya və yeni açılmış hallar üzrə məhkəmə prosesində vəkilin məcburi iştirakı barədə müddəanın çıxarılmasını zəruri hesab edirəm.**

Hesab edirəm ki, qeyd edilən təkliflərin qəbul edilərək, qanunvericilikdən həmin müddəaların xaric edilməsi ölkəmizdə mülki-prosessual qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsinə, son nəticədə əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının daha etibarlı qorunmasına xidmət edəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

a) azərbaycan dilində:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun-2009, 67 səh.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, «Elm» nəşriyyatı, Bakı-1983, III cild, 555 səh
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezidentin kitabxanası: www.preslib.az, 133 səh.
4. Azərbaycan SSR Qanunları və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanları Məcmuəsi (1938-1966-cı illər), iki cildə, I cild, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin nəşri, Bakı-1966, 492 səh.
5. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il 8 dekabr tarixli qanunu ilə təsdiq edilmişdir (1998-ci il aprelin 1-nə olan dəyişiklik və əlavələrlə), «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, Bakı-1998, 296 səh.
6. Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları, Azərbaycan nəşriyyatı, Bakı-1998, 95 səh.
7. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 14 iyul tarixli qanunu ilə təsdiq edilmişdir (2003-cü il oktyabrın 1-dək olan dəyişiklik və əlavələrlə), «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, Bakı-2000, 623 səh.
8. Ə.İ.İbrahimov, Azərbaycan SSR-də məhkəmə və prokurorluğun təşkili, Azərtədrisnəşr, Bakı-1963, 177 səh.
9. «İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ədliyyə orqanları qarşısında duran vəzifələr barədə» Ədliyyə Nazirinin 12.04.2002-ci il tarixli 10-T №-li Əmri və onunla bağlı digər ədliyyə sənədlər, Bakı-2002, 76 səh.
10. M.F.Axundov, Komediya, povestlər, şeirlər, «Yazıçı» nəşriyyatı, Bakı-1982, 271 səh.
11. Vəkillik fəaliyyəti, Sənədlər toplusu, Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti, Bakı-2004, 690 səh.
12. «Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında» 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu (6 avqust 2005-ci il tarixədək olan əlavə və dəyişikliklərlə), Vəkilin stolüstü kitabçası, Bakı-2005, 54 səh.

b) rus dilində:

13. Azerbaydjanskaya Demokratıçeskaya Respublika (1918-1920), Zakonodatelnie aktı (Sbornik dokumentov), İzdatelstvo Azerbaydjan, Baku-1998, 423 str.
14. M.Ö.Barhevskiy, «Orqanizatsiya i deyatelnost advokaturı v Rossii», Moskva-2000, 358 str.
15. Svod Zakonov Azerbaydjanskoy SSR, Tom 7, Baku-1987, 939 str.
16. Sbornik prikazov, postanovleniy kolleqii, instruksiy i ukazaniy Ministerstva Yustitsii SSSR, İzdatelstvo «İzvestiya», Moskva-1976, 807 str.
17. Sbornik prikazov, postanovleniy kolleqii, instruksiy i ukazaniy Ministerstva Yustitsii SSSR, İzdatelstvo «Yuridiçeskaya literatura», Moskva-1982, 512 str.
18. Uqolovno-Prosessualniy Kodeks Azerbaydjanskoy SSR, İzdanie sedmoe (so vsemi izmeneniyami i dopolneniyami vklyuçitelno po 1 maya 1943 qoda), Azərneşr, Baku-1944, 121 str.

Müzəffər Ağazadə

Əməkdar hüquqşünas

**CINAYƏT-PROSESSUAL MƏCƏLLƏDƏ YENİ
PROSESSUAL ŞƏXS: ÖLMÜŞ TƏQSİRLƏNDİRİLƏN
ŞƏXSİN HÜQUQİ VARISI**

Cinayət hadisəsi törətmiş şəxsin özünün hadisənin gedişində həlak olması, yaxud onun sonradan vəfat etməsi hallarında ibtidai araşdırma orqanları və məhkəmələrin məhz hansı məzmununda prosesual qərarlar qəbul etmələri son illərə qədər mübahisə predmeti olmamışdır. Azərbaycan Respublikasının 2000-ci ilə qədər qüvvədə olmuş Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra CPM), habelə hazırda qüvvədə olan CPM-nin 10.07.2011-ci il tarixə qədərki redaksiyasının normalarına əsasən bu məsələnin sadə və bizim fikrimizcə məntiqli həlli var idi. Hadisə törətmiş təqsirli şəxsin nə vaxt ölməsindən asılı olmayaraq icraatında iş olan orqan tərəfindən icraata xitam verilir. Yalnız ölənlərin reabilitasiyasının zəruri olması hallarında icraat davam etdirilirdi. Həm də təqsirli şəxsin reabilitasiyası məqsədilə icraatın davam etdirilməsinə təcrübədə o hallarda yol verilir ki, cinayət törətməsi ehtimal olunan şəxs haqqında artıq ittiham aktı, yaxud məhkəmə hökmü mövcud olmuş olaydı.

Bir sözlə cinayət hadisəsi törətmiş, lakin hadisənin gedişində, yaxud hadisədən sonra ölmüş şəxslər haqqında heç bir halda ittiham aktı yazılmırdı, onlar məhkəmənin hazırlıq iclasının qərarı ilə məhkəməyə verilmirdilər və təbii ki, mühakimə olunmurdular. Hazırda qüvvədə olan CPM-nin 39.1.5-ci maddəsi hadisə törətmiş şəxsin ölməsi hallarında onun təqsirinin sübuta yetirilib-yetirilməməsindən asılı olmayaraq cinayət təqibini istisna edir. Doğrudur, bəzi hüquqşünaslar hesab edirlər ki, təqsirli şəxs nəinki hadisəni törətdikdən sonra elə hadisəni törədilməsi gedişində də ölə bildiyindən bu maddənin dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Biz hesab edirik ki, bu maddədə düzəliş edilmədən də söhbətin nədən getdiyi aydındır.

Əvvəl mövcud olmuş cinayət prosesual normalarda, o cümlədən hazırda qüvvədə olan CPM-nin 41.2-ci maddəsində təqsirləndirilən şəxsin ölməsi hallarında işin icraatına bu əsasla xitam verilməsi üçün yaxın qohumları və müdafiəçisinin razılığı tələb olunmurdu. Lakin "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" 2011-ci il 10 iyun tarixli Qanunu ilə Məcəllədə yeni norma yarandı. 41.2-ci maddəyə belə bir müddəə əlavə olundu ki, təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror bəraətverici əsaslar olmadıqda ölmüş şəxsin yaxın qohumlarının və müdafiəçisinin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz.

CPM-nin 41.2-ci maddəsi ilə müəyyən edilən yeni normanın təcrübədə həyata keçirilməsi üçün cinayət-prosesual qanunvericilikdə müfəviq baza olmadığından Milli Məclis özünün 2012-ci il 11 dekabr tarixli Qanunu ilə 41.2-ci maddənin mətnini yeni redaksiyada verdi və həmin maddənin tətbiqini təmin etmək məqsədilə bir sıra maddələrdə dəyişiklik etdi, yaxud Məcəlləyə yeni maddələr əlavə etməli oldu. 11 dekabr 2012-ci il tarixli qanunla Məcəlləyə "ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisi" adlandırılan cinayət prosesinin yeni iştirakçısı gətirildi. CPM-yə haqqında söhbət gedən yeni normanın əlavə edilməsi Bakı şəhəri, Nəsimi rayonu ərazisində baş vermiş konkret cinayət hadisəsi ilə bağlı olmuşdu. Belə ki, 2006-cı ilin noyabr ayında həmin rayonun ərazisində yerləşən 9 mərtəbəli binalardan birinin arxa hissəsində İbrahimov soyadlı şəxsin meyidi, üstündə isə darağında 7 ədəd gülləsi olan tapança, habelə istifadə edilməmiş enli skoç aşkar edilmişdi.

Binanın damında isə mərhuma aid edilən mismar çıxardan alət və damın beton çıxıntısına bağlanmış və 7-ci mərtəbəyə qədər sallanan toxunma kəndir də müşahidə olunmuşdu.

İbtidai istintaq orqanı araşdırma zamanı belə nəticəyə gəlmişdi ki, mərhum İbrahimov binada yaşayan vətəndaşa məxsus əmlakı quldurluq yolu ilə ələ keçirmək fikrinə düşmüş, niyyətini həyata keçirmək məqsədilə lazımi hazırlıq tədbirləri görərək alət və vasitələr əldə etmişdir. O, binanın damından kəndirlə sallanıb mənzillərdən birinə girməyə cəhd edərkən yığılıb həlak olmuşdur. Lazımi araşdırmadan sonra AR CM-nin 29.181.2 və 228.1-ci maddəsi ilə başlanmış işin icraatına cinayəti törədən İbrahimovun ölməsi səbəbi ilə CPM-nin 39.1.5-ci maddəsinin tələbinə əsasən xitam verilmişdi.

İşin icraatına **xitam verilməsinin əsası** mərhumun yaxın qohumlarını qane etmədiyindən müdafiəçisinin şikayəti əsasında həmin qərar ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən ləğv edilərək iş bir sıra məsələlərin ətraflı yoxlanılması üçün müstəntiqə qaytarılmışdı. Sonrakı üç il ərzində müstəntiqlərin eyni məzmunlu qərarları 4 dəfə yuxarı prokurorlar və bir dəfə məhkəmə nəzarəti qaydasında rayon məhkəməsi tərəfindən ləğv edilmiş, iş bəzi məsələlərin ətraflı yoxlanılması üçün göndərilmişdi. Məhkumun qohumları onun quldurluğa cəhddə günahlandırılması ilə razılaşmamaqla yanaşı iddia etmişlər ki, guya İbrahimov başqa yerdə öldürülməklə meyidi aşkar edilən yerə atılmışdır.

Axıncı dəfə cinayət hadisəsinin ibtidai istintaqı Respublika Baş Prokurorluğunun Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə İstintaq idarəsinə həvalə edilmişdir. Bu qurum da hərtərəfli araşdırmalar aparmaqla son nəticədə məzmunca əvvəlki araşdırıcıların qərarları ilə üst-üstə düşən qərar qəbul etmişdi. Yəni yenidən işin icraatına CPM-nin 39.1.5-ci maddəsində göstərilən əsasla xitam verilmişdi. Bu dəfə mərhumun müdafiəçisi ibtidai araşdırma orqanının qərarından Nəsimi rayon məhkəməsinə şikayət verərkən həm də belə bir arqument irəli sürmüşdü ki, hadisə törədən və sağ qalan təqsirləndirilən şəxslərdən fərqli olaraq ölmüş təqsirləndirilən şəxs haqqında bəraətverici əsaslar olmadan işin icraatına xitam verilməsi CPM-nin 41.2-ci maddəsi ilə müəyyən edilən prinsiplərin mahiyyətinə ziddir.

Nəsimi rayon məhkəməsi Konstitusiya Məhkəməsinə etdiyi sorğusunda qeyd etmişdi ki, CPM-nin 41.2-ci maddəsinə görə təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin sağ olması hallarında bəraətverici əsaslar olmadan işin icraatına xitam verilməsinə müdafiə tərəfinin mütləq razılığı tələb olunduğu halda, təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin ölməsi hallarında belə razılıq alınması nəzərdə tutulmaması CPM-nin 39.1.5 və 41.2-ci maddələrinin praktikada tətbiqi zamanı müyyən anlaşılmazlıqlar yaranmasına səbəb olur.

Verilmiş sorğu əsasında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunda 17 aprel 2011-ci ildə "Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 31.1.5 və 41.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair" məsələyə baxılarkən bu sətirlərin müəllifi də mütəxəssis qismində iclasa dəvət edilmişdi. Çıxışımızda bildirdik ki, CPM-nin 39.1.5-ci maddəsinə münasibətdə 41.2-ci maddə ilə müəyyən edilən normaların tətbiq edilməsində hər hansı problem yoxdur. Cinayət hadisəsi üzrə tam və hərtərəfli araşdırma aparılırsa ibtidai araşdırma orqanının prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hər hansı növ qərar qəbul etməsi ölmüş təqsirləndirilən şəxsin qohumları və müdafiəçisinin iradəsindən (razılığından) asılı edilə bilməz. Yəni təqsirli olması sübuta yetirilən ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs qohumları və müdafiəçisinin arzusu olduqda belə ittiham edilə və mühakimə oluna bilməz. Ölmüş şəxsin məhkəmə iclasında CPM-nin qaydalarına uyğun surətdə mühakimə edilməsinə dünya məhkəmə təcrübəsində təsadüf edilməmişdir. Belə bir normanın olacağı təqdirdə istintaq-məhkəmə təcrübəsi həlli mümkün olmayan problemlərlə qarşılaşa bilər. Həm də qeyd edildi ki, ölmüş təqsirləndirilən şəxsin yaxın qohumları və müdafiəçisi ibtidai araşdırma orqanının işin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi barədəki qərarı ilə razı olmadıqda CPM-də müəyyən edilən normalara uyğun olaraq ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, daha sonra məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdir. Belə şikayətlərin həlli üzrə son mərhələ apelyasiya instansiyası

məhkəmələridir. Beləliklə ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs haqqında ibtidai araşdırma orqanının işin icraatına xitam verilməsi barədəki qərarının qanuniliyi və əsaslılığı üç dəfə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən yoxlanılır. Nəzərə almaq lazımdır ki, CPM-nin 450.5-ci maddəsinə əsasən belə şikayətlərə baxılarkən hakim şikayəti təsdiq və ya təkzib edən şəxsləri məhkəmə iclasına çağırmaq və onları dindirmək, şikayətin əsaslığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənəd və maddi sübutları tələb etmək hüququna malikdir. Belə vəziyyətdə ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin mənafeyinin məhkəmə müdafiəsindən kənar qalmasından söhbət gedə bilməz. Çünki şikayətə baxılan hər üç mərhələdə ibtidai istintaqın qüsurlu olması aşkar edilən hallarda şikayət təmin edilməklə iş müvafiq göstərişlə müstəntiqə göndərilə bilər. Belə bir fikir də məhkəməyə çatdırıldı ki, qanunvericilik müəyyən səbəblər üzündən ölmüş zərərçəkmiş şəxsdən fərqli olaraq ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs üçün haqlı olaraq hüquqi varis anlayışı müəyyən etməmişdir. Çünki fikrimizcə CPM-də belə bir anlayışın olması məntiqi düşüncəyə zidd olardı.

Plenumda əks mövqedən çıxış edənlər də oldu. Onlar fikirlərini bununla əsaslandırdılar ki, işin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi hallarında sağ olan təqsirləndirilən şəxsin razılığı mütləq tələb olunursa, onun ölməsi hallarında yaxın qohumlarının və müdafiəçisinin razılığı niyə də tələb olunmasın?

Konstitusiyaya Məhkəməsi nəticə etibarilə müzakirə olunan məsələ barədə aşağıdakı məzmununda qərar qəbul etdi:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.5-ci maddəsi tətbiq olunarkən ölmüş şəxsin yaxın qohumlarının və müdafiəçisinin həmin Məcəllənin 41.2-ci maddəsinin tələblərinə uyğun qaydada cinayət prosesində iştirak etmək hüququnun müəyyən edilməsi Milli Məclisə tövsiyə edilsin.

2. Cinayət - Prosesual qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklər ediləndə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.5-ci maddəsinə əsasən cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərardan ölmüş şəxsin yaxın qohumlarının və müdafiəçisinin şikayət vermə hüququ məhkəmə nəzarəti qaydasında həyata keçirilə bilər.

Beləliklə Konstitusiyaya Məhkəməsi sorğu verilməsinə səbəb olmuş konkret işin qüvvədə olan prosesual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun həll edilməli olması ilə razılaşsa da hesab etdi ki, CPM-nin 39.1.5-ci maddəsinin tətbiqi zamanı ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqları tam şəkildə qorunmur. Bu səbəbdən prosesual qanuna müvafiq dəyişikliklər edilməsi barədə Milli Məclisə tövsiyə verildi.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin fikrincə barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilmiş (və ya başlanılması rədd edilmiş) şəxsə aid qərarın mövcudluğu onun (ölmüş şəxsin) nüfuzuna təsir edə bilər və bundan irəli gələn digər ictimai nəticələrin yaranmasına səbəb ola bilər. Belə ki, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü olmadan prosesual qərarda şəxsin cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş hesab olunması qaçılmaz olaraq **onun şəxsiyyətinə və nüfuzuna təsir edə bilər**. Bu da öz növbəsində onun hüquqlarının, o cümlədən Konstitusiyanın 46-cı maddəsində təsbit olunmuş öz şərəf və ləyaqətinin müdafiəsini tələb edə bilər.

Bu qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar 10 iyun 2011-ci il tarixli Qanunla CPM-nin 41.2-ci maddəsindəki təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin sözlərindən sonra **(o cümlədən şəxsin yaxın qohumları və müdafiəçisinin)** sözləri əlavə edildi. Beləliklə qanunvericilik yolu ilə təsbit olundu ki, ölmüş təqsirləndirilən şəxsin yaxın qohumlarının və müdafiəçisinin razılığı olmadan onun haqqındakı cinayət təqibinə xitam verilə bilməz.

10 iyun 2011-ci il tarixli Qanunla CPM-yə əlavə edilən normanın yarımçıqlığı, təcrübədə tətbiqinin yeni, həlli mümkün olmayan problemlər yaradacağını güman etdiyimizə görə bu barədə mətbuatda çıxış etməli olduq. ("Dəyişikliklər qanunların təkmilləşdirilməsinə xidmət etməlidir". Ali Məhkəmənin bülleteni 2013-cü il, №1.) Həmin yazıda başqa məsələlərlə yanaşı bunu da qeyd etmişdik ki, cinayət-prosessual qanunla (CPM-nin 7.0.18-ci maddəsi) müəyyən edilən cinayət prosesinin iştirakçıları sırasına indiyə kimi mövcud olmayan yeni prosesual şəxs də qoşulur. Prosesual qanunda bu şəxsin adı konkret göstərilmədiyi kimi, hüquq və vəzifələri də öz əksini

tapmamışdır. Həm də özümüzün belə bir subyektiv fikrimizi də qabartmışdıq ki, əvvəlki normanın saxlanması proses iştirakçılarından heç kəsin hüquqlarına xələl gətirmirdi.

"Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 11 dekabr tarixli Qanunu ilə CPM-yə söhbət açdığımız məsələləri nizama salmalı olan yeni normalar əlavə edildi. Həmin Qanunla CPM-nin 41.2, 43.3, 93.4.13, 119.4, 281.1, 383.1.5, 409.4 və 422.3-cü maddələrə dəyişikliklər edilməsi ilə yanaşı Məcəlləyə 43.3-1, 44.2.-1, 92.3.14, 92.3.15, 106-1, 282.1-1 kimi yeni maddələr də əlavə olundu. Qanuna edilən bu dəyişikliklərlə CPM-nin 41.2-ci maddəsinin 10 iyun 2011-ci il redaksiyasındakı mətni də dəyişikliyə uğradı. Hazırda 41.2-ci maddənin son mətni aşağıdakı kimidir:

Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror bəraətverici əsaslar olmadan təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin, habelə ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin və ya cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş, lakin təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs qismində tanınanadək ölmüş şəxsin hüquqi varisinin, hüquqi varisi müəyyən edilmədiyi, o cümlədən bu Məcəllənin 106-1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiəçinin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Belə halda cinayət təqibi üzrə **icraat bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir və hökmün, məhkəmənin digər qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılır.**

Həmin Qanunla həmçinin cinayət-prosessual qanunvericiliyə "ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisi" adlı yeni anlayış gətirildi, bu şəxsin hüquq və vəzifələrindən bəhs edən normallar daxil edildi. Dəyişikliyə uğrayan maddələr, həmçinin Məcəlləyə əlavə edilən digər maddələr əslində 41.2 və 106-1-ci maddələrin təcrübədə tətbiqi məsələlərinə xidmət edir.

CPM-yə 11 dekabr 2012-ci il tarixli Qanunla edilən dəyişikliklərin istintaq-məhkəmə təcrübəsində dolaşılıqlığa və anlaşılmazlığa gətirib çıxaracağı ilə bağlı mülahizələrimizi aşağıda əsaslandırmağa çalışacağıq. İndi isə edilən dəyişikliklərin mətnindən doğan anlaşılmazlıqların bir neçəsini qeyd etmək istəyirik.

1. 41.2-ci maddənin son redaksiyasından belə çıxır ki, cinayət hadisəsi törətmiş şəxs yalnız təqsirləndirilən şəxs qismində tanınanadək öldüyü hallarda ona hüquqi varis təyin oluna bilər. Halbuki, cinayət törətmiş şəxsin təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs qismində cəlb edildikdən sonra ölməsi halları da istisna olunmur. Belə hallarda, həmçinin cinayət işi məhkəmənin icraatında olarkən təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin ölməsi hallarında yaxın qohumlarından birinin hüquqi varisi ola bilməsi məsələsi açıq qalmışdır.

2. 44-cü maddənin əvvəlki redaksiyasında məhkəmə baxışının nəticəsi olaraq ittiham hökmü çıxarılması zamanı təqsirləndirilən şəxsə cəza təyin edilib-edilməməsi məsələlərindən danışılır. Həmin maddənin bəndlərində (44.1-44.2.4-cü maddələr) məhkəməyə verilən şəxs "təqsirləndirilən şəxs" adlandırıldığı halda, CPM-ə yeni əlavə edilən 44.2.1-1-ci maddədə bu prosessual şəxsin adı iki yerdə "təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs" kimi göstərilmişdir. Halbuki, cinayət işinin məhkəmə baxışı mərhələsində məhkəməyə verilən şəxs "şübhəli şəxs" adlandırıla bilməz. O, artıq bütün hallarda təqsirləndirilən şəxsdir. Şübhəli şəxsin anlayışı, hüquq və vəzifələrindən bəhs edən CPM-nin 90-cı maddəsinin mətnindən də bunu görmək olar.

3. CPM-nin 41.2-ci maddəsinə dəyişiklik edilməsi, Məcəlləyə yeni 106-1-ci maddənin əlavə olunması qanuna digər normalar əlavə edilməsi, bəzi maddələrin dəyişdirilməsi ilə nəticələnəməli idi və bu qanunda müəyyən dərəcədə öz əksini tapmışdır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi 11 dekabr 2012-ci il tarixli Qanunla CPM-nin səkkiz maddəsi dəyişikliyə uğramış, ona beş yeni maddə əlavə olunmuşdur. Əslində yeni normanın qəbul edilməsi ilə Məcəllənin daha çox maddəsi dəyişikliyə məruz qalmalı idi. (məsələn, 7, 154, 181, 183, 197, 198, 284-288, 291, 292, 299, 300, 358, 407 və sair). Həmin maddələrdə, habelə digər müvafiq maddələrdə dəyişiklik edilməməsi istintaq-məhkəmə təcrübəsində dolaşılıqlıq və anlaşılmazlığa gətirib çıxarmalıdır.

İndi də 11 dekabr 2012-ci il tarixli Qanunla CPM-yə edilən dəyişikliklərin nəzəri cəhətdən əsaslandırılması və yeni normaların təcrübədə tətbiqində yaranacaq problemlər barədə:

Qeyd etdiyimiz kimi 11 dekabr 2012-ci il tarixli Qanunla cinayət-prosessual qanunvericilikdə o vaxtdək mövcud olmayan yeni prosessual şəxs - ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi

varisi meydana çıxdı. Bizimlə razılaşırsınız ki, nə təhsil illərində, nə də hüquqşünaslıq ixtisası üzrə işlədiyimiz uzun illər ərzində bu terminlə ilk dəfədir ki, rastlaşırıq. Həmişə hesab etmişik ki, cinayət-prosessual hüquqda ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisinin olması qeyri-mümkündür. Çünki hər bir prosesual qanunda hüquqi varislik institutu nəinki hüquqlar əldə etməklə, həm də vəzifələr daşımaqla bağlıdır.

Hüquqi ədəbiyyatda prosesual hüquq varisliyi qismində ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisi anlayışı ilə rastlaşmamışıq. Hüquqi varislik termini hüquqi ədəbiyyatda əsasən mülki prosesdə əmlak-hüquq münasibətlərinin, beynəlxalq hüquqda isə yeni dövlətin yaranması, ləğv edilməsi, onların hüquqi vəziyyətinin dəyişdirilməsi zamanı meydana çıxan münasibətlərin nizama salınması ilə əlaqədar işlədilirdi.

Hüquq ensiklopediyası lüğətlərində də qeyd edilir ki, hüquq varisliyi hüququn qanuna, yaxud sazişə əsasən bir şəxsdən başqasına keçməsidir. Hüquq varisliyi zamanı hüquq münasibətlərinin yeni subyekti əvvəlkini əvəz edir, lakin ona keçmiş hüquq və vəzifələr dəyişmir. Mülki hüquqda, ailə hüququnda, əmək hüququnda yalnız əmlak hüquq və vəzifələri vərəsəlik yolu ilə keçir. Prosesual hüquq varisliyi mülki prosesdə iştirak edən maraqlı şəxsin onun maddi hüquq münasibətində hüquq varisi ilə əvəz edilməsidir. Beynəlxalq hüquqda isə dövlətin hüquq varisliyi yeni dövlətin yaranması, dövlətin başqa dövlətin tərkibinə daxil olması, dövlətlərin bölünməsi (ayrılması) zamanı hüquq və vəzifələrin bir dövlətdən başqasına keçməsidir.

Nəzərdən keçirdiyimiz hüquq ensiklopediyalarının heç birində təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin prosesual hüquq varisliyinin başqa şəxsə keçməsinin mümkün olması barədə mülahizə ilə belə rastlaşmadıq. Hər hansı xarici ölkənin cinayət-prosessual qanunvericiliyində bizim CPM-nin 106-1-ci maddəsinin məzmununa oxşar maddəsi olub-olmaması barədə məlumat əldə edə bilmədik. (RF-nin CPM-də bu məzmununda norma yoxdur). Əlaqə saxladığımız cinayət-prosessual hüquq sahəsində çalışan alimlər və stajlı praktiki işçilər də yeni normanın mahiyyəti, onun istintaq- məhkəmə təcrübəsində müsbət rol oynayacağı barədə fikir söyləyə bilmədilər.

CPM-nin söhbət açdığımız yeni normasının istintaq-məhkəmə təcrübəsində tətbiqi zamanı baş verə biləcək bəzi məqamlara diqqət yetirək. Yuxarıda qeyd olundu ki, CPM-nin 41.2-ci maddəsinin mahiyyətinə görə bəraətverici əsaslar olmadan ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs haqqında cinayət təqibinə onun hüquqi varisinin, hüquqi varis olmadıqda isə müdafiəçisinin razılığı olmadan xitam verilə bilməz. Bu zaman cinayət təqibi CPM ilə müəyyən edilən qaydada davam etdirilir və məhkəmə hökmünün, yaxud başqa növ qərarın çıxarılması ilə başa çatdırılır. Aydın məsələdir ki, burada hüquqi varis olmağa razılıq vermiş şəxs haqqında deyil, ölmüş təqsirləndirilən şəxsin özü haqqında istintaq-məhkəmə araşdırmaları aparılmasından söhbət gedir.

Belə çıxır ki, ibtidai araşdırmanın gedişində cinayət hadisəsinin məhz şəxsin təqsirli əməlləri nəticəsində törədilməsi təkzib olunmaz sübutlarla təsdiq edilsə belə, onun hüquqi varisinin, varis olmadıqda isə müdafiəçisinin razılığı olmadan CPM-nin 39.1.5-ci maddəsinə əsasən işin icraatına xitam verilə bilməz. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsi, bu işlərə məhkəmədə baxılması barədə CPM-nin 442, 449-451-ci maddələri ilə müəyyən edilən normaların bu məsələlərə aidiyyəti yoxdur.

Yeni normalara əsasən məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı CPM-nin 52-ci fəslə ilə müəyyən edilən müddələrin belə şikayətlərə baxılması ilə ümumiyyətlə əlaqəsi olması istisna olunur. Bu isə o deməkdir ki, icraata xitam verilməsinə razılıq alınmaması hallarında müstəntiq müfəviq qərarla ölmüş şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində tanımalı, ibtidai istintaq materialları ilə tanış etməli onun haqqında ittiham aktı tərtib etməklə cinayət işini baxılması üçün prokurorun vasitəsilə məhkəməyə göndərməlidir. Daha sonra məhkəmənin hazırlıq iclasının qərarı ilə ölmüş şəxs məhkəməyə verilməli və nəhayət CPM- ilə müəyyən edilən qaydalarla mühakimə olunmalıdır. Bizim bildiyimizə görə dünya istintaq-məhkəmə təcrübəsində ölmüş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, mühakimə edilməsi hallarına təsadüf edilməmişdir. Hətta bəşəriyyətə qarşı ağır cinayətlər törətmiş müharibə canilərinə qarşı da belə prosedurlar həyata keçirilməmişdir.

Görünür bu bir tərəfdən onunla əlaqədardır ki, cinayəti törədən şəxsin taleyin hökmü ilə həyatdan

məhrum olması hallarında cinayətkar kimi mühakimə edilməsi etika qaydalarından kənara çıxır. Digər tərəfdən məhkəməyə verilən şəxsin özünün ittihamına qarşı münasibəti bilinmədən haqqında ittiham hörmü çıxarılması hüququn ümumi normalarına da ziddir. Haqlarında ittiham hökmü çıxarıldıqdan sonra ölmüş şəxslərin reabilitasiyası üçün yeni açılmış hallara görə və digər səbəblərdən məhkəmə prosesləri keçirilməsi halları burada istisnaqlıq təşkil edir. Çünki belə hallarda cinayət işində məhkum edilmiş şəxslərin ittihamına münasibəti barədə məlumat olur.

Kimsə deyə bilər ki, belə proseslər ölmüş təqsirləndirilən şəxsin bəraət ala bilməsi etihimalı ilə həyata keçirilir. Bu arqument də ölmüş şəxs barəsində məhkəmə proseslərinin həyata keçirilməsini zəruri edə bilməz. Çünki konkret iş üzrə məhkəmə baxışı ölmüş təqsirləndirilən şəxsin təqsirinin sübuta yetməsi ilə də nəticələnə bilər. Belə hallarda hansı məzmununda hökm çıxarılması və bu hökmün icrası məsələləri problem yaradır.

Hüquq nəzəriyyəsinə görə ümumi hüquq varisliyində birinci şəxsin nəinki hüquqları, həmçinin vəzifələri də hüquqi varisə keçməlidir. Nəzərə alsaq ki, cinayət prosesində zərərçəkmiş şəxs ikili statusa (zərərçəkmiş və mülki iddiaçı qismində) malikdir, deməli o, CPM-nin 89, 181-183-cü maddələrinə uyğun olaraq ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisinə qarşı ona dəyən maddi və mənəvi zərərin ödənilməsi barədə cinayət prosesində mülki iddia vermək hüquqi vardır. Belə iddianın mümkünlüyü CPM-yə əlavə edilən 106-1.7-ci maddənin məzmunu ilə də təsdiq olunur. Həmin maddədə müəyyən edilmişdir ki, ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisi mərhumun CPM ilə müəyyən edilən vəzifələrini yerinə yetirir. CPM-nin 181-ci maddəsində cinayət əməli nəticəsində zərərçəkmişə yetirilə bilən zərər növlərinin geniş siyahısı verilmişdir. İttiham hökmün çıxarılacağı təqdirdə əmlak zərəri və mənəvi ziyan hadisəni törətmiş şəxsin hesabına ödənilməlidir. Çətin ki, ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisi ölmüş şəxs haqqında ittiham hökmü çıxarılması hallarında belə məhrumiyyətləri üzərinə götürmüş olsun. Bu məzmununda öhdəlik götürülmədikdə isə ölmüş şəxsin hüquqi varisi institutu öz əhəmiyyətini itirir.

Cinayət hadisəsi törətmiş şəxsin özünün ölməsi əsasən yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma hallarında baş verir. Ölkəmizdə bu növ cinayət hadisələri kifayət qədər geniş yayılmışdır. Şübhəsiz ki, bu yazıda söhbət açdığımız problemlə praktikada daha çox yol-nəqliyyat cinayətləri ilə əlaqədar işlər üzrə astlaşacağıq.

Məsələn, tutaq ki, hər ikisində sərnişin olan "Mercedes" və "Toyota" markalı avtomaşınların toqquşması nəticəsində hər iki avtomaşının sürücüsü həlak olmuş sərnişinlər yaralanmış, avtomaşınlar əzilməklə istismara yararsız hala düşmüşlər. İbtidai araşdırma zamanı hadisənin məhz "Mercedes" markalı avtomaşının sürücüsünün təqsiri üzündən baş verməsi öz təsdiqini tapmışdır. Buna baxmayaraq ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisi və ya müdafiəçisi işin icraatına CPM-nin 39.1.5-ci maddəsi ilə müəyyən edilən əsaslarla xitam verilməsinə razılıq vermədiklərindən iş ölmüş şəxs barəsindəki ittiham aktı ilə məhkəməyə göndərilir.

CPM-nin 106-cı maddəsinə əsasən zərərçəkmişlərin, onların yaxın qohumlarının, ölmüş zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisinin təqsirli şəxsə qarşı onlara dəyən maddi zərəri və mənəvi ziyanı tələb etmək hüququ olduğundan onlar müfaviq mülki iddialar vermişlər. Məhkəməyə verilən ölmüş təqsirləndirilən şəxs hadisəni törətməkdə təqsirli bilindiylə hallarda şübhəsiz ki, ona cəza verilməməklə ittiham hökmü çıxarılacaqdır. Belə hallarda bəs zərərçəkmişlərə dəymiş maddi və mənəvi ziyan, o cümlədən sıradan çıxmış avtomaşının dəyəri, zərərçəkmişlərin müalicəsi, dəfn xərcləri və digər məsrəflər kimin hesabına ödənilməlidir? Şübhəsiz ki, hadisə nəticəsində ölmüş, əmlak zərəri çəkmiş təqsirləndirilən şəxsin əmlakı hesabına zərərçəkmişlərə dəyən ziyanı tutmaq mümkün deyildir. Belə çıxır ki, zərərçəkmişlərə dəymiş maddi və mənəvi ziyan ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisindən tutulmalıdır. Bu isə o halda mümkün olardı ki, hüquqi varis təyin edilərkən ona ölmüş şəxs haqqında ittiham hökmü çıxarılacağı təqdirdə zərərçəkmişə dəyən zərəri ödəməli olacağı barədə xəbərdarlıq edilmiş olsun. Qanunda isə (CPM-nin 106-1-ci maddəsi) hüquqi varisə belə xəbərdarlıq edilməli olması barədə göstəriş yoxdur.

CPM-nin 106-1.6-cı maddəsində göstərilir ki, ölmüş təqsirləndirilən şəxsin hüquqi varisi cinayət işi üzrə icraatın hər hansı anında müfaviq səlahiyyətini üzərindən götürə bilər. Deməli o, məhkəmə

iclasının sonunda, yaxud işin apelyasiya baxışı mərhələsində də qanunla üzərinə qoyulan vəzifələrdən, o cümlədən zərərçəkmişə dəyən zərəri ödəməkdən imtina edə bilər. Bu hərəkət ona gətirib çıxarır ki, hüquqi varis qanunla təqsirləndirilən şəxs üçün müəyyən edilən vəzifələri icra etməkdən imtina edir. Bu isə ölmüş təqsirləndirilən şəxsə hüquqi varis təyin edilməsi institutunu gərəksiz edir. Bir sözlə dairə qapanır.

Doğrudur, CPM-nin 87.6.18-ci maddəsinə görə zərərçəkmiş cinayət qanuni ilə nəzərdə tutulmuş əməl nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə qanunla müəyyən edilmiş kompensasiyanı dövlət hesabına almaq hüququna malikdir. Lakin "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 14 iyul tarixli Qanunu ilə (2-ci maddə) CPM-nin zərərçəkmiş şəxsə kompensasiya verilməsinə dair müddəaları məhkəmə hüquq islahatı başa çatdıqdan və müfəviq qanun qəbul edildikdən sonra qüvvəyə minir. Bu günə qədər müvafiq qanun qəbul edilmədiyindən məhkəmə təcrübəsində cinayət əməli nəticəsində zərərçəkmişə dəyən zərər yalnız məhkumdan qət edilir.

Müləhizələrimizdən belə nəticə çıxarılmamalıdır ki, biz ümumiyyətlə ölmüş təqsirləndirilən şəxs haqqında istintaq-məhkəmə araşdırması aparılmasının əleyhinəyik. Təqsirləndirilən şəxsin ibtidai istintaq və məhkəmə icraatının hansı mərhələsində ölməsindən asılı olaraq araşdırmanın məhkəmə qərarının qəbul edilməsində davam etdirilməsi mümkün və zəruridir. Bu barədəki müləhizələrimiz yuxarıda adını çəkdiyimiz "Dəyişikliklər qanunların təkmilləşdirilməsinə xidmət etməlidir" adlı yazıda öz əksini tapdığından onları bir daha təkrarlamaq istəmirik.

CPM-yə 11 dekabr 2012-ci il tarixli Qanunla edilən əlavə və dəyişikliklər isə əvvəlki yazıda gəldiyimiz qənaətlərin məntiqi olduğuna inamımızı bir daha möhkəmləndirdi.

Gülşən Cəbi

Hüquqşünas

ÖZÜNÜFADƏ, YOXSƏ TƏBLİĞAT

Hüquqda insan hüquqları və vətəndaş hüquqları kimi iki anlayış fərqləndirilir. Anlayışların qısa məğzi belədir ki, insan hüquqları və azadlıqları hər bir insanın yaşadığı, olduğu məkandan asılı olmayaraq, malik olduğu haqlardır və bu haqları əldə etmək üçün insan fərdinin yaranması kifayətdir, vətəndaş hüquqları və azadlıqları isə hər bir insanın dövlətlə qarşılıqlı hüquqi-siyasi münasibətindən, vətəndaşlıq faktorundan asılı olaraq yaranır, bir ərazidə bu haqlara malik olan insan başqa dövlətin ərazisində malik olmur.

Hər bir insan hörmətlə yanaşılmağa layiq olan mənəvi-zehni varlıq kimi dəyərlidir. Hər bir insan öz haqlarından öz iradəsinə uyğun istifadə etmək haqqına malikdir. İstər insan haqlarının, istərsə də vətəndaş haqlarının sərhədi başqalarının haqları ilə məhdudlaşır.

Mənəvi-zehni varlıq kimi insanın fəaliyyətinin mühüm şəkli əqli fəaliyyətdir. Bir insanın ölüm anı olaraq ürəyin deyil, məhz beyin fəaliyyətinin dayandığı an hesab olunur. İnsanın mənəvi- ruhi halında baş verənlər, məsələn, ruhi xəstə olması, yaxud ürəyin dayanması hələ insanın ölmüş olması demək deyil, beyin fəaliyyətinin dayanması isə ölümdür. Bunu həm həqiqi mənada, həm də məcazi mənada anlamaq mümkündür. Özünüfədə hüququ, yaradıcılıq azadlığı, əqli mülkiyyət hüququ, fikir və və söz azadlığı, bir sıra digər haqlar bilavasitə insanın mənəvi-ruhi, zehni fəaliyyətinə bağlıdır və azad insanın fərdiliyi, özünü inkişaf etdirmək, reallaşdırmaq kimi həyati davranışlarının təbii hüquqi əsaslarıdır. Sadalanan haqlar sırasında əqli mülkiyyət hüququnun məzmunu daha genişdir, bura müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və başqa növlər daxildir.

Ölkəmizdə yaradıcılıq azadlığı ilk dəfə 1978-ci il Konstitusiyasında ölkə vətəndaşlarının malik olduğu haqlardan biri kimi nəzərdə tutulmuşdu. Konstitusiyada təsbit edilmişdi ki, "Kommunizm quruculuğu məqsədlərinə uyğun olaraq Azərbaycan SSR vətəndaşlarının elmi, texniki və bədii yaradıcılıq azadlığı təmin edilir. Bu azadlıq elmi tədqiqatların, ixtiraçılıq və səmərələşdiricilik fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi, ədəbiyyat və incəsənətin inkişaf etdirilməsi ilə təmin olunur. Dövlət bundan ötrü lazımi maddi şərait yaradır, könüllü cəmiyyətlərə və yaradıcılıq ittifaqlarına yardım göstərir, ixtiraların və səmərələşdirmə təkliflərinin xalq təsərrüfatında və həyatın başqa sahələrində tətbiqini təşkil edir. Müəlliflərin, ixtiraçıların və səmərələşdiricilərin hüquqları dövlət tərəfindən qorunur."

1978-ci ildə yaradıcılıq azadlığı insan hüquq və azadlıqlarından biri olaraq deyil, dövlətin vətəndaşlarının malik olduğu haqq kimi tanınmışdı. Eyni zamanda nəzərdə tutulmuşdu ki, elmi, texniki və bədii yaradıcılıq azadlığına kommunizm quruculuğu məqsədlərinə uyğun olaraq təminat verilir. Yaradıcılıq azadlığı vətəndaşlara məxsus haqq kimi tanınmışdı. Vahid siyasi ideologiyanın varlığı yaradıcılıq fəaliyyətini azad insan zəkasına və ruhuna əsaslanan fəaliyyət kimi deyil, realizəsi konkret siyasi ideologiyanın sərhədləri çərçivəsində mümkün bir kateqoriya kimi mümkün edirdi. Vahid ideologiya ilə şərtləndirilən yaradıcılıq ideologiyasının təbliğinə xidmət edən, kommunizm quruculuğu məqsədlərinə uyğun qəliblərə salınmış, nümunəvi obrazlar silsiləsi kimi müşahidə

olunurdu. Məsələn, bədii yaradıcılıqda ideyaların müxtəlifliyi yaranmır, vahid ideologiya çərçivəsində qəliblənmiş, ideallaşdırılan obrazlar silsiləsi yaranırdı. İdeyalar yox, vahid ideologiya çərçivəsində obrazlar yaranırdı, təhlil olunurdu. Yaradıcılar təbliğatçılar, proses təbliğat kimi müşahidə olunurdu. Bu halda həm yaradıcılar, həm də qəlib obrazlar ideallaşdırılır, ictimai nümunə kimi təbliğinə geniş yer verilir. Belə fəaliyyət insanların özünüifadəsi deyil, insanların qəliblərə salınmaları üçün təbliğatdır.

Azad insan zəkasına və ruhuna deyil, hər hansı ideologiyaya əsaslanan fəaliyyət, ideologiyanı ifadə edən proses zahirən yaradıcılıq adlandırılrsa belə, insanların təbii haqqı kimi özünüifadə deyil, subyektiviyyətə olan ictimai-siyasi təbliğat vasitəsidir. Bu yanaşma dövlətin insanlar üçün deyil, insanların dövlət üçün nəzərdən keçirildiyi mühitlərdə müşahidə olunur. Vahid ideologiyanın varlığı müxtəlif ideyaların, fikirlərin yoxluğu, insanların özünüifadəsinin və müxtəlifliyinin yoxluğu deməkdir. Belə şərtlər daxilində yaradıcılıq azad insan zəkasına deyil, insan zəkasının müəyyən ideologiya sərhədləri çərçivəsində fəaliyyətinə əsaslanır.

Bioloji olaraq insanın ölüm anı beyin fəaliyyətinin dayandığı an olduğu kimi, toplumun da ölümü əqli fəaliyyətin yoxluğunda baş verir. Özünü ifadə edən insanlar yekunda özünü formalaşdırmış, özünü ifadə edən toplum deməkdir. Qəliblərə əsaslanan toplum isə düşünmə qabiliyyətindən və reallıq hissindən məhrum, ruhsuz oyuncaqlara çevrilir.

Azad insan zəkası və ruhu, əqli fəaliyyət, yaradıcılıq azadlığı ideyaların, fikirlərin, insanların müxtəlifliyi, insanların fərdiliyi, toplumda rəqabətin mümkünlüyü və haqlı rəqabət mühitində inkişaf deməkdir.

Ölkəmizin 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyası isə hər kəsin yaradıcılıq azadlığını tanıyır və dövlət ədəbi-bədii, elmi-texniki və başqa yaradıcılıq növlərinin azad həyata keçirilməsinə təminat verir. Bu gün yaradıcılıq azadlığı hər bir insanın malik olduğu haqq olmaqla, hər hansı ideologiya və digər şərtlərlə məhdudlaşmayan, azad həyata keçirilməsinə bilavasitə dövlətin təminat verdiyi fəaliyyətdir. Hər kəs yaradıcılıq azadlığını öz biliyinə, dünyagörüşünə, istedadına və s. uyğun olaraq, peşəkar və ya həvəskar səviyyədə həyata keçirə bilər. Müasir dünyada yaradıcılıq azadlığı azad insanın əqli fəaliyyəti, özünüifadəsi ilə sıx əlaqəlidir. Yaradıcının qəlib obrazlar yaratmaq kimi vəzifəsi yoxdur. Özünü ifadə etmə, əqli fəaliyyət istər cəmiyyətin üzvü kimi, istərsə də bir varlıq kimi insan təbiətinin, insan zəkasının, mənəvi-ruhi dünyasının öyrənilməsinə, aşkar edilməsinə imkan yaradır. Bu isə öz növbəsində insanın və toplumun inkişafında faydalıdır. Yaradıcılıq azadlığı və əqli mülkiyyət hüququnu birlikdə əqli fəaliyyət adlı vahid prosesin sistem elementləri kimi qeyd etmək mümkündür.

Ölkəmizdə əqli mülkiyyət hüququ ilk dəfə 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyada əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarından biri olaraq təsbit edilib, qanunla qorunmasına dair təminatlar müəyyənləşdirilib. Konstitusiyaya görə, hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ var, müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur.

Maraqlıdır ki, əqli (zehni) fəaliyyət, əqli mülkiyyət, əqli mülkiyyət hüququ ifadələri "Azərbaycan dilinin izahlı Lüğəti"ndə nəzərdə tutulmayıb.

Müasir dünyada yaradıcılıq azadlığı, əqli mülkiyyət hüququ insanların malik olduqları mühüm hüquqlardandır. Hər bir insan bu hüquqlarını öz iradəsinə uyğun şəkildə sərbəst həyata keçirə, peşəkar və ya həvəskar, keyfiyyətli və ya keyfiyyətsiz şəkildə məşğul ola bilər. Fəaliyyətin peşəkarlığından, keyfiyyətin necəliyindən asılı olmayaraq, hüquqların həyata keçirilməsinə və müdafiəsinə dövlət təminatı verilir. Eyni zamanda digər insanların da bu hüquq və azadlıqlara hörmətlə yanaşmaq kimi vəzifəsi var.

Vahid ideologiya dünyasının çərçivələrindən fərqli olaraq, yaradıcılıq azadlığının insan haqqı kimi tanındığı dünya insanları təbliğatçı kimi deyil, azad insan fərdi, şəxsiyyət olaraq qəbul edir. Əqli fəaliyyət, yaradıcılıq azadlığı insanın özünüifadəsi üçün labüddür. Lakin məlumdur ki, təfəkkürün dəyişməsi normaların dəyişməsi qədər qısa müddətdə baş verə bilmir. İnsanların şüuraltında möhkəmlənmiş ideoloji təbliğatçı təfəkkürü, ideallaşdırılan, qüsursuz qəlib obrazlar barəsində gözləntilər azad insan zəkası, özünüifadəyə maneələr yaradır. "Özünüifadə, yoxsa təbliğat?" sualını

düşünməmək azad əqli və yaradıcı fəaliyyətin həyata keçirilməsinə çətinlik yaratmaqla yanaşı, insanların digər insanların bu haqlarına münasibətdə hörmətsizlik göstərmələrinə də səbəb olur. Bu barədə fərqli təfəkkür, dəyərlərin sahibi insanların qarşılıqlı anlaşma mühitində fəaliyyəti, toplumda qarşılıqlı münasibətləri üçün əvvəlcə sahibi olduqları təfəkkürü özləri üçün aydınlaşdırmaları, özlərinə etiraf etmələri vacibdir.

Azad insan azad zəkaya, ruha malik olan, sərbəst əqli və yaradıcı fəaliyyəti həyata keçirən, öz baxışlarından, seçimlərindən, bilik səviyyəsindən asılı olmayaraq, başqa insanlara, onların zəkasına, ruhuna, əqli və yaradıcı fəaliyyətinə, baxışlarına, seçimlərinə hörmətlə yanaşmağı bacarandır. Hər kəsin hüququ başqasının hüquqlarına qədərdir.

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinə və 73-cü maddəsinin II hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair

17 mart 2016-cı il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Mahir Muradov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin, sorğuverən orqanın nümayəndəsi Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Aparatının Elmi-analitik sektorunun müdiri Mahir Məmmədovun, cavabverən orqanın nümayəndəsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin müdir müavini Rövşən Muradovun, mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının hakimi Azər Hüseynovun, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının hakimi Nurəddin Mustafayevin, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Hüquq Baş idarəsinin Məhkəmə işlərinin təşkili idarəsinin rəisi Ramiz Qasımzadənin iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsinə müvafiq olaraq konstitusiyaya məhkəmə icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinə və 73-cü maddəsinin II hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı. İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, sorğuverən və cavabverən orqanların nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin (bundan sonra – Vergi Məcəlləsi) 65.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinə və 73-cü maddəsinin II hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilir ki, Vergi Məcəlləsinin 52.1-ci maddəsinə əsasən, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi ödəyicisinin məsuliyyətə cəlb edilməsi haqqında qərarın çıxarılmasından sonra müvafiq vergi orqanı vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilən şəxsdən bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş maliyyə sanksiyalarını bu Məcəllənin 65-ci maddəsi ilə müəyyən edilən qaydada və ya məhkəmə qaydasında alır.

Vergi Məcəlləsinin 65.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, vergi ödəyicisi vergi öhdəliyini bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş müddətdə yerinə yetirmədikdə vergi orqanı bu Məcəlləyə müvafiq olaraq hesablanmış və ya yenidən hesablanmış vergilərin, faizlərin və tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının 5 gün müddətində ödənilməsinə dair vergi ödəyicisinə bildiriş göndərir.

Həmin Məcəllənin 65.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, vergi orqanının hesabladığı və ya yenidən hesabladığı vergilər, faizlər və ya tətbiq etdiyi maliyyə sanksiyaları üzrə vergi orqanı vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarında borc məbləğinin 105 faizi həcmində pul vəsaitinin məxaric əməliyyatları üzrə dondurulması haqqında kredit təşkilatına və ya bank əməliyyatları aparan şəxsə icra sənədi olan sərəncam verir.

Sorğuverənin fikrincə, Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I və II hissələrinin, 29-cu maddəsinin, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 152-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsinin göstərişləri vergi ödəyicisinin mülkiyyət hüququnu pozaraq, məhkəmənin qərarı olmadan onun əmlakına sərbəst sərəncam vermək hüququnəhdudlaşdırır.

Sorğuverən həmçinin hesab edir ki, göstərilən maddəyə əsasən vergi ödəyicisi ona hesablanmış vergi və maliyyə sanksiyalarına görə 100 faizdən artıq, əlavə 5 faiz vergi və digər ödənişləri ödəməyə məcbur edilir və bu Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin II hissəsi ilə ziddiyyət təşkil etməklə azad sahibkarlığın inkişafına maneə yaratmış olur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə bağlı aşağıdakıların qeyd ediməsini zəruri hesab edir. Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur, mülkiyyət dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti növündə ola bilər. Mülki Məcəllənin 155.3-cü maddəsinə əsasən isə dövlət büdcəsinin vəsaiti Azərbaycan Respublikasının mülkiyyətidir.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 9.1.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, dövlət büdcəsinin gəlirləri dövlət vergilərindən ibarətdir. Həmin Qanunun 8-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin məqsədi ölkənin iqtisadi, sosial və digər strateji proqramlarının və problemlərinin həlli, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maliyyə vəsaitinin toplanmasını və istifadəsini təmin etməkdir. Həmçinin bu Qanunun 9.2-ci maddəsinə əsasən, dövlət büdcəsi gəlirlərinin yığımı Vergi Məcəlləsinə və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

Vergi Məcəlləsinin 11-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, vergi – dövlətin və bələdiyyələrin fəaliyyətinin maliyyə təminatı məqsədilə vergi ödəyicilərinin mülkiyyətində olan pul vəsaitlərinin özgəninkiləşdirilməsi şəklində dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə köçürülən məcburi, fərdi, əvəzsiz ödənişdir.

Qanunun tələblərindən görüldüyü kimi, fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən ödənişin məcburiliyi, onun fərdiliyi və əvəzsizliyi vergiləri digər icbari ödənişlərdən fərqləndirən əsas əlamətlərdir.

Qanunla müəyyən edilmiş vergiləri, habelə Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada hesablanmış faizləri, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarını və digər məcburi ödənişləri ödəmək vergi ödəyicisinin vəzifəsi kimi müəyyən edilmişdir (Vergi Məcəlləsinin 16.1.1-ci maddəsi).

Vergi Məcəlləsinin 23.1.6-cı maddəsi ilə müəyyən edilmiş müddətlərdə ödənilməmiş vergilərin, faizlərin, maliyyə sanksiyalarının və inzibati cərimələrin qanunla müəyyən edilmiş qaydada dövlət büdcəsinə ödənilməsini təmin etmək vergi orqanlarının hüquqlarına aid edilmişdir. Həmin Məcəllənin 24.0.1-ci maddəsinə əsasən, vergi orqanları vergilərin tam və vaxtında ödənilməsinə nəzarət etməyə borcludurlar.

Vergi Məcəlləsinin 63.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, vergi ödəyicisi ona hesablanmış verginin məbləği ilə razı olmadığı halda, verginin ödənilməsini dayandırmadan bilavasitə vergi nəzarətini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya məhkəməyə şikayət verə bilər. Vergi ödəyicisinin şikayətə baxılan müddət ərzində maliyyə sanksiyasını ödəməmək hüququ vardır. Qeyd edildiyi kimi, Vergi Məcəlləsinin 65.1-ci maddəsinə əsasən, vergi ödəyicisi vergi öhdəliyini bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş müddətdə yerinə yetirmədikdə vergi orqanı bu Məcəlləyə müvafiq

olaraq hesablanmış və ya yenidən hesablanmış vergilərin, faizlərin və tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının 5 gün müddətində ödənilməsinə dair vergi ödəyicisinə bildiriş göndərir.

Həmin Məcəllənin 65.2-ci maddəsinə görə isə vergi öhdəliyi Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş müddətdə yerinə yetirilmədikdə vergi orqanı vergilər üzrə borcların alınması üsulu kimi vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarına münasibətdə aşağıdakı sərəncamlardan birini verir:

- vergilər üzrə borcun vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarından dövlət büdcəsinə alınması haqqında;
- vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarından borc məbləğinin 105 faizi həcmində pul vəsaitinin məxaric əməliyyatı üzrə dondurulması haqqında.

Göstərilən maddənin tələblərinə görə, vergi orqanının sərəncamları kredit təşkilatı və ya bank əməliyyatı aparan şəxslər üçün məcburi olan icra sənədi sayılır. Həmin sərəncamlardan hər hansı birinin seçilməsi vergilərin bilavasitə vergi orqanı tərəfindən və ya vergi ödəyicisinin özü tərəfindən hesablanmasından da asılıdır.

Belə ki, vergilər üzrə borcun vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarından dövlət büdcəsinə alınması haqqında sərəncam aşağıdakı hallarda verilir:

- vergi ödəyicisi tərəfindən hesablanmış və bəyan edilmiş vergilər bu Məcəllənin 65.1-ci maddəsi nəzərə alınmaqla müəyyən edilmiş müddətdə ödənilmədikdə;
- vergi orqanının hesabladığı vergilər, faizlər və tətbiq etdiyi maliyyə sanksiyaları üzrə vergi ödəyicisi tərəfindən Vergi Məcəlləsinin 65.1-ci maddəsində göstərilən bildirişin alındığı tarixdən 30 təqvim günü müddətində məhkəməyə şikayət verilmədikdə;
- məhkəmənin müvafiq qərarı olduqda;
- vergi orqanının hesabladığı vergilər, faizlər və tətbiq etdiyi maliyyə sanksiyaları üzrə borca münasibətdə vergi ödəyicisinin yazılı razılığı olduqda (Vergi Məcəlləsinin 65.2.1-ci maddəsi).

Müəyyən edilmiş müddətdə icra edilməyən vergilər üzrə borc vergi orqanının hesabladığı vergilərdən, faizlərdən və tətbiq etdiyi maliyyə sanksiyalarından ibarət olduqda və vergi ödəyicisinin həmin borcun alınması haqqında yazılı razılığının olmadığı digər hallarda vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarından borc məbləğinin 105 faizi həcmində pul vəsaitinin məxaric əməliyyatı üzrə dondurulması haqqında sərəncam verilir.

Məhkəmə qərarı olmadan vergi orqanı tərəfindən birtərəfli qaydada vergi ödəyicisinin cari və ya digər hesablarına sərəncamların qoyulmasının Konstitusiyada təsbit olunmuş mülkiyyət hüququnun pozulmasına dair sorğunun dəlilləri ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Konstitusiyanın müddəalarına və özünün bu məsələyə dair formalaşdırdığı hüquqi mövqelərinə bir daha nəzər yetirilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin I hissəsinə əsasən, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Həmin maddənin III hissəsində isə təsbit edilmişdir ki, hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. Qeyd olunan maddənin IV hissəsinə əsasən, heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər. Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin I hissəsində qeyd edilmişdir ki, qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər bir kəsin borcudur. Həmin maddənin II hissəsinə əsasən isə heç kəs qanunla nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan və qanunda göstərilmiş həcmdən əlavə vergilər və başqa dövlət ödənişləri ödəməyə məcbur edilə bilməz. Konstitusiya hüquq və azadlıqlarla yanaşı, onlardan irəli gələn vəzifələri də müəyyən edir və hüquqların həyata keçirilməsinə mümkün qanuni və əsaslı müdaxilələri istisna etmir. Lakin hər hansı hüquqa, o cümlədən mülkiyyət hüququna qanuni müdaxilə mütənasib olmalı, cəmiyyətin və ya dövlətin ümumi maraqları ilə fərdin konstitusiya hüquqlarının qorunması arasında ədalətli tarazlığa nail olmaqla həyata keçirilməlidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Vergi Məcəlləsinin 49.3 və 49.6-cı maddələrinin şərh edilməsi haqqında” 6 avqust 2002-ci il tarixli Qərarında qeyd olunmuşdur ki, dövlət büdcəsinə köçürülməli pul məbləği vergi ödəyicisinin öz şəxsi mülkiyyətində olsa da, o həmin pula istədiyi kimi sərəncam vermək hüququna malik deyil və bu pulu mütəmadi olaraq dövlətə köçürməlidir. Əks halda, digər şəxslərin, habelə dövlətin hüquqları və qanunla qorunan maraqları pozulmuş olardı.

Vergi ödəmək vəzifəsində cəmiyyətin ümumi maraqları əks olunub. Dövlət təkcə vergi ödəyicilərinin deyil, həm də cəmiyyətin digər üzvlərinin hüquqlarını və qanuni maraqlarını müdafiə etmək məqsədilə vergi münasibətlərinin tənzimlənməsi üzrə tədbirlər görmək hüququna malikdir və belə tədbirləri həyata keçirməlidir.

Buna görə də vergi tutulması, vergi ödəyicisinin mülkiyyətindən əsassız məhrum edilməsi kimi deyil, onun konstitusiyaya vəzifələrindən irəli gələn əmlakının müəyyən hissəsinin qanuni götürülməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu hüquqi mövqeyi Mülki Məcəllənin bank hesabı ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən LII fəslinin normaları ilə üst-üstə düşür.

Belə ki, pul vəsaitinin hesabdən silinməsi əsaslarını müəyyən edən Mülki Məcəllənin 964.2-ci maddəsinin məzmununa görə, müştərinin sərəncamı olmadan onun hesabından pul vəsaitinin silinməsi aşağıdakı əsaslardan biri olduqda həyata keçirilə bilər:

- pul vəsaitinin silinməsi barədə məhkəmənin qərarı olduqda;
- qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda;
- bankla müştəri arasında müqavilədə nəzərdə tutulmuş hallarda.

Həmin maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, bank hesabından pul vəsaitinin silinməsi əsaslarından biri qanunvericilikdə müəyyənləşdirilmiş halların mövcudluğudur.

Belə hallar həmçinin “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14-cü maddəsində, “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1-ci maddəsində də göstərilmişdir.

“İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 82.2-ci maddəsinə əsasən, inzibati aktı qəbul etmiş inzibati orqan tələbin icraya yönəldilməsi haqqında qərar qəbul edir. Bu halda tələbin icraya yönəldilməsi üçün məhkəmə qərarının qəbul edilməsi tələb olunmur. Tələbin icraya yönəldilməsi haqqında qərar icra edilməsi üçün birbaşa icra məmuruna göndərilir və sonuncu tərəfindən məhkəmə qərarı olmadan icra hərəkətləri həyata keçirilir.

Qeyd edildiyi kimi, qanunverici vergilərin, habelə Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada hesablanmış faizlərin, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının və digər məcburi ödənişlərin ödənilməsinə vergi ödəyicilərinin vəzifəsi kimi müəyyən etmişdir. Bu vəzifənin icra olunmaması nəticəsində büdcəyə dəymiş ziyanın yerinin doldurulması məqsədilə, qanunverici Vergi Məcəlləsində məcburiyyət tədbirləri və vasitələri müəyyən etmişdir.

Belə ki, Vergi Məcəlləsinin 23.1.7 və 65.2-ci maddələrinin tələblərinə əsasən, vergi orqanı vergilər, faizlər və maliyyə sanksiyaları üzrə borcların vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarından dövlət büdcəsinə alınması haqqında kredit təşkilatına və ya bank əməliyyatları apararı şəxsə icra (ödəniş) sənədi olan sərəncam verir.

Bu zaman vergi ödəyicisinin cari və ya digər hesablarındakı pul vəsaitinin vergi orqanı tərəfindən hesablanmış vergilərin, faizlərin və tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının 105 faizi həcmində məxaric əməliyyatları üzrə dondurulması baş verir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, belə dondurulma vergi ödəyicisinin mülkiyyət hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.

Əvvəlki qərarlarında formalaşdırdığı hüquqi mövqelərə əsaslanaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bir daha vurğulayır ki, dövlət büdcəsinə köçürülməli pul məbləği vergi ödəyicisinin öz şəxsi mülkiyyətində olsa da, o həmin pula istədiyi kimi sərəncam vermək hüququna malik deyil.

Bu isə onu göstərir ki, Konstitusiyaya vergi ödəyicisinin müəyyən pul məbləğində dövlət büdcəsinə ödənilməli olan və bu səbəbdən də onun öz mülhizəsinə uyğun olaraq sərəncam verə bilmədiyini

əmlak ilə şəxsi mülkiyyətində olan və Konstitusiyanın 29-cu maddəsi ilə təminat verilən əmlakı fərqləndirir.

Burada həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiyanın 60-cı və Vergi Məcəlləsinin 62-ci maddələri ilə vergi ödəyicisinin vergi orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qərar və hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) məhkəməyə şikayət vermək hüququna təminat verilir.

Vergi ödəyicisinin hüquqlarının müdafiəsi vasitəsi kimi sonrakı məhkəmə nəzarətinin mövcudluğu da vergi ödənişlərinin mübahisəsiz tutulması qaydasının Konstitusiyanın tələblərinə zidd olmamasına dəlalət edir.

Verginin məcburi tutulması öz-özlüyündə mülkiyyət hüququnu pozmadığı üçün vergi orqanı tərəfindən onun tutulmasına yönələn Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsində göstərilmiş tədbirlər də mülkiyyət hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.

Vergi ödəyicisinin cari və ya digər hesablarında olan pul vəsaitinin onun vergi borcundan daha artıq həcmdə - 105 faizi həcmində məxaric əməliyyatları üzrə dondurulması ilə bağlı sorğunun dəlinə gəldikdə isə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin I hissəsinin 15-ci bəndinə müvafiq olaraq, maliyyə fəaliyyətinin əsaslarına, vergilərə, rüsumlara və ödənişlərə dair ümumi qaydaları qanunverici müəyyən edir.

Konstitusiyanın müddəalarına əsaslanan Vergi Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasında vergi sistemini, vergitutmanın ümumi əsaslarını, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydalarını, vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrini, vergi nəzarətinin forma və metodlarını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti, dövlət vergi orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilməsi qaydalarını müəyyən edir (Vergi Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsi).

Vergi Məcəlləsinin 59.1-ci maddəsinə əsasən, vergi və ya cari vergi ödəməsi bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş müddətdə ödənilmədikdə, ödəmə müddətindən sonrakı hər bir ötmüş gün üçün vergi ödəyicisindən və ya vergi agentindən ödənilməmiş vergi və ya cari vergi ödəməsi məbləğinin 0,1 faizi məbləğində faiz tutulur.

Vergi Məcəlləsinin 59.2-ci maddəsinə görə isə bu Məcəllənin 59.1-ci maddəsində müəyyən edilmiş faiz vergi ödənişlərinə münasibətdə bütün ötmüş müddətə, ancaq bir ildən çox olmamaq şərti ilə tətbiq edilir.

Qeyd olunan maddənin mənasından göründüyü kimi, faizlərin hesablanması nəticəsində mübahisələndirilən vergi borcunun məbləği hər gün dəyişə bilər. Hətta bir il ərzində ödənilməmiş hər hansı bir vergi məbləğinə görə hesablanmış faizlər 36,5-36,6 faizə qədər arta bilər. Məhz bu səbəbdən dövlət büdcəsinin məruz qala biləcəyi itkilərin (ödənilməmiş vergilərlə yanaşı, hesablanmış faizlərin də) bərpa olunması imkanını qorumaq məqsədilə vergi qanunvericiliyi cari və ya digər hesablarda olan pul vəsaitinin vergi borcundan 5 faiz daha artıq həcmdə dondurulmasını məqsədmüvafiq hesab etmişdir.

Belə faiz məbləği Vergi Məcəlləsinin digər normasında da nəzərə tutulmuşdur. Belə ki, Vergi Məcəlləsinin 60.1.2-ci maddəsinin 2-ci abzasına əsasən, vergi ödəyicisinin valyuta hesabından vəsait mübahisəsiz qaydada tutulduğu halda bank həmin gün Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi rəsmi məzənnə ilə sərəncamda göstərilən məbləğin 105 faizindək hesabdakı valyuta vəsaitini dondurur. Valyuta vəsaiti vergi ödəyicisi tərəfindən manata konvertasiya edildikdən sonra sərəncam icra olunur. Göründüyü kimi, qanunverici Vergi Məcəlləsinin ayrı-ayrı maddələrində müxtəlif səbəblərdən yarana biləcək itkiləri kompensasiya etmək üçün borc və ya sərəncamda göstərilən məbləğdən 5 faiz artıq məbləğin dondurulmasını nəzərdə tutmuşdur. Bu isə Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin II hissəsi ilə ziddiyyət təşkil etmir. Həmin maddənin tələblərinə görə, heç kəs qanunla nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan və qanunda göstərilmiş həcmdən əlavə vergilər və başqa dövlət ödənişləri ödəməyə məcbur edilə bilməz. Konstitusiyanın 73-cü maddəsində təsbit olunmuş vergilərin və başqa dövlət ödənişlərinin yalnız qanunla müəyyən edilməsi prinsipi onu nəzərdə tutur ki, vergilər və başqa ödənişlər qanunvericiliyə uyğun olaraq qəbul olunmuş və qüvvəyə minmiş

qanunla müəyyən edilmiş olsun. Vergi ödənişlərinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarından borc məbləğinin 105 faizi həcmində pul vəsaitinin məxaric əməliyyatı üzrə dondurulması isə Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur və bu Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin tələblərinə tam uyğundur.

Göstərilənlərə əsaslanaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, vergi orqanı tərəfindən vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarında borc məbləğinin 105 faizi həcmində pul vəsaitinin məxaric əməliyyatları üzrə dondurulması haqqında kredit təşkilatına və ya bank əməliyyatları aparan şəxsə icra sənədi olan sərəncam verilməsini nəzərdə tutan Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsi Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinə və 73-cü maddəsinin II hissəsinə uyğun hesab edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII və IX hissələrini, "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Vergi orqanı tərəfindən vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarında borc məbləğinin 105 faizi həcmində pul vəsaitinin məxaric əməliyyatları üzrə dondurulması haqqında kredit təşkilatına və ya bank əməliyyatları aparan şəxsə icra sənədi olan sərəncam verilməsini nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 65.2-ci maddəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinə və 73-cü maddəsinin II hissəsinə uyğun hesab edilsin.
2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.
3. Qərar "Azərbaycan", "Respublika", "Xalq qəzeti", "Bakinski raboçi" qəzetlərində, "Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı"nda dərc edilsin.
4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ
AXVERDİYEV AZƏRBAYCANA QARŞI
(76254/11 nömrəli ərizə)

QƏRAR
(Mahiyyəti üzrə)

STRASBURQ

29 yanvar 2015-ci il

Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində təsbit edilmiş qaydada qəti qüvvəyə minəcəkdir. Qərarda redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Axverdiyev Azərbaycan qarşı işi üzrə,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə):

Sədr – İzabel Berro-Lefevr,
Hakimlər –
Xanlar Hacıyev,
Miryana Lazarova Traykovska,
Julia Laffranq,
Paulo Pinto de Albuquerque,
Linos-Aleksandr Sisilianos,
Erik Mose,

və *Bölmə katibi* – Soren Nilsendən ibarət tərkibdə,
6 yanvar 2015-ci ildə şikayətə qapalı məhkəmə iclasında baxaraq,

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ:
PROSEDUR MƏSƏLƏLƏRİ

1. Bu iş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı cənab Ədalət Əli oğlu Axverdiyevin (“ərizəçi”) İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasına qarşı 1 dekabr 2011-ci ildə təqdim etdiyi ərizə (76254/11 nömrəli) ilə başlanmışdır.
2. Ərizəçi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hüquqşünas cənab F.Ağayev tərəfindən təmsil olunmuşdur. Azərbaycan Hökumətini (“Hökumət”) səlahiyyətli nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov təmsil etmişdir.
3. Ərizəçi xüsusilə Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin və Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq evindən məhrum edildiyini və bununla bağlı ölkədaxili mülki proseslərin Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddəsinin tələblərinə zidd olaraq həyata keçirildiyini iddia etmişdir.
4. 2013-cü il 14 yanvarda ərizə barədə Hökumətə məlumat verilmişdir.

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1972-ci ildə anadan olmuşdur və Bakı şəhərində yaşayır.
6. Ərizəçi anadan olandan Bakının Xutor qəsəbəsində əvvəllər valideynlərinə məxsus evdə yaşamışdır. Evin ümumi sahəsi 84,6 kv.m. olmuşdur ki, bunun da 58,8 kv.m.-ni yaşayış sahəsi təşkil etmişdir. 2004-cü il 26 may tarixində Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin (“BŞİH”) Texniki

İnventarlaşdırma və Mülkiyyət Hüquqlarının Qeydiyyatı Şöbəsi tərəfindən verilmiş evin “texniki pasportu”na görə ev ümumi sahəsi 257 kv.m. olan torpaq sahəsində yerləşirdi. Bu sahənin 93,4 kv.m.-də ev, 163,6 kv.m.-də həyətyanı sahə yerləşirdi. Ərizəçi evdə arvadı, iki azyaşlı uşağı və anası ilə yaşayırdı.

7. Evin ilkin sahibi məlum deyil. 2005-ci il 8 oktyabrda ərizəçi evi özəlləşdirmiş və BŞİH-nin Texniki İnventarlaşdırma və Mülkiyyət Hüquqlarının Qeydiyyatı Şöbəsi ona evin mülkiyyətçisi olduğunu təsdiq edən mülkiyyət şəhadətnaməsi vermişdir. Evin altındakı torpaq sahəsi ərizəçinin formal mülkiyyəti kimi qeydiyyatdan keçməmişdir.

A. Şəhər icra hakimiyyəti orqanlarının ərizəçinin evinin yerləşdiyi sahə ilə bağlı qəbul etdikləri aktlar

8. 2004-cü il 14 mayda BŞİH-nin başçısı Bakı şəhərində yerləşən müxtəlif sahələrin bir sıra özəl şirkətlər tərəfindən inkişaf etdirilməsi məqsədilə ayrılması barədə sərəncam imzalamışdır. Sərəncamın müvafiq hissələrində aşağıdakılar qeyd edilmişdir:

“Özəlləşdirilmiş sahələrdə idman-sağlamlıq kompleksi, kinoteatr-ofis, yaşayış binaları, ticarət mərkəzi, yeraltı avtomobil dayanacağı, kotec tipli evlər, delfinariya və planetariya mərkəzinin layihələşdirilməsinə icazə verilməsi haqqında Sərəncam”

Paytaxtımızda tikintisi uzun müddət yarımçıq qalaraq bərbad vəziyyətə düşmüş və şəhərin gözəlliyinə və abadlaşdırılmasına xələl gətirən obyektlərin Baş Plana uyğunlaşdırılaraq tamamlanması məqsədi ilə aşağıda göstərilən sahələr bu sərəncamda adı çəkilən şirkət və firmalara ayrılınsın:

...

6. “Kaspi Nur” MMC-nin 13 may 2004-cü il tarixli müraciəti nəzərə alınaraq Nərimanov rayonu, X.Şuşinski küçəsi, 1070-1072-1073-1076 sayılı məhəllələrdə kotec tipli evlərin layihələşdirilməsi və tikintisi üçün torpaq sahəsi icarə əsasında həmin MMC-nin istifadəsinə verilsin.

...

9. Sifarişçiyə aşağıdakıları etmək tapşırılsın:

9.1. Sahəni yerində qəbul etsin, onun sanitariya vəziyyətinə nəzarət etsin.

9.2. Layihələşdirmənin vaxtı və qaydası üzrə Memarlıq və Şəhərsalma baş idarəsinin (“MŞBİ”) tapşırığını və inşaat pasportunda nəzərdə tutulan digər şərtləri yerinə yetirsin.

9.3. Ərazinin və obyektin memarlıq-planlaşdırmasının eskiz həllini layihələşdirmə ərəfəsində MŞBİ ilə razılaşdırsın. Layihələşdirmə başa çatdıqdan sonra işçi layihəsini tam həcmdə Baş idarəyə təqdim etsin.

9.4. Layihə təşkilatı mühəndis kommunikasiyaları aşkar etdikdə, onların köçürülməsini MŞBİ və əlaqədar təşkilatlarla razılaşdırsın.

9.5. Bu sərəncam inşaat pasportu ilə birlikdə yalnız layihələşdirmə üçün əsasdır.

10. Torpaq Məcəlləsinin 66, 67 və 68-ci maddələrinə uyğun olaraq sifarişçi Bakı Şəhər Torpaq Şöbəsi tərəfindən torpaq sahəsi üzərində hüququnu təsdiq edən rəsmi sənədləri, dövlət aktını almalıdır.

11. Layihələşdirmə işləri tam başa çatdıqdan sonra razılaşdırılmış və təsdiq edilmiş sənədlər qeydiyyatdan keçirilməsi və tikintiyə icazə verilməsi üçün Bakı Dövlət Memarlıq və Tikinti Nəzarəti Müfəttişliyinə təqdim edilsin.

...

14. Yuxarıda qeyd edilən bəndlərin tələbləri sifarişçi tərəfindən yerinə yetirilməzsə, sərəncamın ləğv edilməsi məsələsinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada baxılacaqdır”.

9. Ərizəçinin evi sərəncamın 6-cı bəndində göstərilmiş yerlərdən birində yerləşirdi. Ərizəçinin sözlərinə görə icra hakimiyyəti orqanları bu sərəncam barəsində ona heç zaman məlumat verməmişdir və ilk dəfə məhkəmə prosesləri zamanı bu sənəddən xəbər tutmuşdur (aşağıda C bölməsinə bax).

10. BŞİH-yə tabe olan Nərimanov Rayon İcra Hakimiyyətinin ("NRİH") 2008-ci il 17 dekabr tarixli məktubunda BŞİH-yə məlumat verilmişdir ki, "köhnə, yataqxana tipli və özütikili evlərdə" yaşayan əhalinin köçürülməsi məsələsi problem olaraq qalmaqdadır. NRİH daha sonra aşağıdakıları təklif etmişdir:

"Həmin ərazidə yaşayan ailələrin köçürülməsi üçün ...A.M.Cümə küçəsi, 1969-cu məhəllədə boş sahədə...2 və 3 mərtəbəli yaşayış evlərinin tikintisi üçün torpaq sahəsinin ayrılmasını məqsədə müvafiq hesab edirik və sifarişçi qismində iştirak edən "Azyevro LAU" MMC tərəfindən təqdim olunmuş layihəyə uyğun yaşayış massivinin tikintisinə münasibət bildirməyinizi sizdən xahiş edirik".

11. BŞİH-nin NRİH-nin 2008-ci il 17 dekabr tarixli məktubuna formal olaraq cavab verib-vermədiyi barədə hər hansı məlumat yoxdur.

12. 2009-cu il 24 apreldə NRİH-nin başçısı Azyevro LAU MMC tərəfindən köçürülmüş sakinlər üçün yeni evlərin inşasına icazə verilməsi barədə sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda qeyd edilirdi:

"Xan Şuşinski küçəsi, 1070-1072-1073-1076 sayılı məhəllələrdə mühüm dövlət obyektinin tikintisi ilə bağlı həmin ərazilərdəki evlərdə yaşayan sakinlərin köçürülməsinin təmin edilməsi məqsədilə, A.M.Cümə küçəsi, 1969-cu məhəllədə yaşayış evlərinin tikintisinə dair "Azyevro LAU" MMC tərəfindən təqdim olunmuş memarlıq-planlaşdırmasının eskiz layihəsi...MŞBİ-nin 23 aprel 2009-cu il tarixli, 18/03-8/1042 nömrəli məktubu ilə razılaşdırılmışdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq və yuxarıda qeyd olunan məsələ ilə bağlı müvafiq sənədləşdirmənin başa çatdırılması məqsədilə qərara alıram:

Xan Şuşinski küçəsi, 1070-1072-1073-1076 sayılı məhəllələrdə yaşayan sakinlərin köçürülməsinin təmin edilməsi məqsədilə Bakı şəhəri MŞBİ tərəfindən razılaşdırılmış layihəyə uyğun, "Azyevro LAU" MMC tərəfindən A.M.Cümə küçəsi 1969-cu məhəllədə şəhərciyin salınmasına (yaşayış evlərinin tikintisinə) icazə verilsin. "Azyevro LAU" MMC-nin rəhbərliyinə tapşırılsın ki, sahənin ayrılması və tikintinin aparılması ilə əlaqədar sənədləşdirmə mövcud qanunvericiliyə uyğun müvafiq qaydada aparılmalıdır. Tikinti işlərinin razılaşdırılmış layihəyə uyğun aparılmasına nəzarət və sakinlərin mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq köçürülməsinin təmin edilməsi Rayon Mənzil Kommunal Təsərrüfatı Birliyinə tapşırılsın.

Köçürülmə prosesinin həyata keçirilməsi zamanı ictimai asayişin qorunmasının təmin edilməsi Rayon Polis İdarəsinə tapşırılsın.

Sakinlərin yeni mənzillərinə dair orderlər ilə təmin olunması Rayon İcra Hakimiyyəti Başçısı Aparatının Hüquq şöbəsinə tapşırılsın.

Sakinlərin...Dövlət reyestrindən çıxarıla birlikdə texniki pasportla təmin edilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Yanında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidmətinin Bakı Şəhəri Ərazi İdarəsinin rəhbərliyindən xahiş olunsun.

B. Ərizəçinin evinin sökülməsi

13. Ərizəçinin sözlərinə görə 2009-cu ilin ikinci yarısında NRİH-nin işçiləri şifahi şəkildə ondan evini tərk etməsini və kompensasiya kimi A.M.Cümə küçəsində, yerində əvvəllər qəbiristanlığın yerləşdiyi ərazidə inşa edilməkdə olan yeni beş otaqlı mənzilə yaşayış orderini qəbul etməyi tələb etmişlər. Ərizəçi bu tələbin hüquqi əsasını onlardan soruşduqda, ona bunun "Hökumətin tapşırığı" olduğu bildirilmişdir.

14. Ərizəçi bundan imtina edərək evindən çıxmaq niyyətinin olmadığını bildirmişdir. O qeyd etmişdir ki, hər bir halda bunun baş tutması üçün o, evinin və onun altındakı torpaq sahəsinin bazar dəyərində kompensasiyanın pul şəklində əvvəlcədən ödənilməsini tələb edəcəkdir.

15. Ərizəçinin sözlərinə görə onun qonşuları da eyni vəziyyətlə üzləşmiş və bir çoxu NRİH-nin təzyiqlə altında onların dediyinə razılaşmışlar. Onlar evlərini tərk edərək, təklif olunan yaşayış

orderlərini qəbul etmişlər. Tezliklə hakimiyyət orqanları onların evlərini sökməyə başlayıb. Qonşuluqda geniş miqyaslı söküntü işlərinin həyata keçirilməsi (o cümlədən ərizəçinin evi ilə qonşuluqda olan və ya ona birbaşa bitişik bəzi divarların və hasarların dağıdılması), bununla birlikdə elektrik enerjisinin kəsilməsi və onun evinin ətrafında dağıntı qalıqlarının toplanması nəticəsində ərizəçi və onun ailəsi artıq burada qalmağın mümkün olmadığı fikrinə gəlmiş və 2009-cu ilin oktyabrında evi tərk etməli olmuşlar. Lakin ərizəçinin anası evdə qalmışdır.

16. Ərizəçinin sözlərinə görə 2009-cu il 8 dekabrda NRİH onun anasını evdən çıxararaq evi sökməyə başlamışdır. Ev sayı məlum olmayan gün keçdikdən sonra sökülmüş və ərizəçinin əşyaları içəridə qalmışdır.

C. Mülki iş

1. Ərizəçinin mülki iddiası

17. 2009-cu il 8 dekabrda ərizəçi NRİH-nin hərəkətlərindən Nərimanov Rayon Məhkəməsinə iddia ərizəsi vermişdir. Ərizəçi məhkəmədən cavabdehin onun xüsusi mülkiyyətindən istifadə hüququnun pozmasının qarşısının alınmasını, mülkiyyətinin əvvəlki vəziyyətinin bərpa etmək göstərişinin verilməsini və ya bu, artıq mümkün olmadıqda vurulmuş maddi ziyanı görə 500 000 Azərbaycan manatı (AZN), mənəvi ziyanı görə 200 000 AZN və 2009-cu ilin dekabrından məhkəmə qərarının icrasına qədər olan müddət üçün vurulan ziyanı görə gündəlik 500 AZN verilməsi vəzifəsinin cavabdehin üzərinə qoyulmasını xahiş etmişdir. Sonradan BŞİH, Maliyyə Nazirliyi və Azyevro LAU MMC NRİH ilə birgə iş üzrə cavabdeh qismində cəlb edilmişlər.

18. NRİH ərizəçinin məhkəmə işə ilə bağlı bildirmişdir ki, ərizəçinin yaşadığı məhəllədən sakinlərin köçürülməsi BŞİH tərəfindən 2004-cü il 14 mayda qəbul edilmiş sərəncamla təsdiq edilmiş "mühüm dövlət layihəsi" ilə bağlı həyata keçirilmişdir. NRİH bu sərəncamın hüquqi əsası kimi 2009-cu ilin 1 oktyabr tarixinə qədər qüvvədə olmuş 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsini göstərmişdir (həmin tarixdə onun yerinə yeni Mənzil Məcəlləsi qüvvəyə minmişdir).

19. 2010-cu il 2 martda NRİH məhkəmədən ərizəçinin (artıq sökülmüş) evinin və ona kompensasiya kimi təklif edilmiş beş otaqlı mənzilin bazar dəyərinin qiymətləndirilməsi üçün ekspertizanın təyin edilməsini xahiş etmişdir. Ərizəçi bu xahişə etiraz edərək, inter alia, onun yeni mənzili qanuni kompensasiya kimi qəbul etməkdən imtina etdiyi və tələbinin predmetinin onun xüsusi mülkiyyətinə müdaxilənin qanunsuzluğu təşkil etdiyi üçün yeni mənzilin bazar dəyərinin müəyyən edilməsinin yersiz olduğunu qeyd etmişdir.

20. 2010-cu il 2 martda Nərimanov Rayon Məhkəməsi ekspert qiymətləndirməsinin aparılması barədə qərar qəbul etmişdir. Ərizəçi müxtəlif dəlillər gətirərək bu qərara etiraz etmişdir. Bir neçə apellyasiya şikayətindən sonra qərar Ali Məhkəmənin 2010-cu il 22 iyun tarixli və Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 2010-cu il 28 iyul tarixli qərarları ilə ləğv olunmuşdur. Qərarın ləğv edilməsinin əsası kimi birinci instansiya məhkəməsinin xahiş olunan qiymətləndirmənin aparılması üçün təyin edilmiş ekspertin düzgün kateqoriyadan olmadığı müəyyən edilmişdir. Bundan sonra ekspert qiymətləndirməsinin aparılması üçün hər hansı ekspertiza təyin olunmamışdır.

2. Birinci instansiya məhkəməsinin işin mahiyyəti üzrə qəbul etdiyi qərar

21. Nərimanov Rayon Məhkəməsi 2010-cu il 4 noyabrda qəbul etdiyi qətnamə ilə ərizəçinin tələbini rədd etmişdir.

22. Qətnamənin təsviri hissəsində məhkəmə ilk növbədə evin ərizəçinin xüsusi mülkiyyətində olduğunu təsdiq etmişdir. Bununla belə o qeyd etmişdir ki, ərizəçi torpaq sahəsi üzərindəki mülkiyyət hüququnu rəsmiləşdirməmişdir və buna görə də torpaqla bağlı hər hansı tələb irəli sürə bilməz.

23. Məhkəmə, həmçinin BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamını nəzərə almışdır. O daha sonra qeyd etmişdir ki, 2007-ci və 2009-cu illər ərzində BŞİH və NRİH ərizəçinin yaşadığı məhəllədəki “köhnə, yataqxana tipli və özütikili evlərin” sakinlərinin köçürülməsi “problemləri” ilə bağlı bir-birləri ilə təmasda olmuş və 2009-cu il 24 aprelə NRİH əvvəllər qəbiristanlığın yerləşdiyi ərazidəki boş sahədə yeni yaşayış evlərinin inşası üçün özəl şirkətlə (Azyevro LAU) müqavilə bağlamaq barədə qərar qəbul etmişdir. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, ərizəçiyə bu binalardan birində NRİH-nin 2009-cu il 24 aprel tarixli sərəncamı ilə onun adına rəsmiləşdirilmiş 2009-cu il 29 sentyabr tarixli yaşayış orderi əsasında beş otaqlı mənzil “verilmiş”dir.

24. Məhkəmə xüsusi mülkiyyətin dövlət ehtiyacları üçün alınması ilə bağlı Mülki Məcəllənin 157.9-cu maddəsinə istinad etmiş, lakin nə həmin normanın ərizəçinin işinə tətbiq edilməsinin mümkün olub-olmadığını müəyyən etməyə, nə də ərizəçinin həmin normanın tələblərinə uyğun olaraq evindən məhrum edilib-edilmədiyini aydınlaşdırmağa səy göstərmişdir.

25. Məhkəmə daha sonra 2009-cu il 1 oktyabra qədər qüvvədə olmuş Mənzil Məcəlləsinin müxtəlif normalarına istinad etmişdir. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, 1982-ci il Mənzil Məcəlləsi 2009-cu il 29 sentyabrda ərizəçiyə yaşayış orderi verilən zaman hələ də qüvvədə idi. Məhkəmə xüsusilə 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin vətəndaşlara “dövlət mənzil fondu” və ya “ictimai mənzil fondu”na məxsus yaşayış binalarından yaşayış sahələrinin ayrılması qaydasını təsbit edən 10 § 4, 40 § 1, 41, 89, 90 § 1, 91, 94 § 1, 96 § 1 və 135-ci maddələrinə istinad etmişdir.

26. Məhkəmə qət etmişdir ki, BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamı “qüvvədə” idi və yeni inşa edilmiş binada beş otaqlı mənzilə ərizəçinin adına yaşayış orderinin verilməsi 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin 41-ci və 135-ci maddələrinin mənasında onun evinin əvəzinə “kompensasiya” olmuşdur. Bu səbəblərə görə məhkəmə ərizəçinin cavabdehin hərəkətlərinin qanunsuz olması barədə iddiasının əsassız olduğunu qət etmişdir.

27. Bundan əlavə, qiymətləndirmə üçün ekspertizanın aparılması barədə 2010-cu il 2 mart tarixli qərar ləğv olunsada, NRİH bununla belə ərizəçiyə təklif edilmiş yeni mənzilin bazar dəyərini qiymətləndirən “ekspert rəyi” əldə edərək məhkəməyə təqdim etmişdir. Bu rəyə görə yeni mənzilin qiyməti köhnə evin qiymətindən yüksək olmuşdur. Məhkəmə hesab etmişdir ki, ərizəçiyə verilmiş kompensasiya ədalətli olmuşdur. Belə ki, ümumi sahəsi 123 kv.m. olan yeni mənzil ərizəçinin evindən daha geniş, dəyəri ərizəçinin evindən daha yuxarı olmuşdur. Buna görə də məhkəmə hesab etmişdir ki, ərizəçinin maddi ziyanla bağlı tələbi (o, evin bazar dəyərini nağd şəkildə ödənilməsinə tələb edirdi) əsassız olmuşdur.

28. Bundan sonra məhkəmə ərizəçinin mənəvi ziyanla bağlı tələbini rədd edərək onun hər hansı mənəvi ziyana məruz qaldığını sübut edə bilmədiyini qət etmişdir.

3. Apellyasiya şikayətləri

29. Ərizəçi 2010-cu il 4 noyabr tarixli qətnamədən apellyasiya şikayəti verərək, inter alia, aşağıdakı dəlilləri irəli sürmüşdür: Birinci instansiya məhkəməsi ərizəçinin evinin ictimai maraqlar naminə özgəninkiləşdirildiyini bildirsə də, “özgəninkiləşdirmənin” Konstitusiyanın müvafiq tələblərinə və Mülki Məcəllənin müvafiq normalarına (xüsusilə Mülki Məcəllənin 157.9-cu və 207-ci maddələri) uyğun şəkildə həyata keçirilmədiyinə münasibət bildirməmişdir;

Mülkiyyətindən de facto məhrum etmə qanunsuz olmuşdur. Belə ki, qanunda nəzərdə tutulmuş qaydaya uyğun olaraq özgəninkiləşdirmə barədə hər hansı qərar qəbul edilməmişdir. Xüsusilə, cavabdehin məhkəmə prosesində göstərdiyi özgəninkiləşdirmənin əsasları qanunda nəzərdə tutulmuş özgəninkiləşdirmə üçün hüquqi əsaslardan hər hansı birinə uyğun deyildir və qanunun tələb etdiyi kimi özgəninkiləşdirmə ilə bağlı Nazirlər Kabineti tərəfindən hər hansı qərar qəbul edilməmişdir;

Birinci instansiya məhkəməsi qərarını səhvən 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin müdaxilənin baş verdiyi zaman (ərizəçinin mövqeyinə görə bu, 2009-cu ilin dekabrında, evinin söküldüyü vaxt baş vermişdir) artıq qüvvədə olmamış müxtəlif müddəaları ilə əsaslandırılmışdır;

Qətnamənin onun torpaq sahəsinə olan tələbini rədd edən hissəsi qanunsuz olmuşdur. Belə ki, Prezident tərəfindən 1997-ci il 10 yanvarda imzalanmış Fərmanla təsdiq edilmiş Qaydalara görə (aşağıda 58-ci bəndə bax) xüsusi mülkiyyətdə olan evlərin altındakı torpaq sahələri həmin evlərin sahiblərinə verilir. Buna görə də o, torpaq sahəsi üzərində mülkiyyət hüququnu rəsmi qeydiyyatdan keçirməsə də, evin mülkiyyətçisi olduğu üçün, həmin torpaq sahəsinin də qanuni mülkiyyətçisi idi.

30. NRİH Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə verdiyi izahatda digər məsələlərlə yanaşı qeyd etmişdir ki, ərizəçi ona kompensasiya kimi verilmiş beş otaqlı mənzildən imtina etdiyi üçün NRİH ona eyni yeni tikilmiş binada iki mənzilin (biri 1 otaqlı, digəri 4 otaqlı) yaşayış orderini vermişdir. Lakin izahı verilməyən səbəblərdən bu iki orderin tarixi kimi ilk dəfə təklif olunmuş beş otaqlı mənzilin orderi kimi 2009-cu il 29 sentyabr göstərilmişdir (yuxarıda 13-cü və 23-cü bəndlərə bax).

31. Bakı Apellyasiya Məhkəməsi 2011-ci il 18 mart tarixli qətnaməsində əsas etibarını ilə Nərimanov Rayon Məhkəməsinin qətnaməsinin dəlillərini təkrarlamış və həmin məhkəmənin 2010-cu il 4 noyabr tarixli qətnaməsini, ərizəçinin maddi ziyanla bağlı tələbinin rədd edilməsi hissəsi istisna olmaqla, qüvvədə saxlamışdır. Bakı Apellyasiya Məhkəməsi həmin hissədə qətnaməni ləğv etmiş və “maddi ziyana görə kompensasiya kimi” ərizəçiyə A.M.Cümə küçəsində yerləşən iki yeni mənzil (əvvəllər təklif edilmiş 5 otaqlı mənzil əvəzinə biri 1 otaqlı və digəri 4 otaqlı iki mənzil) verilməsini qəet etmiş və mənzillərin ərizəçiyə verilməsi ilə bağlı formallıqları həyata keçirməyi NRİH-yə tapşırılmışdır.

32. Ərizəçi hüquqi məsələlərlə bağlı kassasiya şikayəti verərək əvvəlki şikayətinin dəlillərini təkrarlamış və onları daha da dəqiqləşdirmişdir. O, xüsusilə aşağıdakıları qeyd etmişdir:

a) Onun tələbi mövcud qanunvericiliyin mənasında evinin sökülməsinin qanunsuz olduğunu müəyyən etməklə, həmçinin həmin qanunsuz əmələ görə pul şəklində kompensasiyanın ödənilməsinin təmin edilməsi ilə bağlı olsa da, məhkəmələr onun tələbinə məhəl qoymamış və mülkiyyət hüquqlarına müdaxilənin qanunsuzluğuna qiymət verməmişlər. Bunun əvəzinə, onlar cavabdehlər tərəfindən ona verilən mənzilləri (birinci 5 otaqlı mənzil, sonra 1 və 4 otaqlı mənzillər) “kompensasiya” kimi qəbul etməyə məcbur etmişlər. O, isə dəfələrlə və qanuni olaraq bu mənzilləri kompensasiya kimi qəbul etməkdən imtina etmişdir.

b) Onun mülkiyyətinə müdaxilə 2009-cu ilin dekabrında baş vermişdir və buna görə də 1982-ci il Mənzil Məcəlləsi bu vəziyyətə tətbiq oluna bilməzdi. Hər bir halda hətta Məcəllənin məhkəmələr tərəfindən istinad edilmiş normaları belə düzgün tətbiq olunmamışdır. Belə ki, bu normalar xüsusi mülkiyyətdə olan evlərə və mənzillərə deyil, “dövlət və ya ictimai mənzil fonduna” aid olan mənzillərə tətbiq olunurdu.

c) Məhkəmələr, həmçinin Ali Məhkəmə Plenumunun 2003-cü il 14 fevral tarixli qərarını da düzgün tətbiq etməmişlər. Belə ki, həmin qərar icazəsiz olaraq zəbt edilmiş torpaq sahələrində inşa edilmiş binalarla bağlı yerli icra hakimiyyəti orqanları və bələdiyyələrin səlahiyyəti ilə əlaqədar idi. Lakin ərizəçinin işində evə bitişik həyətdən ibarət torpaq sahəsi evin mülkiyyətçisi olduğu üçün onun qanuni istifadəsində idi. Bundan əlavə, mövcud qanunvericiliyə görə o, torpaq sahəsi üzərində mülkiyyət hüququnu pulsuz əldə edə bilərdi.

d) Məhkəmələrin qərarlarını əsaslandırmaq üçün NRİH tərəfindən təqdim edilmiş “ekspert rəyi”nə istinad etməsi qəbuledilməzdir. Belə ki, həmin sənəd ixtisaslı ekspert tərəfindən deyil, heç bir lazımı səlahiyyətə və müvafiq ixtisasa malik olmayan şəxs tərəfindən verilmiş, mülkiyyətin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq standartlara əsaslanmamış, özbaşına götürülmüş rəqəmlər üzərində qurulmuş və burada bir sıra səhvlərə yol verilmişdir.

e) müvafiq qanunvericiliyə görə xüsusi mülkiyyətdə olan əmlak aşağıdakı hallarda qanuni şəkildə dövlət maraqları üçün özgəninkiləşdirilə bilər: (i) Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin 4-cü bəndi (aşağıda 36-cı bəndə bax) və Mülki Məcəllənin 157.9-cu maddəsinin (aşağıda 52-ci bəndə bax) tələblərinə uyğun olaraq əvəzini əvvəlcədən ödəməklə dövlət ehtiyacları üçün özgəninkiləşdirmə; (ii) Mülki Məcəllənin 203.3.3-cü və 207-ci maddələrinə (aşağıda 54-55-ci bəndlərə bax) və 2009-cu il tarixli Mənzil Məcəlləsinin 31-ci maddəsinə (aşağıda 49-50-ci bəndlərə bax) uyğun olaraq mülkiyyətçinin razılığı ilə dövlət tərəfindən əmlakın satın alınması; və ya, (iii) Mülki Məcəllənin 203.3-cü maddəsində müəyyən edilmiş digər xüsusi hallar (aşağıda 54-cü bəndə bax).

Lakin yuxarıda göstərilmiş bu qaydalardan hər hansı birinə əməl olunmamış və məhkəmələr bununla bağlı hər hansı hüquqi və ya faktiki qiymətləndirmə verməmişlər.

(f) Mülkiyyət hüquqlarına müdaxilə zamanı, inter alia, Konvensiyanın 8-ci maddəsi və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi də pozulmuşdur.

33. Ərizəçi evindən qanunsuz olaraq məhrum edildiyini təkidlə bildirmiş və istəmədiyi yeni mənzilləri kompensasiya kimi qəbul etməkdən davamlı və qanuni olaraq imtina etsə də, aşağı instansiya məhkəmələri onu bu qanunsuz kompensasiyanı qəbul etməyə məcbur etmişlər.

34. 2011-ci il 8 iyulda Ali Məhkəmə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 2011-ci il 18 mart tarixli qərarını qüvvədə saxlayaraq həmin qərarın dəlillərini təkrar etmişdir. Ali Məhkəmənin qərarında ərizəçi tərəfindən irəli sürülmüş dəlillərdən heç birinə münasibət bildirilməmişdir.

II. MÜVAFİQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 1995-ci il Konstitusiyası

35. Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin 1-ci hissəsində qeyd edilir:

“Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur”.

36. Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin 4-cü hissəsində qeyd edilir:

“Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər”.

B. 2009-cu il 1 oktyabra qədər qüvvədə olmuş Mənzil Məcəlləsi

37. 4-cü maddəyə görə “mənzil fondu”nu Azərbaycan SSR ərazisində olan yaşayış evləri, habelə başqa tikililərdəki yaşayış sahələri təşkil edir. “Dövlət mənzil fondu” dövlətə məxsus olan yaşayış sahələrindən ibarət idi. “İctimai mənzil fondu”nu kolxozlara və başqa kooperativ təşkilatlarına, onların birliklərinə, həmkarlar ittifaqı təşkilatlarına və digər ictimai təşkilatlara məxsus yaşayış evləri təşkil edirdi. Mənzil-tikinti kooperativlərinə məxsus yaşayış evləri mənzil-tikinti kooperativləri fondunu təşkil edirdi. 1994-cü il 1 noyabr dəyişiklikləri nəticəsində “fərdi mənzil fondu” anlayışı yaranmışdır ki, bura da vətəndaşların xüsusi mülkiyyətində olan yaşayış evləri və mənzilləri daxil idi.

38. Məcəllənin 10-cu maddəsinin 4-cü hissəsində qeyd edilirdi ki, Qanunda nəzərdə tutulmuş əsaslarla və qaydada müəyyən edilən hallardan başqa, heç kim yaşadığı sahədən çıxarıla bilməz və heç kimin yaşadığı sahədən istifadə hüququ məhdudlaşdırıla bilməz.

39. Məcəllənin 28-50-ci maddələri Məcəllənin “Dövlət və ictimai mənzil fondu evlərində yaşayış sahəsi verilməsi” adlanan III Bölməsinin 1-ci fəslinə daxil idi. Bu maddələrdə mənzil şəraitini yaxşılaşdırmağa ehtiyacı olan Azərbaycan SSR vətəndaşlarının dövlət və ya ictimai mənzil fonduna daxil olan yaşayış sahələrində yeni mənzil almaq hüququnu nəzərdə tutur və müvafiq qayda və prosedurları təsbit edirdi.

40. Xüsusilə, 40-cı maddənin 1-ci hissəsində Azərbaycan SSR-də “mənzil sahəsi norması” adambaşına on iki kvadratmetr müəyyən edilirdi.

41. 41-ci maddədə qeyd edilirdi ki, yaşamaq üçün vətəndaşlara verilən yaşayış sahəsi həmin yaşayış məntəqəsinin şəraitinə müvafiq surətdə abad olmalı, müəyyən edilmiş sanitariya tələblərinə və texniki tələblərə cavab verməlidir. Vətəndaşlara yaşayış sahəsi mənzil sahəsi norması həddində (40-cı maddənin birinci hissəsi), lakin Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin təyin etdiyi qaydada müəyyən olunan ölçüdən az olmayaraq verilirdi.

42. Məcəllənin 51-99-cu maddələri Məcəllənin “Dövlət və ictimai mənzil fondu evlərində yaşayış sahəsindən istifadə” adlanan III Bölməsinin 2-ci fəslinə daxil idi. Bu maddələr, inter alia, icarədarların yaşayış sahələrindən istifadə zamanı hüquq və öhdəlikləri, həmçinin icarədarların mənzillərindən çıxarılmasının və çıxarılma zamanı yeni mənzil ilə təmin edilmələrinin qaydalarını təsbit edirdi.

43. Xüsusilə, 89-cu maddəyə görə dövlət və ya ictimai mənzil fonduna daxil olan yaşayış sahəsindən çıxarma hallarına yalnız qanunla müəyyən edilmiş əsaslar üzrə və məhkəmə qaydasında yol verilir. Ancaq yaşayış sahəsini özbaşına tutmuş və ya uçmaq qorxusu olan evlərdə yaşayan şəxslərin prokurorun sanksiyası ilə inzibati qaydada çıxarılmasına yol verilir. Vətəndaşlar yaşayış sahəsindən çıxarılmırsa, onlar eyni zamanda başqa yaşayış sahəsi ilə təmin olunurdu.

44. 90-cı maddənin 1-ci bəndinə görə vətəndaşlar, inter alia, yaşayış sahəsinin yerləşdiyi ev sökülməli olduqda, başqa abad yaşayış sahəsi verilməklə dövlət və ictimai mənzil fondunun yaşayış evlərindən çıxarıla bilərlər.

45. 91-ci maddəyə görə yaşayış sahəsinin yerləşdiyi ev dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün torpaq sahəsinin alınması ilə əlaqədar sökülməli, habelə ev (yaşayış sahəsi) yenidən qurulub qeyri-yaşayış evinə çevrilməli olduqda, həmin evdən (yaşayış sahəsindən) çıxarılan vətəndaşlara başqa abad yaşayış sahəsi torpaq sahəsinin ayrıldığı və ya yenidən qurulmalı olan evin (yaşayış sahəsinin) verildiyi dövlət, kooperativ təşkilatı və ya digər ictimai təşkilat tərəfindən verilir. Evin sökülməsinin başqa hallarında həmin evdən çıxarılan vətəndaşlara digər abad yaşayış sahəsi yerli xalq deputatları Sovetinin icraiyyə komitəsi tərəfindən verilir.

46. 94-cü maddənin 1-ci hissəsinə görə vətəndaşlara çıxarma ilə əlaqədar verilən digər abad yaşayış sahəsi Mənzil Məcəlləsinin 41-ci və 42-ci maddələrinin tələblərinə cavab verməli və əvvəlki mənzildən kiçik olmamalı idi.

47. 96-cı maddənin 1-ci bəndinə görə vətəndaşlara yaşayış sahəsindən çıxarma ilə əlaqədar verilən digər yaşayış sahəsi sanitariya tələblərinə, texniki tələblərə cavab verməli və həmin yaşayış məntəqəsində olmalı idi.

48. 135-ci maddəyə görə torpaq sahələrinin dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün alınması ilə əlaqədar vətəndaşların şəxsi mülkiyyətindəki yaşayış evləri söküldükdə, həmin vətəndaşlara, onların ailə üzvlərinə, habelə bu evlərdə daimi yaşayan başqa vətəndaşlara dövlət və ya ictimai mənzil fondu evlərində müəyyən edilmiş normalar üzrə mənzil verilir və ya yaşayış evlərinin mülkiyyətçilərinə onların arzusuna görə ya sökülən evlərin, tikililərin və qurğuların dəyəri ödənilir, ya da bu evlərin, tikililərin və qurğuların materiallarından öz istədikləri kimi istifadə etmək hüququ verilir.

C. 2009-cu il 1 oktyabrdan qüvvədə olan Mənzil Məcəlləsi və onun tətbiqi ilə bağlı Prezidentin müvafiq fərmanı: 49. 2009-cu il Mənzil Məcəlləsinin 31-ci maddəsinə görə torpaq sahəsi dövlət ehtiyacları üçün alındıqda onun üzərində yerləşən özəlləşdirilmiş yaşayış sahəsi dövlət satınalması yolu ilə mülkiyyətçidən alınma bilər. Satınalma qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Nazirlər Kabineti) tərəfindən müəyyən edilir və inter alia, Nazirlər Kabinetinin satınalma barədə qərar qəbul etməsini (torpaq sahəsinin özgəninkiləşdirilməsi qərarı ilə birlikdə), bu qərarın dövlət əmlak reyestrində qeydiyyatdan keçirilməsini, qərar barədə qeydiyyatdan sonra və planlaşdırılan satınalmadan ən azı bir il əvvəl mülkiyyətçiyə xəbər verilməsini və satınalma qiyməti, köçmə ilə bağlı müxtəlif ödənişlər, ödəmənin qrafiki və digər şərtlər barədə mülkiyyətçi ilə qarşılıqlı razılığa gəlinməsinə tələb edirdi. Qərar barədə mülkiyyətçiyə xəbər verildikdən sonrakı bir il müddətində mülkiyyətçinin razılığı olmadan əmlak satın alınma bilməz. Həmin müddət keçdikdən sonra mülkiyyətçi razılığını verməzsə və ya satınalmanın qiyməti və ya digər şərtləri ilə razılaşmazsa, Nazirlər Kabineti satınalma qərarı barədə mülkiyyətçiyə xəbər verildiyi tarixdən iki ildən artıq müddət keçmədən mübahisənin həll edilməsi və ya məcburi satınalma barədə göstəriş verilməsi üçün məhkəməyə müraciət edə bilər. 50. 2009-cu il tarixli Mənzil Məcəlləsinin tətbiqinin müxtəlif aspektləri ilə bağlı Prezident tərəfindən 2009-cu il 27 avqustda imzalanmış və hazırda qüvvədə olan 153 nömrəli Fərmanda Nazirlər Kabineti 2009-cu il tarixli Mənzil Məcəlləsinin 31-ci maddəsində istinad edilmiş “müvafiq icra hakimiyyəti orqanı” kimi müəyyən edilmişdir.

51. Hazırkı işdəki hadisələr baş verdikdən sonra 2010-cu il 20 aprel tarixində “Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında” Qanunun qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq 31-ci maddənin mətninə dəyişiklik edilmiş, ilkin redaksiya tamamilə ləğv edilmiş və ümumi şəkildə “Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında” Qanuna istinad edilmişdir. Qanun xüsusi mülkiyyətdə olan əmlakın dövlət tərəfindən satın alınması qaydasını daha geniş şəkildə tənzim edir.

D. 2000-ci il tarixli Mülki Məcəllə və onun tətbiqi ilə bağlı Prezidentin müvafiq Fərmanı

52. Mülki Məcəllənin 157.9-cu maddəsinin 2004-cü il 30 iyuna qədərki redaksiyasında qeyd edilirdi:

“Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar tələb etdikdə, dövlət tərəfindən mülkiyyət yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda və bazar dəyərinə uyğun kompensasiya əvvəlcədən ödənilməklə alınabilir”.

157.9-cu maddənin mətni sonrada 2004-cü il 1 iyunda qəbul edilmiş və 2004-cü il 30 iyunda qüvvəyə minmiş 677-IIQD nömrəli Qanunla dəyişiklik edilmişdir. Burada qeyd edilir:

“Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar tələb etdikdə, dövlət tərəfindən mülkiyyət yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda yolların və digər kommunikasiya xətlərinin çəkilməsi, sərhədboyu zolaqda dövlət sərhədinin mühafizəsinin təmin edilməsi, müdafiə əhəmiyyətli obyektlərin tikilməsi məqsədi ilə müvafiq dövlət hakimiyyət orqanının (Nazirlər Kabineti) qərarı ilə və bazar dəyərinə uyğun kompensasiya əvvəlcədən ödənilməklə alınabilir”.

2007-ci il 31 avqustda qüvvəyə minmiş 2007-ci il 17 aprel tarixli, 315-IIIQD nömrəli Qanunun 8-ci maddəsinə uyğun olaraq Mülki Məcəllənin 157.9-cu maddəsinin mətnindən “ictimai ehtiyaclar” sözləri çıxarılmışdır.

Hazırkı işdəki hadisələr baş verdikdən sonra 2012-ci il 20 apreldə qəbul edilmiş və 2012-ci il 6 iyunda qüvvəyə minmiş 332-IVQD nömrəli Qanunla mətndə yeni dəyişiklik edilmiş və o, aşağıdakı redaksiyada verilmişdir:

“Dövlət ehtiyacları tələb etdikdə, dövlət tərəfindən mülkiyyət yalnız [“Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında”](#) Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hallarda dövlət əhəmiyyətli yolların və digər kommunikasiya xətlərinin çəkilməsi və quraşdırılması, sərhədboyu zolaqda dövlət sərhədinin etibarlı mühafizəsinin təmin edilməsi, müdafiə və təhlükəsizlik əhəmiyyətli obyektlərin tikilməsi, dövlət əhəmiyyətli dağ-mədən sənayesi obyektlərinin tikilməsi məqsədi ilə alınır”.

53. 2000-ci il tarixli Mülki Məcəllənin tətbiqinin müxtəlif aspektləri ilə bağlı Prezidentin 2000-ci il 25 avqust tarixli 386 nömrəli Fərmanında Prezidentin 2004-cü il 17 iyun tarixli 78 nömrəli Fərmanı ilə dəyişiklik edilmişdir. Mübahisənin meydana gəldiyi zaman qüvvədə olan həmin redaksiyada Nazirlər Kabineti Mülki Məcəllənin 157.9-cu maddəsində istinad edilmiş “müvafiq dövlət orqanı” kimi müəyyən edilmişdir.

54. Mülki Məcəllənin 203.3-cü maddəsinə qeyd edilmişdir:

“203.3. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş əsaslarla həyata keçirilən aşağıdakı tədbirlərdən başqa, əmlakın mülkiyyətçidən məcburi alınmasına yol verilmir:

203.3.1. öhdəliklər üzrə tutmanın əmlaka yönəldilməsi;

203.3.2. qanuna görə həmin şəxsə mənsub ola bilməyən əmlakın özgəninkiləşdirilməsi;

203.3.3. sahənin alınması ilə əlaqədar daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsi;

203.3.4. təsərrüfatsızcasına saxlanan mədəni sərəvətlərin satın alınması;

203.3.5. rekvizisiya;

203.3.6. müsadirə.

203.5. Fiziki və hüquqi şəxslərin mülkiyyətində olan əmlakın dövlətin və cəmiyyətin ehtiyacları üçün özgəninkiləşdirilməsi [Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının](#) 29-cu maddəsinin IV hissəsinə əsasən həyata keçirilir”.

55. Mülki Məcəllənin 207-ci maddəsində aşağıdakıları qeyd edilmişdir:

“Torpaq sahəsində olan binalara, qurğulara və ya digər daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququna xitam verilmədən həmin sahənin dövlət ehtiyacları üçün alınmasının mümkün olmadığı hallarda dövlət bu əmlakı satınalma yolu ilə ala bilər”.

56. Mülki Məcəllənin 243.1-ci maddəsinə görə başqa şəxsə mənsub torpaq sahəsində olan daşınmaz əmlakın mülkiyyətçisi həmin əmlakın yerləşdiyi torpaq sahəsi hissəsindən istifadə hüququna malikdir.

E. Torpaqla bağlı müvafiq daxili qanunvericilik

57. Torpaq islahatı haqqında 1996-cı il tarixli Qanunun 9-cu maddəsinə görə xüsusi mülkiyyətdə olan yaşayış evlərinin altında yerləşən torpaq sahəsi, həmçinin vətəndaşların qanuni istifadəsində olan həyətyanı sahələr və müxtəlif növ bağçalar (bununla bağlı həmçinin yuxarıda 56-cı bəndə bax) qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada əvəzi ödənilmədən dövlətin mülkiyyətindən istifadəçinin xüsusi mülkiyyətinə verilir.

58. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 10 yanvar tarixli, 534 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Vətəndaşların qanuni istifadəsindəki (fərdi yaşayış evlərinin, həyətyanı sahələrin, fərdi, kollektiv və kooperativ bağların, dövlət bağçılıq təsərrüfatının idarəçiliyindəki bağların) torpaqların onların mülkiyyətinə verilməsi haqqında Əsasnamənin 1-ci bəndinə görə vətəndaşların qanuni istifadəsində və ya icarəsində olan (fərdi yaşayış evlərinin, həyətyanı sahələrin, fərdi, kollektiv və kooperativ bağların, dövlət bağçılıq təsərrüfatının idarəçiliyindəki bağların) torpaqlar əvəzsiz olaraq onların mülkiyyətinə verilir. 2-6-cı bəndlər belə torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsi və maraqlı şəxslərin təşəbbüsü ilə mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatı qaydasını təsbit edir. 7-ci bəndə görə torpaq sahəsi üzərində mülkiyyət hüququ onun qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada dövlət mülkiyyət reyestrində qeydiyyatı keçdiyi tarixdən yaranır.

F. Ali Məhkəmə Plenumunun torpaqla bağlı qanunvericiliyin tətbiqi barədə 2003-cü il 14 fevral tarixli qərarı

59. Ali Məhkəmə Plenumunun qərarının 6-cı bəndində qeyd edilir ki, Torpaq Məcəlləsi və Mülki Məcəlləyə görə torpaq sahələri üzərində hüquqların dövlət torpaq kadastrında və dövlət torpaq reyestrində dövlət qeydiyyatına alınması məcburidir. Torpaq sahəsi mülkiyyət hüququnu təsdiq edən müvafiq sənəd olmadan tutulduqda belə tutma qanunsuz zəbt etmə hesab edilir.

60. Qərarın 15-ci bəndində Plenum məhkəmələrə xüsusi mülkiyyətdə olan torpaq sahələri üzərindəki icazəsiz tikililərə mülkiyyət hüququ ilə bağlı qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olduqları barədə təlimat vermişdir. Digər tərəfdən, qanunsuz zəbt edilmiş torpaq sahələrindəki icazəsiz tikililərin “taleyi” mübahisəli torpaq sahəsinin məxsus olduğu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və ya bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilir.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

61. Ərizəçi mülkiyyətinə müdaxilənin qanunsuz və əsassız olmasından şikayət etmişdir. Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsində qeyd edilmişdir:

“Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə və qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Yuxarıdakı müddəalar dövlətin, ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır”.

A. Ərizənin mümkünlüyü

62. Məhkəmə qeyd edir ki, bu ərizə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3 (a) bəndinin mənasında açıq-aşkar əsassız deyil. O daha sonra qeyd edir ki, o, hər hansı digər əsasla görə də mümkünsüz hesab edilə bilməz. Buna görə də ərizə mümkün elan olunmalıdır.

B. Ərizənin mahiyyəti

1. Tərəflərin izahatları

(a) Hökumət

63. Hökumət ərizəçinin evinin “BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamına uyğun olaraq dövlət orqanları tərəfindən ictimai ehtiyaclar üçün alındığını” bildirmişdir. Bu sərəncam Bakı şəhərinin Baş İnkişaf Planına əsaslanırdı. Ərizəçinin evi və sözü gedən ərazidəki digər binalar “gecəqondu”ya oxşayırdı və şəhərin görünüşünə xələl gətirirdi (Hökumət ərizəçinin yarı dağılmış vəziyyətdə olan evinin bəzi şəkillərini göndərmişdir). Ərizəçinin evi 2009-cu ilin sentyabrında sökülmüşdür.

64. Hökumət bildirmişdir ki, müdaxilə onun baş verdiyi 2004-cü il 15 may tarixində (BŞİH-nin sərəncamı bu tarixdə qəbul edilmişdi) qüvvədə olmuş maddi hüquq normalarına uyğun idi. Həmin vaxt ərizəçi evinin altında yerləşən torpaq sahəsinə hər hansı hüquqa malik deyildi. Eyni zamanda, bu vaxt evin özü də ərizəçinin xüsusi mülkiyyətində deyildi. Buna görə də həmin zaman qüvvədə olmuş 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin dövlət və ictimai mənzil fonduna daxil olan yaşayış sahələrinə dair normaları hazırkı işə tətbiq edilmişdir. Hökumət bildirmişdir ki, digər tərəfdən “ərizəçinin istinad etdiyi bütün hüquq normaları həmin tarixdən (2004-cü il 15 may) sonra qüvvəyə minmişdir və buna görə də hazırkı işdə tətbiq oluna bilməz”.

65. Hökumət bildirmişdir ki, ərizəçinin evi “özgəninkiləşdirilən” zaman yerli hakimiyyət orqanları 1982-ci il Mənzil Məcəlləsinin 40-cı, 41-ci, 90-cı, 91-ci, 94-cü və 96-cı maddəsinə uyğun hərəkət etmişlər və həmin müddəaların bütün tələblərinə əməl olunmuşdur. Hökumət daha sonra ölkə məhkəmələrinin qərarlarındakı əsaslandırmanı ümumiləşdirmiş və ərizəçiyə 1982-ci il Mənzil Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq evinə görə ədalətli kompensasiya ödənildiyini qeyd etmişdir. Torpaq sahəsinə gəlincə, Hökumət bildirmişdir ki, ərizəçi istər ölkə məhkəmələri, istərsə də Avropa Məhkəməsində işə baxılan zaman verdiyi izahatlarında həmin sahəyə hər hansı hüququnun olduğunu sübut edə bilməmişdir.

66. Nəhayət, Hökumət bildirmişdir ki, müdaxilə ərizəçinin üzərinə həddən artıq fərdi yük qoymamış və istifadə edilmiş vasitələrlə nail olunmasına çalışılan məqsəd arasında ağlabatan tarazlıq təmin edilmişdir. Evin sökülməsi şəhər planlaşdırılması ilə bağlı işlərlə əlaqəli olmuşdur və onun məqsədi bir vaxtlar sakinlərin özləri tərəfindən tikilmiş “gecəqonduları sökməklə” şəhərin görünüşünü abadlaşdırmaq idi.

(b) Ərizəçi

67. Ərizəçi evinin 2009-cu ilin dekabrında söküldüyünü və bu tarixin müvafiq vaxtda tətbiq edilməli olan özgəninkiləşdirmə qanunvericiliyinin müəyyən edilməsi məqsədləri üçün onun mülkiyyət hüquqlarına müdaxilə vaxtı hesab edilməli olduğunu bildirmişdir. BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamı Hökumətin də iddia etdiyi kimi əsl müdaxilə deyildi, belə ki, BŞİH-nin xüsusi mülkiyyəti özgəninkiləşdirmək səlahiyyəti yoxdur və 2009-cu ilin dekabrında ölkə məhkəmələrində iddia qaldırana qədər ona bu sərəncam barədə məlumat belə verilməmişdi.

68. Ərizəçi qeyd etmişdir ki, Bakı şəhərinin Baş İnkişaf Planı Azərbaycan SSR Nazirlər Şurasının 1987-ci il 18 may tarixli, 182 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir və 2005-ci ilə qədər olan dövrü əhatə etməsi nəzərdə tutulurdu. Lakin bu hadisəyə qədər həmin plana bir neçə il idi ki, əməl olunmurdu. Belə ki, dövlət orqanları şəhərin inkişafı ilə bağlı həmin planda nəzərdə tutulmuş bir sıra layihələri həyata keçirmişdi. Hər bir halda Baş İnkişaf Planının mövcudluğu dövlət orqanlarının Konstitusiyaya və mülkiyyətlə bağlı digər qanunvericilik aktlarına zidd hərəkətə yol verməsinə bəraət qazandıra bilməzdi.

69. Ərizəçi evinin “gecəqonduya” bənzəməsinə dair Hökumətin səsləndirdiyi iddia ilə razılaşmamışdır. O, Hökumət tərəfindən təqdim edilmiş şəkillərin evinin sökülməsinə başladıqdan sonra çəkildiyini qeyd etmişdir. Bundan əlavə, NRİH evinin pis vəziyyətdə olduğu qənaətidə idisə, məhkəməyə müraciət edərək, mülkiyyətçinin ağılabatan müddətdə evini təmir etməsini tələb edə bilərdi.

70. Ərizəçi bildirmişdir ki, evdən əlavə onun altında olan torpaq sahəsi də 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin mənasında onun “əmlakı” idi. O, bununla bağlı Mülki Məcəllənin 243.1-ci maddəsinə, Torpaq islahatı haqqında Qanunun 9-cu maddəsinə və Vətəndaşların qanuni istifadəsindəki torpaqların onların mülkiyyətinə verilməsi haqqında Əsasnaməyə (yuxarıda 56-58-ci bəndlərə bax) istinad etmişdir. Bu sənədlər ona torpaqdan istifadə etmək və əvəzi ödənilmədən onun üzərində mülkiyyət hüququ əldə etmək hüquqlarını verirdi.

71. Şikayətin mahiyyətinə gəlincə, ərizəçi ölkə məhkəmələrində irəli sürdüyü dəlillərini təkrar etmişdir (yuxarıda 29-cu və 32-ci bəndlərə bax). O xüsusilə qeyd etmişdir ki, ölkə məhkəmələrinin və Hökumətin istinad etdiyi 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin müddəaları bu işə tətbiq oluna bilməzdi. O təkrar etmişdir ki, dəfələrlə şikayət etməsinə baxmayaraq, ölkə məhkəmələri və Hökumət tətbiq edilməli olan qanunvericilik, o cümlədən Konstitusiyanın, Mülki Məcəllənin, yeni Mənzil Məcəlləsinin, prezidentin müvafiq fərmanlarının və digər normativ-hüquqi aktların müddəaları ilə bağlı mövqeyini bildirməmişdir.

72. Bundan əlavə, ərizəçi bildirmişdir ki, ona heç zaman daşınmaz əmlak və torpaq sahəsinin özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq əvvəlcədən pul şəklində kompensasiya təklif edilməmişdir. Bunun əvəzinə, ona köçürülmüş qəbiristanlığın yerində inşa edilmiş “barak tipli” binalardakı mənzillərə köçmək təklif olunmuşdur. Bu işə bütün həyatı boyu yaşadığı həyətyanı sahəsi olan özəl evi üçün nə qanuni, nə də ekvivalent kompensasiya hesab oluna bilməzdi. Bununla əlaqədar olaraq o, həmçinin evinin və NRİH tərəfindən verilmiş yeni mənzillərin bazar dəyərləri ilə bağlı verilmiş “ekspert rəyi” ilə də razılaşmamışdır. Onun sözlərinə görə bu sənəd müvafiq ixtisasa malik olmayan şəxs tərəfindən tərtib edilmiş və hər hansı şəkildə əhəmiyyətli dərəcədə yoxlanmamışdır.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

(a) Mübahisə predmeti olan evin və torpaq sahəsinin ərizəçinin “əmlakı” olub-olmaması məsələsi

73. Məhkəmə təkrar edir ki, 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci hissəsindəki “əmlak” konsepsiyası müstəqil mənaya malikdir və maddi nemətlər üzərində mülkiyyət hüququ ilə məhdudlaşmır. O, ölkə qanunvericiliyində müəyyən edilən formal təsnifata münasibətdə də müstəqildir. Maddi nemətlər kimi əmlak qismində çıxış edən bəzi digər hüquqlar və maraqlar da “mülkiyyət hüquqları” və beləliklə də, bu müddəanın məqsədləri üçün “əmlak” hesab oluna bilər (bax: “İatridis Yunanıstana qarşı” (İatridis v. Greece [GC], no. 31107/96, § 54, ECHR 1999-II)). “Əmlak” konsepsiyası yalnız “mövcud əmlak” ilə məhdudlaşmır və həmçinin ərizəçinin azından mülkiyyət hüququndan səmərəli istifadənin əldə edilməsi ilə bağlı ağılabatan və qanuni gözləntisinin olduğunu iddia edə biləcəyi əmlakı, o cümlədən tələbi əhatə edə bilər. “Gözlənti” sözü gedən mülkiyyət marağını nəzərdə tutan qanunvericilik normasına və ya hüquqi akta əsaslandıqda “qanuni” hesab edilir. Hər bir işdə bütünlükdə işin hallarının ərizəçiyə 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi ilə qorunan həqiqi marağa malik olma hüququnu verib-vermədiyi araşdırılmalıdır (bax: “Saqinadze və Digərləri Gürcüstana qarşı” (Saghinadze and Others v. Georgia, no. 18768/05, § 103, 27 May 2010, with further references)).

74. Ərizəçinin evinin 2005-ci ilin 8 oktyabrdan onun xüsusi mülkiyyətində olması və həmin tarixdən qabaq da mübahisəsiz istifadəsində olması faktı mübahisə doğurmur. Bu fakt ölkə məhkəmələri tərəfindən təsdiq edilmiş və ölkə səviyyəsində heç zaman mübahisələndirilməmişdir.

75. Evin altında olan və ümumi sahəsi 257 kv.m. torpaq sahəsinə gəlincə, Hökumət ərizəçinin torpağa hər hansı hüquqa malik olduğunu sübut edə bilmədiyini, ərizəçi isə torpağın evi ilə birlikdə onun “əmlakının” bir hissəsini təşkil etdiyini iddia etmişdir. 76. Məhkəmə qeyd edir ki, Azərbaycan hüquq sisteminə görə evin altında olan torpaq sahəsinə hüquq evin özünə olan hüquqa avtomatik olaraq daxil edilmir. Başqa sözlə, daşınmaz əmlakın mülkiyyətçisi əmlakın üzərində yerləşdiyi torpaq sahəsinin mülkiyyətçisi olmaya bilər. Belə ki, şəxs ev üzərində mülkiyyət hüququna malik ola, bununla yanaşı torpaq sahəsi isə dövlətin və ya bələdiyyənin mülkiyyətində qala bilər. Lakin Mülki Məcəllənin 243.1-ci maddəsinə görə başqa bir şəxsin istifadəsində olan torpaq sahəsi üzərində istifadə hüququ avtomatik olaraq torpaq üzərində yerləşən daşınmaz əmlakın mülkiyyətçisinə verilir (yuxarıda 56-cı bəndə bax). Bundan əlavə, xüsusi mülkiyyətdə olan evlərin altında yerləşən və dövlətin mülkiyyətində olan torpağın, evə bitişik həyətyanı sahələrinin “qanuni istifadəçiləri” olan şəxslər əvəzi ödənilmədən həmin torpaq üzərində xüsusi mülkiyyət hüququ əldə etmək hüququna malikdirlər. Onlar bu hüquqdan istifadə etsələr, dövlət qeydiyyatına alındığı andan torpaq üzərində mülkiyyət hüququ yaranır (Torpaq islahatı haqqına 1996-cı il tarixli qanunun və 1997-ci il tarixli Vətəndaşların qanuni istifadəsindəki torpaqların onların mülkiyyətinə verilməsi haqqında Əsasnamənin müvafiq müddəaları üçün yuxarıda 57-58-ci bəndlərə bax).

77. Ərizəçinin evinin altında yerləşən torpaq sahəsi və ona bitişik həyətyanı sahə üzərində mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatdan keçirilməsi üçün heç zaman müraciət etmədiyi doğrudur. Buna görə də, formal olaraq o, evinin sökülməsi zamanı torpaq üzərində mülkiyyət hüququna malik deyildi. Lakin mövcud qanunvericiliyə görə ərizəçi evin mülkiyyətçisi olduğu üçün mübahisə predmeti olan torpaq sahəsinin “qanuni istifadəçisi” idi. Bundan əlavə, milli qanunvericiliyə əsasən onun torpaq üzərində mülkiyyət hüququnu əvəzi ödənilmədən əldə edə bilmək kimi qanuni gözləntisi də var idi. Beləliklə də, ən gec 2005-ci il 8 oktyabrdan ərizəçi torpaq üzərində, onun “əmlak” hesab oluna bilməsi üçün kifayət edici dərəcədə mülkiyyət marağına malik idi.

78. Məhkəmə yuxarıdakıları nəzərə alaraq hesab edir ki, həm mübahisə predmeti olan ev, həm də torpaq sahəsi Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsinin mənasında ərizəçinin “əmlakı”nı təşkil edirdi.

(b) 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinə əməl olunması məsələsi

79. 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsində 3 fərqli qayda müəyyən edilmişdir: birinci bəndin birinci cümləsində təsbit edilmiş birinci qayda ümumi təbiətlidir və mülkiyyətdən dinc istifadə prinsipini bəyan edir; birinci bəndin ikinci cümləsində təsbit olunmuş ikinci qayda əmlakdan məhrumetməni əhatə edir və bunun bəzi şərtlərini müəyyənləşdirir; ikinci bənddə əks olunmuş üçüncü qaydada təsbit edilmişdir ki, dövlətlər digər hüquqlarla yanaşı ümumi maraqlar naminə mülkiyyətdən istifadəyə nəzarət edə bilər. Lakin bu qaydalar əlaqəsiz deyil: ikinci və üçüncü qaydalar mülkiyyətdən dinc istifadə hüququna konkret müdaxilə halları ilə bağlıdır və buna görə də birinci qaydada təsbit edilmiş prinsip prizmasından təfsir olunmalıdır (misal üçün bax: “Kozacıoğlu Türkiyəyə qarşı” (Kozacıoğlu v. Turkey [GC], no. 2334/03, § 48, 19 February 2009) və “Vistiņš və Perepjolkins Latviyaya qarşı” (Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia [GC], no. 71243/01, § 93, 25 October 2012)).

80. Məhkəmə qeyd edir ki, hazırkı işdə ərizəçinin əmlakına müdaxilə baş vermişdir. Belə ki, əmlak dövlət tərəfindən götürülmüş və ev sökülmüşdür. Bu müdaxilə 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin ikinci cümləsinin mənasında “əmlakdan məhrumetmə” hesab olunur. 81. Özgəninkiləşdirmə tədbiri 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinə uyğun olması üçün 3 şərtə cavab verməlidir: o, “qanunda nəzərdə tutulmuş şərtlərə uyğun olaraq” həyata keçirilməlidir (bu, dövlət orqanları tərəfindən hər hansı özbaşına hərəkətə yol verilməsini istisna edir), “ictimai maraqlara” cavab verməlidir və mülkiyyətçinin hüquqları ilə ictimaiyyətin maraqları arasında ədalətli tarazlıq təmin olunmalıdır.

81. Məhkəmə birinci şərtlə bağlı təkrar edir ki, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi dövlət orqanlarının əmlakdan dinc istifadəyə istənilən müdaxiləsinin qanuni olmasını tələb edir: həmin maddənin birinci bəndinin ikinci cümləsi əmlakdan məhrumetmənin “qanunda nəzərdə tutulmuş şərtlərə uyğun olaraq” həyata keçirilməsinə icazə verir. Bundan əlavə, demokratik cəmiyyətin əsas prinsiplərindən biri olan qanunun aliliyi Konvensiyanın bütün maddələrində ehtiva olunan bir məfhumdur (bax: yuxarıda qeyd edilmiş “İatridis” işi, 58-ci bənd; “Yunanıstanın keçmiş kralı və Digərləri Yunanıstana qarşı” (Former King of Greece and Others v. Greece [GC], no. 25701/94, § 79, ECHR 2000-XII) və “Broniovski Polşaya qarşı” (Broniowski v. Poland [GC], no. 31443/96, § 147, ECHR 2004-V)).

83. Hazırkı iş üzrə tərəflər müdaxilənin baş verdiyi tarix barədə fərqli mövqeyə malikdirlər. Onların fikrincə, bu amil müvafiq vaxtda tətbiq edilməli olan ölkə qanunvericiliyini müəyyən etmək baxımından əhəmiyyətli idi. Xüsusilə, Hökumət iddia etmişdir ki, müdaxilə BŞİH-nin 2014-cü il 14 may tarixli sərəncamının qəbul edildiyi vaxt baş vermişdir. Ərizəçi isə müdaxilənin 2009-cu ilin dekabrında, evinin söküldüyü vaxt baş verdiyini iddia etmişdir. Məhkəmə aşağıdakı təhlilinin bir hissəsində bu məsələyə münasibətini bildirəcəkdir.

84. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, tərəflərin evin sökülməsi vaxtı ilə bağlı mövqeləri də fərqlidir. Hökumət bunun 2009-cu ilin sentyabrında baş verməsini bildirmişdir. Lakin Hökumət bu mövqeyini təsdiq etmək üçün hər hansı sübut təqdim edə bilmədiyinə görə Məhkəmə ərizəçinin evinin tam şəkildə 2009-cu ilin dekabrında sökülməsi ilə bağlı dəfələrlə ölkə məhkəmələri və Avropa Məhkəməsinə etdiyi izahatları qəbul edir. 85. Hökumətin dövlət orqanları tərəfindən görülmüş tədbirlərin qanuniliyi məsələsinə gəlincə, Məhkəmə ərizəçinin evinin qanuni şəkildə “BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamına əsasən ictimai ehtiyaclar üçün alındığına” dair Hökumət tərəfindən səsləndirilən mövqeni aşağıdakı səbəblərə görə qəbul etməyin çətin olduğunu bildirir.

86. İlk öncədən Məhkəmə bəyanatın özünü çaşdırıcı hesab edir. O qeyd edir ki, BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamı ərizəçinin evi üzərində mülkiyyət hüququnu əldə etməsindən bir ildən artıq müddət əvvəl qəbul edilmişdir. 2005-ci il 8 oktyabrda BŞİH-nin özü mülkiyyət şəhadətnaməsini ərizəçiyə vermişdir (daha dəqiq BŞİH-nin Texniki İntinventarlaşdırma və Mülkiyyət Hüquqlarının Qeydiyyatı Şöbəsi; yuxarıda 7-ci bəndə bax). Belə olan halda, BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamına necə imzalandığı vaxtda ərizəçinin hələ də mülkiyyətində olmayan əmlakı “özgəninkiləşdirən” akt kimi baxılması aydın deyil.

87. Hər bir halda sonradan bu sərəncamdan evin sökülməsinə haqq qazandırmaq üçün istifadə edildiyindən, ərizəçinin 2005-ci il 8 oktyabrda evin üzərində mübahisəsiz mülkiyyət hüququ əldə etdikdən sonra bu sərəncama ərizəçinin xüsusi mülkiyyətinə müdaxilənin qanuni əsası kimi çıxış etməsinin mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək zəruridir.

88. Məhkəmə 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamın mətninə nəzər salaraq qeyd edir ki, bu sənədin hüquqi qüvvəsi icarə müqaviləsi əsasında özəl podratçıya torpaq sahəsi ayırmaq və podratçıya inkişaf layihəsinin dizaynını hazırlamağa icazə verməklə məhdudlaşdırdı. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi bu sərəncam barədə həmin ərazinin sakini kimi ərizəçiyə evinin faktiki sökülməsindən qabaq formal məlumat verilməmişdir. Sərəncamda xüsusi mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsini nəzərdə tutan və ya həmin ərazidə özəl və ya dövlət fondu mənzillərində yaşayan sakinlərin başqa yerə köçürülməsi ilə bağlı qərara istinad edən hər hansı müddəa olmamışdır. Əslində, sərəncamda açıq şəkildə qeyd edilirdi ki, “o, yalnız layihə dizaynının hazırlanması” və layihənin podratçısı tərəfindən müvafiq sənədlərin əldə edilməsi üçün əsas kimi çıxış edirdi. Belə olan halda və müvafiq özəlləşdirilmiş evlərin özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı sonradan BŞİH və ya hər hansı digər dövlət orqanı tərəfindən formal qərarlar qəbul edilmədiyindən, Məhkəmə hesab edir ki, BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamı öz-özlüyündə sözü gedən ərazidə yerləşmiş xüsusi mülkiyyətdə olan əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə açıq şəkildə icazə verən hüquqi sənədə bərabər tutula bilməz. 89. Bundan əlavə, Məhkəmə özgəninkiləşdirmə prosesinin qanuni şəkildə 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin bir sıra normalarına uyğun qaydada aparıldığı ilə bağlı Hökumətin mövqeyini qəbul etmir. Məhkəmə bununla əlaqədar həmin normaların iş aidiyyəti olmadığı və ya tətbiq edilməsinin mümkün olmadığı ilə bağlı ərizəçinin mövqeyi ilə razılaşır.

Xüsusilə, 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin 10-cu maddəsinin 4-cü bəndi ümumi xarakterli norma idi və mülkiyyət və ya mənzil hüquqlarına mümkün müdaxilənin konkret hallarını təsvir etmirdi. Həmin Məcəllənin 40-cü maddəsinin 1-ci bəndi dövlət və ya ictimai mənzil fonduna daxil evlərdə “yaşayış norması” məsələsini tənzim edirdi və özəl mülkiyyətdə olan evlərə tətbiq oluna bilməzdi. 41-ci, 89-cu maddələr, 90-cü maddənin 1-ci bəndi, 91-ci maddə, 94-cü maddənin 1-ci və 96-cı maddənin 1-ci bəndləri “dövlət və ya ictimai mənzil fonduna” daxil olan evlərin sakinlərinin evlərindən çıxarılması və köçürülməsi məsələlərini tənzim edirdi və buna görə də xüsusi mülkiyyətdə olan evlərə tətbiq oluna bilməzdi. Ölkə məhkəmələri tərəfindən 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsində istinad edilən müddəalardan yalnız 135-ci maddə özəl mülkiyyətdə olan evlərə tətbiq olunurdu. Bununla belə, o, sadəcə olaraq özgəninkiləşdirmə halında mülkiyyətçilərə kompensasiya ödənilməsi tələbini ümumi şəkildə təsbit edirdi (eyni zamanda belə görünür ki, sonradan özgəninkiləşdirməyə görə kompensasiya ilə bağlı qəbul edilmiş lex specialis xarakterli qanun bu müddəanı ləğv etmişdir). Nə 135-ci maddə, nə də yuxarıda qeyd edilmiş müddəalardan hər hansı biri özəl mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsi qaydasını müəyyən etməmiş və ya hər hansı dövlət orqanının bu qaydanı həyata keçirəcək səlahiyyətli qurum kimi müəyyən etməmişdir. Yuxarıdakı normalardan heç biri BŞİH və ya NRIH kimi yerli icra hakimiyyəti orqanlarına xüsusi mülkiyyətdə olan əmlakı özgəninkiləşdirmək və ya məhkəmə qərarı olmadan özəlləşdirilmiş evlərin mülkiyyətçilərini evlərindən çıxarmaq səlahiyyətini vermirdi.

90. Bu o deməkdir ki, hətta istinad edilmiş 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin müddələrinin ərizəçinin əmlakın mülkiyyətçisi olmadığı vaxtı BŞİH və NRIH-nin hərəkətlərinin müəyyən dərəcədə əsası kimi çıxış edə biləcəyi mübahisələndirilə bilsə də, 2005-ci il 8 oktyabr tarixində onun əmlak üzərində mübahisə doğurmayan mülkiyyət hüquqlarını əldə etməsindən sonra bu, artıq mümkün deyildi.

91. Ölkə məhkəmələri tərəfindən istinad edilən Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən 2003-cü il 14 fevralda qəbul edilmiş qərarın 6-cı və 15-ci bəndlərinə gəlincə (yuxarıda 59-60-cü bəndlərə bax), onların da ərizəçinin vəziyyətində tətbiq edilməsinin mümkünsüz olduğu görünür. Belə ki, bu müddəalar mülkiyyət şəhadətnaməsi ilə təsdiq edilmiş və daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyatdan keçmiş, bununla da xüsusi mülkiyyətdə olan evlərlə deyil, xüsusi mülkiyyətdə olan və ya zəbt edilmiş torpaqlardakı icazəsiz tikililərlə bağlı idi.

92. Bundan əlavə, Məhkəmənin bununla bağlı konkret xahişinə baxmayaraq, nə Hökumət, nə də ölkə məhkəmələri BŞİH-ni xüsusi mülkiyyətdə olan əmlakın özgəninkiləşdirilməsi barədə qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik orqan və ya orqanlardan biri kimi açıq şəkildə təsbit edən hər hansı milli hüquq normasını göstərə bilməmişdir. Məhkəmə özü də belə bir milli qanunvericilik aktının olduğunu müəyyənləşdirə bilməmişdir. Buradan belə çıxır ki, BŞİH-nin xüsusi mülkiyyətdə olan əmlakı özgəninkiləşdirmək səlahiyyəti yoxdur.

93. Beləliklə də, BŞİH-nin 2004-cü il 14 may tarixli sərəncamı ərizəçinin mülkiyyətinin özgəninkiləşdirilməsi üçün hüquqi əsas hesab oluna bilməzdi.

94. Məhkəmə yuxarıdakıları nəzərə alaraq qət edir ki, 2009-cu ilin dekabrında ərizəçinin evinin sökülməsindən əvvəl səlahiyyətli dövlət orqanının özgəninkiləşdirmə ilə bağlı hər hansı qanuni sərəncamının mövcud olması sübut edilməmişdir. Belə olan halda 2009-cu ilin dekabrında ərizəçinin əmlakına müdaxilə əmlakdan de facto məhrum etmə formasında həyata keçirilmişdir.

95. Məhkəmə müdaxilənin baş verdiyi zaman xüsusi mülkiyyətdə olan əmlakın özgəninkiləşdirilməsi prosesinin Konstitusiyaya, Mülki Məcəllə və 2009-cu il tarixli Mənzil Məcəlləsinin müvafiq normaları, həmçinin bu hüquqi aktların tətbiqi ilə bağlı qəbul edilmiş Prezidentin müvafiq fərmanları ilə tənzim edilməsinə dair (yuxarıda 49-56-cü bəndlərə bax) ərizəçi tərəfindən verilmiş izahatı qəbul edir. 2009-cu il 1 oktyabrda qüvvəyə minmiş Mənzil Məcəlləsi istisna olmaqla yuxarıda qeyd edilmiş hüquqi aktlar müdaxilənin baş verməsindən əvvəl illərlə qüvvədə olmuşdur. Məhkəmə ərizəçi ilə razılaşıb ki, ərizəçinin mülkiyyətində olan əmlakın özgəninkiləşdirilməsi həmin normativ-hüquqi aktlar əsasında həyata keçirilməli idi.

96. Məhkəmə xüsusilə qeyd edir ki, həmin hüquqi aktlarda, inter alia, Nazirlər Kabineti xüsusi

mülkiyyətdə olan əmlakın özgəninkiləşdirilməsi və dövlət tərəfindən satın alınması üzrə qərar qəbul etmək səlahiyyəti olan orqan kimi müəyyən edilmiş, özgəninkiləşdirmənin əsasları və şərtləri konkretləşdirilmiş, özgəninkiləşdirmə və dövlət satın alınması prosesinin başlanması qaydası qeyd edilmiş, özgəninkiləşdirilən və ya satın alınan əmlakın bazar dəyərində pul şəklində kompensasiyanın və müvafiq köçürülmə prosesi ilə bağlı xərclərin əvvəlcədən ödənilməsi tələb olunmuş, mülkiyyətçinin məlumatlandırılması və mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatı və keçməsi qaydası və s. təsbit olunmuşdur.

97. Lakin hazırkı işdə ərizəçinin əmlakın məhrum edilməsi zamanı qanunda nəzərdə tutulmuş yuxarıdakı şərtlərdən heç birinə əməl edilməmişdir. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, ərizəçinin dəfələrlə xahiş etməsinə baxmayaraq ölkə məhkəmələri həmin hüquqi aktların tətbiqinin mümkünlüyü məsələsini araşdırmamışdır. Ölkə məhkəmələrinin qərarlarında diqqət demək olar ki, müstəsna dərəcədə 1982-ci il tarixli köhnə Mənzil Məcəlləsinin dövlət mənzil fonduna daxil olan mənzillərdə yaşayan şəxslərin köçürülməsi ilə bağlı tətbiq edilməsi mümkün olmayan hüquq normalarına verilsə də, burada hazırkı işdə BŞİH və NRİH tərəfindən həyata keçirilmiş mülkiyyətdən məhrum etmənin qanuniliyinə hər hansı hüquqi qiymət verilməmişdir. Bununla belə, məhz bu məsələ ərizəçi tərəfindən qaldırılmış mülki iddianın əsas məğzini təşkil edirdi.

98. Nəhayət, Məhkəmə qeyd edir ki, özgəninkiləşdirmə barədə mövcud ölkə daxili qanunvericiliklə təsbit edilmiş şərtlərə əməl edilməklə qəbul edilmiş formal qərar olmadan ərizəçiyə sökülmiş evinə görə kompensasiya kimi yenidən inşa edilmiş binada iki mənzilin yaşayış orderi təklif olunmuşdur. Bu kompensasiya ilkin olaraq NRİH tərəfindən özgəninkiləşdirmə barədə qanuni qərar olmadan qeyri-rəsmi şəkildə təklif edilmiş və sonradan ölkə məhkəmələri 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin yuxarıda qeyd edilmiş normalarına istinad etməklə bu təklifə rəsmi şəkil vermişlər. Məhkəmə qət edir ki, dövlət mənzil fonduna daxil olan mənzilə yaşayış orderinin verilməsinin xüsusi mülkiyyətdə olan evə və ona bitişik torpaq sahəsinin itirilməsinə görə adekvat və ya ekvivalent kompensasiya olub-olmadığı müzakirə üçün açıq məsələ ola bilsə də, 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin yuxarıda araşdırılmış müddəaları hazırkı işdə tətbiq edilə bilmədiyindən həmin hüquq normalarının əsasında təklif edilən istənilən kompensasiya da qanuni hesab oluna bilməz.

99. Yuxarıdakı səbəblərə görə Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, hazırkı işdə müdaxilə “qanunda nəzərdə tutulmuş şərtlərə” əməl edilməklə həyata keçirilməmişdir. Ərizəçi əmlakından qanunsuz olaraq məhrum edilmiş və özbaşına şəkildə müəyyən edilmiş qanunsuz kompensasiyanı qəbul etməyə məcbur edilmişdir. Bu nəticə cəmiyyətin ümumi marağı tələbi ilə şəxsin fərdi hüquqlarının qorunması tələbi arasında ədalətli tarazlığın təmin olunub-olmadığını müəyyənləşdirməyi qeyri-zəruri edir (misal üçün bax: yuxarıda qeyd edilmiş “İatridis” işi, 62-ci bənd).

100. Beləliklə, hazırkı işdə Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulmuşdur.

II. KONVENSIYANIN 6-CI, 8-Cİ VƏ 13-CÜ MADDƏLƏRİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTULARI

101. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən şikayət edərək bildirmişdir ki, ölkə məhkəmələri müdaxilənin mövcud ölkə qanunvericiliyinə uyğunluğunu yoxlamamaqla və bunun əvəzinə tətbiq edilməsi mümkün olmayan və işə aidiyyəti olmayan hüquqi aktları tətbiq etməklə, o cümlədən əsas etibarlı ilə icra orqanlarının qanunsuz hərəkətlərini qanuniləşdirməyə cəhd etməklə əsassız qərarlar qəbul etmişlər. 6-cı maddənin 1-ci bəndində qeyd edilir: “Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən...məhkəmə vasitəsi ilə...işinin ədalətli...araşdırılması hüququna malikdir.” Ərizəçi daha sonra şikayət etmişdir ki, evinin qanunsuz olaraq sökülməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsində təsbit edilmiş mənzil hüququnun pozulması ilə nəticələnmişdir. Konvensiyanın 8-ci maddəsində qeyd edilir: “1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlrinə hörmət hüququna malikdir. 2. Milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

Nəhayət, ərizəçi yuxarıdakı şikayətləri və 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi əsasında şikayətləri ilə birlikdə Konvensiyanın 13-cü maddəsinə istinad edərək hüquqlarının pozulmasına qarşı səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi ilə təmin olunmadığını bildirmişdir. 13-cü maddədə qeyd edilir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

102. Hökumət əsasən Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi əsasında verilmiş şikayətlə bağlı qeydlərindəki dəlillərə istinad edərək ərizəçinin arqumentlərinə etiraz etmiş və ərizəçinin mənzil hüququna müdaxilənin qanuni, demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğunu və Hökumətin fikrincə ölkənin iqtisadi rifahı üçün əhəmiyyətli olan “şəhərin görünüşünün abadlaşdırılması” məqsədinə xidmət etdiyini bildirmişdir. Hökumət qeyd etmişdir ki, ölkə məhkəmələri tərəfindən mülki işlərə ədalətli baxılmışdır və bu baxış səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi idi.

103. Ərizəçi şikayətlərini təkrar edərək, əsas etibarını ilə Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi əsasında verdiyi şikayətlərlə bağlı izahatlarında irəli sürdüyü dəlillərə istinad etmişdir.

104. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayətlər yuxarıda araşdırılmış şikayətlə bağlıdır və buna görə də onun kimi mümkün elan edilməlidir. 105. Bununla belə, Məhkəmə Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi ilə bağlı gəldiyi nəticəni (yuxarıda 99-100-cü bəndlərə bax) nəzərə alaraq hesab edir ki, hazırkı işdə Konvensiyanın 6-cı, 8-ci və 13-cü maddələrinin pozulması məsələsinin araşdırılmasına zərurət yoxdur (bax: *mutatis mutandis*, yuxarıda qeyd edilmiş “İatridis” işi, 69-cu bənd və “Minasyan və Semerjyan Ermənistanına qarşı” (*Minasyan and Semerjyan v. Armenia*, no. 27651/05, § 82, 23 June 2009)).

III. KONVENSIYANIN DİGƏR İDDİA OLUNAN POZUNTULARI

106. Ərizəçi şikayətində evinin qanunsuz olaraq sökülməsinin və bunun hökumət rəsmilərinin təzyiqləri və hədələri ilə müşayiət olunmasının Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən pis rəftara bərabər olduğunu bildirmişdir. O, daha sonra evindən çıxarılması və iradəsinə zidd olaraq ona verilmiş yeni mənzilə köçməyə məcbur edilməsi nəticəsində 4 saylı Protokolun 2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hərəkət azadlığının və Konvensiyanın 18-ci maddəsinin pozulduğunu qeyd etmişdir.

107. Məhkəmə işdə olan bütün materialları nəzərə alaraq və barəsində şikayət verilmiş məsələlərin səlahiyyətinə aid olan hissəsində qət edir ki, bu şikayətlər Konvensiyanın və onun Protokollarının hər hansı pozuntusunu ortaya çıxarmır. Buna görə də ərizə bu hissədə açıq-aşkar əsassızdır və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin a) yarım bəndi və 4-cü bəndi əsasında rədd edilməlidir.

IV. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

108. Konvensiyanın 41-ci maddəsində bildirilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona əlavə Protokolların pozulduğunu müəyyən edərsə və əgər Yüksək Razılığa Gələn Tərəfin daxili hüquq kompensasiyanın yalnız qismən ödənilməsinə mümkün hesab edərsə, Məhkəmə, zəruri olduğu təqdirdə, zərərçəkmiş tərəfə ədalətli təzminatın ödənilməsi barədə qərar çıxarır”.

109. Ərizəçi vurulmuş maddi ziyana görə bütünlükdə 550 000 AZN məbləğində kompensasiyanın ödənilməsinə tələb etmişdir. Bu məbləğə aşağıdakılar daxil edilmişdir:

(a) ev və torpaq sahəsinə görə ümumilikdə 541 500 AZN – bunun: i) evə görə 170 000 AZN; ii) torpaq sahəsinə görə 230 000 AZN-dən 255 000 AZN-ə qədər və iii) yuxarıda qeyd edilmiş məbləğlərə 2010-cu ildən 2013-cü ilə qədər baş vermiş inflyasiyaya görə əlavə (məbləğ göstərilməmişdir); və (b) bir neçə il ərzində həyətəni sahəsi olan evdə deyil bina evində yaşadığına görə ağırlaşdığını iddia etdiyi ürək xəstəliyinin müalicəsi ilə bağlı çəkdiyi tibbi xərclərə görə 8 500 AZN.

110. O, həmçinin mənəvi ziyana görə 20 000 AZN və məhkəmə xərclərinə görə 7 150 AZN ödənilməsini tələb etmişdir.

111. Hökumət evin və torpaq sahəsinin dəyəri ilə bağlı iddialara etiraz edərək onun şişirdildiyini və etibarsız ekspert rəyinə əsaslandığını bildirmişdir. Hökumət evin və torpaq sahəsinin dəyərinin daha aşağı, konkret olaraq evin 43 146 AZN və torpaq sahəsinin, xüsusi mülkiyyətdə və ya qanuni istifadədə olmasından asılı olaraq, 55 000 AZN və ya 41 500 AZN olduğunu bildirmişdir. Hökumət qeyd etmişdir ki, hər bir halda ərizəçi torpaq sahəsinə görə hər hansı ziyanın ödənilməsini tələb edə bilməz. Belə ki, torpaq sahəsi dövlətin mülkiyyətində idi və ərizəçinin onunla bağlı hər hansı hüququ yox idi. Hökumət daha sonra bildirmişdir ki, tibbi müalicə ilə bağlı dəymiş ziyanın iddia edilən pozuntularla hər hansı səbəbiyyət əlaqəsi yoxdur. Nəhayət, Hökumət mənəvi ziyan və məhkəmə xərcləri ilə bağlı tələblərə də etiraz edərək onların həddindən artıq və əsassız olduğunu bildirmişdir.

112. Məhkəmə hesab edir ki, 41-ci maddənin tətbiqi məsələsi hələ də qərar qəbul edilməsi üçün hazır deyil. Buna görə də cavabdeh dövlətlə ərizəçi arasında razılıq əldə olunması imkanı nəzərə alınaraq, məsələnin həlli təxirə salınmalıdır (Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 75-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndləri).

YUXARIDAKILARI NƏZƏRƏ ALARAQ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Konvensiyanın 6-cı, 8-ci, 13-cü maddələri və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi əsasında verilmiş şikayətləri mümkün, ərizəni digər hissədə mümkünsüz elan edir;
2. Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozulduğunu qət edir;
3. Konvensiyanın 6-cı, 8-ci və 13-cü maddələri əsasında verilmiş şikayətlərinin araşdırılmasına ehtiyacın olmadığını qət edir;
4. 41-ci maddənin tətbiqi məsələsinin hələ də qərar qəbul edilməsi üçün hazır olmadığını qərara alır və buna görə də,
  - (a) bütünlükdə qeyd olunan məsələni təxirə salır;
  - (b) Hökuməti və ərizəçini qərarın Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən qəti qüvvəyə minməsi tarixindən sonra üç ay ərzində məsələ ilə bağlı yazılı qeydlərini təqdim etməyə və xüsusilə, gələ biləcəkləri istənilən razılaşma barədə Məhkəməyə məlumat verməyə dəvət edir;
  - (c) sonrakı proseduru təxirə salır və zəruri olduğu təqdirdə eyni addımı atmaq səlahiyyətini Palatanın sədrinə verir.

Qərar Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq 29 yanvar 2015-ci ildə ingilis dilində və yazılı şəkildə tərtib edilmişdir.

Soren Nilsen
Bölmə katibi

İzabel Berro-Lefevr
Sədr

Yerli mətbuat səhifələrindən

Azərbaycan Respublikası
Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbinə uyğun olaraq Vəkillər Kollegiyasına qəbul olunmaq arzusunda olan şəxslərin sənədlərinin qəbuluna başlayır.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verən şəxslər aşağıda qeyd edilən sənədləri təqdim etməklə Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə müraciət edə bilərlər:

- 1. Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən müəyyən edilmiş formada ərizə.**
- 2. Şəxsiyyət vəsiqəsinin notariat qaydada təsdiq edilmiş surəti.**
- 3. Ali hüquq təhsili barədə diplomun notariat qaydada təsdiq edilmiş surəti.**
- 4. Əmək kitabçasının notariat qaydada və ya iş yerində təsdiq edilmiş surəti.**
- 5. Əqli cəhətdən sağlamlıq barədə tibbi arayış.**
- 6. 3x4 sm və 4x6 sm ölçüdə 4 ədəd rəngli fotosəkil.**
- 7. Kadrların şəxsi məlumat vərəqəsi.**
- 8. Tərcümeyi hal.**

Sənədlər Bakı şəhəri, Səməd Vurğun küçəsi, 48-də yerləşən Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin binasında 2016-cı il aprel ayının 4-dən avqust ayının 4-dək hər gün (şənbə, bazar və bayram günləri istisna olmaqla) saat 14:00-dan 18:00-dək qəbul olunur. Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin əlaqə telefonları: 596-32-71, 594-14-95. "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" qanunun 8-ci maddəsinə əsasən, imtahanların keçirilməsi tarixi barədə isə əlavə məlumat veriləcəkdir.

Hakimliyə namizədlərin sənədlərinin qəbulu mayın 1-dək uzadılmışdır

Hakimlərin Seçki Komitəsinin növbəti iclası keçirilmişdir. İclasda hakim vəzifəsinə namizədlərin sənədlərinin qəbulu məsələləri müzakirə olunmuşdur.

Bildirilmişdir ki, ötən ilin dekabr ayının 15-dən davam edən sənəd qəbulu zamanı 500-dən çox hüquqşünas namizədliyini irəli sürmüş, son zamanlar sənəd təqdim edənlərin sayının azalması ilə əlaqədar prosesin aprel ayının 15-də başa çatması nəzərdə tutulmuşdur.

Qanunvericilikdə hakim olmaq üçün ən azı 30 yaş müəyyən edildiyindən, yalnız bu şəxslərin sənədlərinin qəbulu həyata keçirilmişdir. Lakin hakimliyə namizədlərlə çoxsaylı imtahanlardan ibarət olan müsabiqə əvvəlki illərin təcrübəsinə görə 2 il müddətində davam edir və namizədlər yalnız müsabiqənin sonunda hakim olmaq hüququ qazanırlar.

Bununla əlaqədar iclasda 28 yaşı tamam olmuş və hakim olmaq üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulan digər tələblərə cavab verən şəxslərin də müsabiqədə iştirakına imkan verilməsi qərara alınmışdır.

Həmin şəxslərin sənədlərini təqdim etmələri üçün şərait yaradılması məqsədilə Hakimlərin Seçki Komitəsi tərəfindən sənəd qəbulunun vaxtı may ayının 1-dək uzadılmışdır.

Yeni İnzibati Xətalər Məcəlləsi və onun gətirdiyi yeniliklər ilə tanış olun

40 fəsil, 608 maddədən (əvvəlki 35 fəsil, 458 maddə) ibarət olan yeni Məcəllə bir sıra sahələrdə cərimələrin sərtləşdirilməsini və digər yenilikləri nəzərdə tutur.

Məlumat üçün qeyd olunmalıdır ki, 2000-ci ildən qəbul edilmiş köhnə Məcəlləyə 280-dən çox dəyişiklik edilmişdir.

Ümumiyyətlə isə mövcud Məcəllə ilə müqayisədə yeni sənədə 5 fəsil və 150 maddə artırılıb. Məcəlləyə yeni fəsil əlavə edilib ki, bu da inzibati xətalər üzrə işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlar tərəfindən elektron informasiya ehtiyatlarının yaradılması ilə bağlıdır.

Digər dörd yeni fəsil isə mövcud Məcəllədə olan maddələrin qruplaşdırılması və sistemləşdirilməsi nəticəsində yaradılıb. Məcəllənin əsas yeniliyi ondan ibarətdir ki, sənəd "Normativ-hüquqi aktlar haqqında" Konstitusiyaya qanununa tam uyğunlaşdırılıb. Bir-birini təkrarlayan, qeyri-müəyyən olan maddələr Məcəllədən çıxarılıb.

Yeni İnzibati Xətalər Məcəlləsi bu ilin mart ayının 1-dən etibarən qüvvəyə minəcəkdir.

“Hüquq və Mən” layihəsi Respublika məktəblərində keçirilməkdədir

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” ictimai birliyinin “Hüquq və mən” adlı layihəsi çərçivəsində Bakının 7, Sumqayıtın 1 və Gəncənin 2 məktəbində şagirdlərə hüquq dərsləri keçirilir. Qeyd edək ki, Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ) ilə birgə həyata keçirilən layihədə dərslər peşəkar hüquqşünaslar tərəfindən 5 həftə ərzində keçiriləcəkdir. Artıq dərslər 3-cü həftəyə keçməkdədir.

Qeyd olunmalıdır ki, bu layihə indiyə kimi buna oxşar keçirilən tədbirlərdən öz unikalığı ilə seçilir. Belə ki, dərslərdə istifadə olunması üçün ilk dəfə Azərbaycan dilində ayrıca dərs vəsaitləri hazırlanmışdır. Dərslərdən və işçi dəftərindən ibarət olan bu vəsaitlər həm məzmun etibarilə, həm də dizayn baxımından şagirdlərin böyük marağına səbəb olub. Belə ki, vəsaitlərin dizayn tərtibatı Almaniya Rəssamlıq Akademiyasının keçirdiyi müsabiqədə qalib olan tələbələrin rəsmləri əsasında qurulmuşdur.

Dərslərin 5 həftə ərzində keçirilməsinə və müddətin böyük olmamasına baxmayaraq, nəticədə şagirdlərin hüquqi bilikləri əhəmiyyətli dərəcədə artmış olacaqdır. Bu amilin gələcəkdə onların hüquq mədəniyyətlərinin və hüquqi şüurunun artırılması üçün müsbət təsir edəcəyinə inam böyükdür. Layihənin əsas məqsədi 10-cu və 11-ci sinif şagirdlərinin hüquqi biliklərinin inkişaf etdirilməsi və onlara gələcəkdə üzləşə biləcəkləri hüquqi vəziyyətlərdə etməli olduqları davranışların öyrədilməsidir. Eyni zamanda, artıq gələcək həftələrdə dərslərdə xüsusi fərqlənən şagirdlərin şəhərimizdə yerləşən məhkəmələrdən birinə ekskursiyaya aparılması nəzərdə tutulub. Şagirdlərin həvəsləndirilməsi üçün onlara fəxri fərmanlar və sertifikat veriləcəkdir. Ümumiyyətlə isə dərslər Bakının 186 Pirallahı rayonu, 110 Ələt qəsəbəsi, 312 Nizami rayonu, 156 Şüvəlan qəsəbəsi, 118 Hövsan qəsəbəsi, 75 Zabrat qəsəbəsi, 113 Kürdaxanı qəsəbəsi, Sumqayıt şəhər Təfəkkür liseyi, habelə Gəncə şəhər 4 və 16 saylı məktəblərində keçirilməkdədir.

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

Hüquq yavaş-yavaş planetar sərhədləri sıxıb çıxır

Avropanın kiçik dövlətlərindən olan Lüksemburq (hökuməti) yeni, gəlirli biznes sahəsinə keçəcəyi barədə bəyanat vermişdir. Belə ki, bu dövlət asteroidlərdə mədən fəaliyyəti ilə məşğul olmaq niyyətindədir. Xüsusilə platinlə zəngin olan asteroidlər bu ölkə üçün faydalı qazanc mənbəyi ola bilər. Dünyada yalnız iki dövlət – ABŞ və Lüksemburq bu istiqamətdə fəaliyyətə başlamış, hətta qeyd olunan sahədə hüquqi bazanın formalaşdırılmasına start vermişlər. Belə ki,

mədən fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlərin əmlak hüquqlarının müdafiəsi sahəsindəki qanunvericilikdə yeniliklər edilməyə cəhd göstərilməkdədir. 2015-ci ilin noyabrında ABŞ Prezidenti Barak Obama tərəfindən “Kosmosda rəqabətin gücləndirilməsi və kommertiya fəaliyyəti haqqında” normativ sənəd imzalanmışdır. Sənədə əsasən, ABŞ şirkətlərinin istənilən kosmik obyektə əldə etdikləri qeyri-canlı əşyalar, qazınıtlar üzərində əmlak hüquqları tanınır.

Bu biznes sahəsinin səmərəliliyinə gəldikdə isə, qeyd olunmalıdır ki, hazırda dünya bazarında platinin 1 kiloqramının qiyməti 29000 ABŞ dollarıdır. Kiçik çaplı asteroiddə (təxminən eni 750 metr) isə təxminən 130 tonadək platin ola bilər, hansının ki qiyməti 3,5 milyard ABŞ dolları deməkdir. NASA-nın hesablamalarına görə planetimizə yaxın məsafədə 879 asteroid uçuşdadır. Buna görə də, qeyd olunan ölkələrdə kosmosda mədən fəaliyyətinə cəlb olunacaq texnologiyanın hazırlanması üzərində işlər davam etdirilməkdədir.

Vəkilin intizam məsuliyyətinə münasibətdə Avropa Məhkəməsinin qərarı

Avstriyalı ərizəçi Helmut Blum 1959-cu ildə anadan olmuş və 1986-cı ildən vəkillik ilə məşğuldur. Şikayət Ərizəçiyə qarşı seçilmiş intizam tənbeh tədbirinin qanuniliyinin mübahisələndirilməsi ilə bağlıdır. 2006-cı ildə Ərizəçinin müdafiəçi kimi tərəf olduğu cinayət işi ilə bağlı işə baxan hakim Ərizəçinin prosesin hər iki tərəfi ilə təmasda olması şübhəsi ilə Ərizəçinin üzvü olduğu regional Vəkillər Kollegiyasına məlumat göndərmişdir. Göndərilmiş məlumat əsasında Kollegiyanın İntizam Şurası ikili təmsiletmə və sübutların saxtalaşdırılması şübhəsi ilə Ərizəçiyə qarşı intizam icraatına başlamışdır.

Eyni zamanda Ərizəçiyə qarşı cinayətkara yardım etmək və sübutların saxtalaşdırılması ittihamı ilə açılmış cinayət işi ilə əlaqədar, İntizam Şurası 2007-ci ilin sentyabrında başlanmış intizam icraatını müvəqqəti dayandırmışdır. Bununla belə, İntizam Şurası 2007-ci ilin dekabrında Ərizəçinin iştirakı olmadan onun fəaliyyətinin dayandırılması barədə müvəqqəti intizam tədbiri seçmişdir. Onun iştirakı olmadan qəbul edilmiş intizam qərarının mübahisələndirilməsi ilə bağlı Ərizəçi yerli məhkəmələrə, habelə Avstriya Konstitusiya Məhkəməsinə 2009-cu ildə verdiyi şikayət barəsində məhkəmələr Ərizəçinin ziyanına qərar qəbul etmişlər. 2011-ci ilin iyununda Ərizəçi barəsindəki cinayət işi (cinayətkara yardım etmək və sübutların saxtalaşdırılması) yekunlaşdırılmış və barəsində bəraət hökmü çıxmışdır. Eyni zamanda Vəkillər Kollegiyası da Ərizəçi barəsində seçilmiş intizam tənbeh tədbirini götürmüşdür.

2012-ci ildə İntizam Şurasında dinləmələr keçirilmiş və Ərizəçinin ikili təmsiletmədə təqsirləndirilməsi barədə qərar qəbul olunmuşdur. Belə ki, Ərizəçi müdafiəçi kimi çıxış etdiyi işdə hər iki tərəfin maraqlarını təmsil edirmiş. İntizam Şurasının qərarına əsasən, Ərizəçiyə 1000 avro həcmində cərimə cəzası kəsilmişdir. 2014-cü ildə Ərizəçinin şikayətinə əsasən Avstriya Ali Məhkəməsi onun şikayətini təmin etməmiş, lakin cərimənin həcmi 500 avroya salmışdır.

Avropa Məhkəməsinə verdiyi şikayətdə Ərizəçi barəsində aparılmış itizam icraatının və seçilmiş tənbeh tədbirinin müddətinin əsassız şəkildə uzadılması, habelə İntizam Şurasının iclaslarında onun iştirakı olmadan dinləmələrin keçirilməsinin qanunsuzluğunu qeyd etmişdir. Beləliklə o, ərizəsində Konvensiyanın 6-cı maddəsinin (işin ağılabatan müddətdə araşdırılması hüququnun) pozuntusunun mövcudluğu qənaətinə varmışdır.

Avropa Məhkəməsi şikayət üzrə öz qərarında Ərizəçinin iştirakı olmadan İntizam Şurasında dinləmələrin keçirilməsinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin pozuntusu kimi qiymətləndirmiş, lakin itizam icraatının və seçilmiş tənbeh tədbirinin müddətinin əsassız şəkildə uzadılması iddiasını qəbul etməmişdir.

Avropa Məhkəməsi ifadə azadlığı ilə bağlı maraqlı qərar qəbul etmişdir

Martın 8-də Avropa Məhkəməsi "Rusu Rumıniyaya qarşı" işi üzrə qərar qəbul etmişdir. Qeyd olunan qərar KİV nümayəndələrinin peşəkar fəaliyyəti baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa Məhkəməsinə ərizə ilə müraciət edən şəxs Rumıniya vətəndaşı Serjiu Rusudur. Qeyd olunan şəxs yerli qəzetlərdən birində jurnalist olaraq çalışır. 2003-cü ilin avqust ayında Serjiu Rusu işlədiyi qəzetdə S.A. adlı bir şəxsin quldurluq əməli törətməsi barədə cinayət işinin aparıldığı və həmin şəxsin axtarışda olması haqqında yazı dərc etmişdir. S.A.-nın atası dərhal Rusunun işlədiyi qəzetin redaksiyasına məktub yazaraq belə bir halın mümkünsüzlüyünü qeyd etmiş və həmin vaxt oğlunun İtaliya ərazisində olması barədə məlumat vermişdir. Qəzet S.A.-nın atasının məktubunu dərc etmişdir. 2003-cü ilin sentyabrında S.A. defamasiya ilə bağlı Rusuya qarşı polisə şikayət ərizəsi yazmışdır. Polisə verilmiş ərizədə S.A. qeyd etmişdir ki, atasının məktubunun Rusunun işlədiyi qəzetdə dərc olunmasına və onun barəsində dərc olunmuş məqalədəki məlumatların yalan olmasına baxmayaraq, qəzet yazını geri götürməmiş və ondan rəsmi üzr istəməmişdir. Rumıniyanın sonuncu instansiya məhkəməsinin 2004-cü il yanvar tarixli qərarına əsasən isə, Rusu defmasiya haqqında qanunvericiliyi pozmamışdır. Məhkəmənin qənaətinə görə Rusunun məqaləsində qeyd olunan məlumatların mənbəyi yerli polis idarəsidir. Bütün bunlara baxmayaraq, Rumıniya məhkəməsi öz qərarında qeyd etmişdir ki, Rusu yanlış məlumatı geri götürməli və şikayətçiyə 270 avro həcmində təzminat ödəməlidir.

Rusu özü barəsində Rumıniya məhkəməsinin çıxarılmış qərarına qarşı Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə (ifadə azadlığı) istinad edərək, Avropa Məhkəməsinə müraciət etmişdir. O, şikayətdə qeyd etmişdir ki, yerli məhkəmənin təzminat ödənilməsi ilə bağlı qərarı onun Konvensiya ilə müəyyən olunmuş ifadə azadlığı hüququnun pozuntusudur və S.A.-nın atasının məktubunun onun işlədiyi qəzetdə dərc olunması Rusunun buraxdığı səhvin aradan qaldırılması kimi qiymətləndirilməlidir.

Lakin yekunda Avropa Məhkəməsi öz qərarında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmadığı qənaətinə gəlmiş və şikayət təmin edilməmişdir.

Anna Alaburda ali məktəbdən \$125000 təzminat tələb edir

Sabiq tələbə məzunu olduğu ali məktəbdən 125 min ABŞ dolları həcmində təzminat almaq iddiasındadır. İddiaçı oxuduğu ali məktəbin məzunlarının işə düzəlmə ilə bağlı ümidverici hesabatlarına güvənərək həmin Məktəbə sənəd vermişdir. Halbuki reallıqda vəziyyət hesabatlarda olduğu kimi deyildir.

Tomas Cefferson Ali Hüquq Məktəbinin məzunu olan Anna Alaburda məhz bu hesabatlarla görə bu Məktəbə sənədlərini vermişdir. Alaburdaya görə, qeyd olunan ümidverici hesabatlar olmasa idi, o, həmin məktəbə sənədlərini verməz və hal-hazırda işsiz olmaz idi. Ümumiyyətlə isə Məktəbin

2003-cü il hesabatlarında qeyd olunurdu ki, məzunlarının 80,1%-i məzun olduqdan sonra 9 ay ərzində öz ixtisasları üzrə işə qəbul olunmuşlar.

Hesabatın hazırlanmasına məsul olan Məktəb rəsmisinin ifadələrinə görə, hesabat hazırlanarkən o, təkcə 9 ay ərzində işləyən məzunları deyil, həm də həmin dövrdə müəyyən müddətə rəsmi olaraq işləmiş məzunların siyahısını tərtib etmişdir.

Alaburda tərəfindən məhkəməyə iddia ərizəsi 2011-ci ildə verilmişdir. Məktəbə qarşı 15 müxtəlif məzun tərəfindən analoji iddia verilmişdir ki, bunlardan yalnız

Anna Alaburdanın Kaliforniya Ali Məhkəməsinin qərarına əsasən icraata qəbul olunmuşdur. İddia ərizəsinə əsasən, öz tərcümeyi-halını 150 hüquq şirkətinə göndərməsinə baxmayaraq, Annaya məzun olduqdan sonrakı 8 il ərzində ona yalnız 1 iş təklifi gəlmişdir. Halbuki, o, Məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Məktəbin nümayəndələrinin dediklərinə görə, Anna təhsilini bitirər-bitirməz ona iş təklifi gəlməsinə baxmayaraq, onu qəbul etməmişdir. Halbuki, vaxtında həmin işi qəbul etsəydə, onun illik gəliri 60 min ABŞ dolları olacaqdı. "Məhz buna görə, Məktəb Annanın "gerçəkləşməmiş xeyalları" üçün məsuliyyət daşımır", Məktəb nümayəndəsi demişdir. Alaburda Məktəbdəki təhsilinə 150 min ABŞ dolları xərcləmişdir. Həmin məbləği o, bankdan kredit olaraq götürmüş və işsiz qaldığı üçün ödəyə bilməmişdir. 8 %-lik kredit dərəcəsinə əsasən, onun bu günə olan borcu artıq 170 min ABŞ dollarına qalxmışdır.

Asudə

Oxucularımıza vəkil Nazlı Əhmədovanın müəlliflik hüququ ilə bağlı maraqlı yazısını təqdim edirik.

“Qazanc gətirməsəydi, musiqilə məşğul olan olmazdı”.

Musiqi kimi ruhsal bir fenomen haqqında ilk duyduqda aşırı dərəcədə praqmatik səslənən bu fikri tarixin ən məşhur məhkəmə hakimlərindən biri – ABŞ-ın Ali Məhkəməsinin keçmiş sədri, hüquqda etdiklərinə görə yüksək dəyər verdiyim Oliver Vendel Holms (Oliver Wendell Holmes) məşhur “Herbet Şenliyə qarşı” (*Herbert v. Shanley Co.*) məhkəmə işi üzrə ABŞ Ali Məhkəməsinin qərarında yazmışdır. 1917-ci ildə. Demək olar ki, bununla da o, dünya çapında musiqi sənayesinin yaradılmasına fətva vermişdir. Niyə? Çünki Holms, Ali Məhkəməni o qərarı verməyə təşviq etməklə qərardan cəmi 2 il əvvəl yaradılmış bir təşkilatın mövcudluğuna dəstək olmuşdur. Həmin təşkilat sonralar dünya musiqi və şou biznesinin əsas oyunçularından birinə çevrilərək, bir neçə nəslin musiqi zövqünün formalaşmasında birbaşa rol oynamış və sərhəd tanımayan İnternetin hegemonluğu dövrünədək hansı musiqi cərəyanının və ya ifaçının trenddə olacağına və qalacağına dair dolayısıyla qərar verənlərdən biri olmuşdur.

Söhbət 1915-ci ildə yaradılmış və ötən il 100 yaşı tamam olmuş Amerika Bəstəkarlar, Müəlliflər və Yayımcılar Cəmiyyətindən (ingiliscə: ASCAP – the American Society of Composers, Authors and Publishers) gedir. O cəmiyyətdən ki, bu gün dünyaca məşhur əksər ifaçı, bəstəkar və yayım təşkilatları onun üzvüdür. Yeri gəlmişkən, ASCAP-ın yaradıcılarından biri də, fikrimcə, tarixin ən böyük musiqi plagiatının obyektinə olmuş və ayrıca yazıda işıqlandıracağım “Putting on the Ritz” mahnısının müəllifi, tanınmış bəstəkar İrving Berlin idi.

Sözgedən məhkəmə işində Baş Hakim Holmsu yuxarıdakı fikri səsləndirməyə vadar edəcək nə baş vermişdi?

İddiaçı – Viktor Herbert (Victor Herbert) – Amerikalı bir bəstəkar və o vaxt yenicə yardılmış ASCAP-ın sədri idi. Onun əsərləri mütəmadi olaraq müxtəlif kafe və restoranlarda, digər ictimai yerlərdə fon musiqisi olaraq pianoçulr tərəfindən canlı və ya yazılmış şəkildə, çalınırdı. Herbert əsərlərinin havayı çalınmasının yetərli olduğu qənaətinə gələrək, Nyu Yorkun o vaxt məşhur olan “Shanley’s” restoranını məhkəməyə verib əsərlərindən istifadəyə görə haqq tələb edir. İş Ali Məhkəməyə qədər gedib çıxır və Ali Məhkəmə məhz hakim Holmsun sayəsində o dövr üçün inqilabi addım ataraq, Herberti dəstəkləyir və restoranı ona haqq ödəməyə məcbur edən qərar qəbul edir. Qərar Herbertdən daha çox onun yaratdığı ASCAP-ın qələbəsi idi, çünki artıq musiqi əsərlərinin pulsuz olaraq kütləvi ifası erasının başa çatmasından və ASCAP kimi təşkilatlar vasitəsilə müəlliflərin hüquqlarının qorunmasının yeni mərhələyə qədəm qoymasından xəbər verirdi.

Haşiyəyə çıxaraq qeyd edim ki, “Herbet Şenliyə qarşı” işi üzrə məhkəmə qərarı Hakim Holmsun qələmindən çıxan və müəlliflik hüququnda praqmatik yanaşmanın hegemonluğunu təsbit edən 3 məşhur məhkəmə qərarından (trilogiyadan) sonuncusu olmaqla, məsələyə nöqtəni qoyan qərar idi. Ali Məhkəmənin əvvəlki iki qərarı isə Holmsun da hakim kimi (amma o zaman baş hakim deyildi)

iştirak etdiyi “Bleistein Donaldson Lithographing Co.-ya qarşı” (1903-cü il) və “*White-Smith Music Publishing Company Apollo Company-ya qarşı*” (1908-ci il) işləri üzrə idi. Holmsun nə qədər uzaqgörən olmasını White-Smith qərarından görürük. Belə ki, Ali Məhkəmənin iş baxan bütün heyəti qərara aldı ki, avtomatik, özü-çalan pianolar (bu alətlərə o zaman “pianola” deyirdilər) üçün perforasiya edilmiş kağızda musiqi əsərlərini mexaniki vasitələrlə çap edənlər bəstəkarə royalti ödəməməlidir, çünki həmin vərəqlər bəstəkarın əl ilə yazdığı not vərəqinin bilavasitə surəti olmadığından, qanuna (US Copyright Act) zidd deyil; iddiaçı Ali Məhkəməyə deyil, Konqresə müraciət etməlidir. Holms qərarın əsaslandırmas ilə razılaşmayaraq, xüsusi rəy yazmış (ABŞ hüququnda hasil olunan nəticəni məqbul sayaraq, onun əsaslandırmasıyla razılaşmayan hakimlərin rəyinə “concurring opinion” deyilir) və mülkiyyətin digər formaları kimi, əqli mülkiyyətin də hər bir maddi formasının qorunmasının vacibliyini vurğulayaraq, qeyd etmişdir: “Musiqi kompozisiyası səslərin maddi şəkildə ifadə edilmiş və həmin maddi formadan insanın davamlı iştirakı ilə və ya həmin iştirak olmadan ifa edilə bilən rəşional kombinasiyasıdır”.

Yeri gəlmişkən, Ali Məhkəmə White-Smith işi üzrə 24 fevral 1908-ci il tarixli qərarında həm də ABŞ-ın üzv olmadığı Bern Konvensiyasının o zamanki mətnində mexaniki reproduksiyanı müəlliflik hüququnun əhatə dairəsindən çıxaran maddəsinə hüquqi konsepsiya kimi istinad etmişdir. Və iş elə gətirdi ki, Bern Konvensiyası ölkələri qərardan cəmi bir neçə ay sonra ola bilər ki, elə Holmsun rəyindən ilham alaraq, Konvensiyaya dəyişiklik etdilər (Berlin sazişini imzalayaraq) və icazəsiz mexaniki reproduksiya yolu verən maddəni mətnədən çıxardılar. Ardınca, 1909-cu ildə, ABŞ Konqresi də qanunvericiliyə (Copyright Act-a) müvafiq dəyişiklik etdi.

Odur ki, həmin trilogiyanın musiqidə müəlliflik hüququnda inqilabi rolu olmuşdur.

Shanley işi üzrə qərardan ilhamlanaraq, ASCAP bu gün də tətbiq edilən royalti ödənişi mexanizmini təqdim etdi. Buna ingiliscə “blanket license” (ana lisenziya) deyilir: lisenziya sahibi (radio stansiyalar, restoranlar və s.) bir-bir bütün bəstəkar və ifaçıların qapısını döyüb icazə almır; ASCAP-a müəyyən illik haqq ödəməklə, ASCAP-ın təqdim etdiyi siyahıda olan bütün əsərləri gecə-gündüz yaya, ifa edə bilər.

Bu gün ASCAP-ın kataloqunda 8 milyondan çox əsər var! Və il ərzində bu təşkilat üzvlərinə 650 milyon ABŞ dollarından artıq royalti ödəyir.

Düzgün tətbiq edildikdə, hüquq həyatı asanlaşdırır.

Mənbə: <https://nazliahmad.wordpress.com/2016/01/27/ascap-v%C9%99-holms/>

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

Sual 1. *Mən 1984-cü ilə kimi atama məxsus evdə yaşamışam. 1984-cü ildə ailə qurmuşam və o tarixdə də ata evində qeydiyyatdan çıxmışam. 1990-cı ildən sonra ev özəlləşdirilib və anamın adına keçirilib. Anam bir neçə ildir ki, rəhmətə gedib, amma ev hələ də onun adındadır. Hazırda bu ata evimizdə qardaşım ailəsi ilə və bacım yaşayırlar. Bilmək istəyirəm ki, bu evdə qeydiyyatda olmamağıma və orada yaşamamağıma baxmayaraq mənə bir vərəsə kimi ata evindən pay düşür?*

Cavab. Sizin miras əmlakdan (mənzil və digər əmlakdan) pay almaq hüququnuz evdə qeydiyyatda olmanız və (və ya) yaşamanızdan asılı deyildir. Siz birinci növbədə vərəsə kimi mənzildən pay almaq hüququna maliksiniz (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, m. 1133.1, 1159.1.1). Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, adı çəkilən Məcəllənin 1243.2-ci və 1246-cı maddələrinin tələbləri baxımından Siz bu hüququnuzu ananızın vəfatından sonra 3 ay ərzində (1) mirasın açıldığı yer üzrə notariat kontoruna mirası qəbul etdiyiniz barədə ərizə verməklə və ya (2) əmlaka sahiblik etməyə və ya əmlakı idarə etməyə faktik başlamaq və bununla da mirası qəbul etdiyinizi şəxsiz nümayiş etdirməklə həyata keçirməli idiniz. Əgər həmin müddət ərzində hər hansı üzrlü səbəb olmadan miras əmlakı qəbul etməmişinizsə, onda miras əmlakdan pay almaq hüququnuzu itirmisiniz və Sizə mənzildən hər hansı pay düşür. Əgər miras əmlakı qəbul etmişinizsə, onda miras əmlakdan Sizə düşən pay üzərində mülkiyyət hüququnuz ananızın vəfatı tarixindən yaranmışdır. Çünki sözügedən Məcəllənin 1255-ci maddəsinə görə, qəbul edilmiş miras onun açıldığı gündən vərəsənin mülkiyyəti sayılır.

Sual 2. *Qardaşımın banka olan borcuna görə evdəki əşyaların icra məmuru tərəfindən siyahıya alınacağı və satılaraq əldə edilmiş pul hesabına borcun ödəniləcəyi bildirilmişdir. Lakin evdə qardaşımla yanaşı mənə də məxsus əşyalar vardır. Əgər mənə məxsus əşyalar da siyahıya alınarsa, onda mən nə etməliyəm?*

Cavab. "İcra haqqında" qanunun 43.1.1-ci maddəsinə görə, məcburi icra tədbiri kimi borclunun əmlakı üzərinə həbs qoymaq və onu satmaq yolu ilə tələbin əmlaka yönəldilməsi mümkündür. Adı çəkilən Qanunun 4-cü fəslə tələbin borclunun əmlakına yönəldilməsi qaydasını tənzimləyir. Əgər qardaşınıza məxsus əşyalarla birlikdə Sizin mülkiyyətinizdə olan əmlaklar da məcburi icra tədbirinin tətbiqi çərçivəsində siyahıya alınarsa, onda Siz "İcra haqqında" qanunun 89-cu maddəsində təsbit edilmiş hüququnuzdan istifadə edə bilərsiniz. Həmin maddəyə görə, tələbin yönəldildiyi əmlakın borcluya və başqa şəxslərə məxsus olması (mənsubiyyəti) ilə bağlı mübahisə yaranıqda, maraqlı fiziki və hüquqi şəxslər əmlakın həbsdən azad olunması və ya onun siyahıdan çıxarılması barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdirlər.

Sual 3. *Keçmiş həyat yoldaşımla mənim aramda əmlak bölünməsi ilə bağlı məhkəmə işi olmuşdur. Məhkəmə əmlakların əksər hissəsini bizim aramızda bərabər bölsə də, keçmiş həyat yoldaşımın adına qeydə alınmış avtomobilin bizim faktiki olaraq ayrı yaşadığımız müddətdə alındığını əsas gətirərək yalnız ona məxsus olduğunu bildirmişdir. Halbuki biz həmin avtomobil alınan anda faktiki olaraq ayrı yaşasaq da, nikahımız qüvvədə olmuşdur. Avtomobilin yalnız keçmiş həyat yoldaşıma qalması nə dərəcədə qanunidir?*

Cavab. Ümumi qayda ondan ibarətdir ki, nikah müddətində əldə etdikləri əmlakın ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyəti sayılması üçün təkcə tərəflər arasında nikahın mövcud olması kifayət etmir; eyni zamanda əmlakın əvəzli əqdlər üzrə ər-arvadın ümumi gəlirləri hesabına əldə edilməsi də tələb olunur (Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi, m. 32.1 və 32.2). Qanun nikah dövründə üzürlü səbəblərə (ev təsərrüfatı ilə, uşaqlara qulluq etməklə məşğul olduğundan və ya digər) görə müstəqil qazancı olmayan ərin (arvadın) da ümumi əmlak üzərində hüquqa malik olmasını nəzərdə tutur (Həmin Məcəllə, m. 32.3). Sizin qeyd etdiyiniz hal isə Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.5-ci maddəsinin təsiri altına düşür. Çünki həmin maddəyə görə, məhkəmə, ər-arvadın ailə münasibətlərinə xitam verdiyi və ayrı yaşadığı dövrdə hər birinin qazandığı əmlakı onların hər birinin mülkiyyəti hesab edə bilər. Bu baxımdan məhkəmənin mövqeyi Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.5-ci maddəsinə uyğundur.

Sual 4. *Atam özünə məxsus şəhərdəki mənzili bacıma vəsiyyət edib. Lakin kənddəki evlə bağlı vəsiyyətnamədə hər hansı qeyd yoxdur. Bacım kənddəki evə də iddia edir. Bu halda, bacımın kənddə yerləşən evə dair hər hansı hüququ varmı?*

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1133.1-ci maddəsinə görə, ölmüş şəxsin (miras qoyanın) əmlakı başqa şəxslərə (vərəsələrə) qanun üzrə və ya vəsiyyət üzrə və ya hər iki əsasla keçir. Həmin Məcəllənin 1172-ci maddəsinə görə, əgər vəsiyyətnamə ilə təyin edilmiş vərəsələrin payları bütövlükdə mirasın hamısını əhatə etmirsə, vəsiyyətnamədən kənar qalmış əmlaka qanun üzrə vərəsəlik həyata keçirilir və əgər vəsiyyətnamədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, bu cür vərəsəlik əmlakın bir hissəsinin vəsiyyət edildiyi qanun üzrə vərəsələrə də aid olunur. Göründüyü kimi, əgər vəsiyyətnamədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, kənddə yerləşən ev qanun üzrə vərəsəlik qaydasında Siz və bacınızın mülkiyyətinə keçəcəkdir. Bu zaman həmin evə münasibətdə sizin paylarınızın bərabər sayılır. Bundan başqa, qeyd edək ki, Sizin şəhərdə yerləşən mənzilə münasibətdə məcburi payınız vardır. Məcburi pay qanun üzrə vərəsəlik zamanı Sizə çatası payın yarısını təşkil etməlidir (Adı çəkilən Məcəllə, m. 1193).

Sual 5. *Məişət avadanlıqları satan mağazadan aldığım qabyuyan maşın qüsurlu çıxmışdır. Satıcı da bu halı qəbul etmiş və malı istəyimə uyğun eyni və ya fərqli modelli malla dəyişdirə biləcəyini bildirmişdir. Lakin manatın dəyərinin azalması ilə bağlı mənim ödədiyim qiymətlə malın indiki qiyməti arasında fərq vardır. Sualım ondan ibarətdir ki, qeyd edilən iki halda yeni qabyuyan maşının qiymət fərqi ödəməliyəm?*

Cavab. "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" qanunun 7-ci maddəsinin IV hissəsinə görə, qüsurlu mal lazımı keyfiyyətli, eyni modelli (markalı, tipli və i. a.) mala dəyişdirilərkən qiymət dəyişərsə, istehlakçı qiymət fərqi ödəmir. Qüsurlu mal lazımı keyfiyyətli, eyni əlamətləri olan, lakin başqa modelli (markalı, tipli və i. a.) mala dəyişdirilərkən qiymətlər dəyişdikdə, malın dəyəri göstərilən malın alındığı vaxt qüvvədə olmuş qiymətlər əsas götürülməklə yenidən hesablanır. Göründüyü kimi, istehlakçı hər iki halda (yəni qüsurlu malın eyni modelli və ya başqa modelli mala dəyişdirilməsi zamanı) da qüsurlu malın alınması tarixindən yeni lazımı keyfiyyətli mala dəyişdirilməsi tarixi arasında konkret malın qiymətində yaranmış fərq ödəməli deyildir. Yuxarıda adı çəkilən Qanunun 7-ci maddəsinin IV hissəsinin 2-ci cümləsindəki "qiymətlərin yenidən hesablanması" ifadəsi qüsurlu malın və onun dəyişdirildiyi başqa modelli malın qüsurlu malın satın alındığı tarixə mövcud olmuş qiymətləri arasındakı fərqi yenidən hesablanmasını ehtiva edir, başqa sözlə, satış tarixi ilə dəyişdirmə tarixi arasındakı qiymət artımını nəzərdə tutmur.

Sual 6. *Atamızdan qalan mənzil mənim və iki qardaşımın paylı mülkiyyətindədir. Qardaşlarımdan biri bizim xəbərimiz olmadan öz payını girov qoyaraq bankdan pul götürüb. Bilmək istəyirəm ki, qardaşım paimi girov qoyarkən bizim razılığımız alınmalı idi mi? Qardaşım krediti ödəmədiyi halda, mənzilin bizdən alınması təhlükəsi varmı?*

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 215.6-cı maddəsinə görə, paylı mülkiyyətin mülkiyyətçisi öz payını sata, bağışlaya, vəsiyyət edə, girov qoya bilər və ya ona dair başqa sərəncam verə bilər ... . "İpoteka haqqında" qanunun 8.2-ci maddəsinə görə, ümumi paylı mülkiyyətin iştirakçılarının hər biri öz paylarını digər mülkiyyətçilərin razılığı olmadan ipoteka qoya bilər. İpoteka saxlayanın tələbi ilə həmin paya tutma yönəldildikdə və o, satıldıqda Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin satın almaqda üstünlük hüququ haqqında qaydaları tətbiq edilir. Beləliklə, qardaşınız bütövlükdə mənzilə deyil, yalnız öz payına dair sərəncam verdiyindən (payını girov qoyduğundan) Sizin və digər qardaşınızın razılığı tələb edilmir. Qardaşınızın kredit borcunu ödəyə bilməməsi halında mənzilə deyil, yalnız onun həmin mənzildəki payına tutma yönəldilə bilər. Başqa sözlə, mənzilin sizdən alınması təhlükəsi mövcud deyildir.

Sual 7. Əmlak bölgüsü tələbi ilə bağlı işdə məhkəmənin çağırışına baxmayaraq iclasda iştirak etməkdən boyun qaçırmağa görə şahidin məsuliyyəti varmı?

Cavab. Məhkəmə tərəfindən mübahisənin düzgün həlli məqsədi ilə işin halları barədə məlumatı olan hər bir şəxs şahid qismində dindirilə bilər. Şahid qismində məhkəməyə çağırılan şəxs məhkəməyə gəlməyə və iş üzrə ona məlum olan məlumatları və halları bildirməyə borcludur. Şahid ... məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmə onun iştirakı olmadan işə baxmağın mümkün olması haqqında işdə iştirak edən şəxslərin mülahizəsini dinləyir və məhkəmə araşdırmasını davam etdirmək və ya işə baxılmasını təxirə salmaq haqqında qərar çıxarır. Çağırılmış şahid ... məhkəmə tərəfindən üzürsüz hesab edilən səbəblərə görə məhkəmə iclasına gəlmədikdə, o, yüz on manatadək cərimə edilə bilər. Şahid üzürsüz səbəbdən ikinci dəfə gəlmədikdə məcburi qaydada gətirildilə bilər (Azərbaycan Respublikası Mülki prosessual məcəlləsi, m. 62.1, 62.2, 186.1 və 186.2).

* Rubrikada təqdim olunan sualların cavabları Vəkillər Kollegiyasının üzvü Dünyamin Novruzov tərəfindən tərtib olunmuşdur.